

RINGERIKE

www.heftet-ringerike.org

2002

(Hefte nr. 74)

Utgitt av

RINGERIKES MUSEUM
RINGERIKE UNGDOMSLAG
RINGERIKE HISTORIELAG

Redaksjon

FRED HARALD NILSSEN (redaktør)

TOM BJØRNSTAD

OTTO FRYDENLUND

BJØRN KNOPH

LIV SKRETTEBERG

RUNAR JOHANSEN (forretningsfører)

BK Grafiske as, Sandefjord

Opplag: 4.200 stk.

Hønefoss i sentrum

Innholdet i årets hefte er preget av at vi i år feirer at det er 150 år siden tettstedet Hønefoss fikk bystatus. Hvis noen mot formodning ikke skulle være fornøyd med omfanget, vil vi minne om at redaksjonen rettet oppmerksomheten mot jubileet allerede i 2000- og 2001-utgavene. Byens historie har for øvrig vært og vil være et stadig tilbakevende tema for heftet.

Hønefoss-navnet er og blir en gåte som vil utfordre både glade lokalhistoriske amatører og faghistorikere. Annet ledd i navnet er greit, men det er forklaringen på hva Høne betyr, som synes å bli en evig utfordring.

Navneeksperten Margit Harsson gjør et leseverdig forsøk på å finne forklaringen i artikkelen sin.

Stadig flere får øynene opp for hvor mye fin arkitektur det er i Hønefoss. I årets utgave følger vi opp med tredje del av Jørn Jensens omtale av bybebyggelsen. Denne gangen er turen kommet til villaene.

Utflytter Einar Gandrud, nå pensjonert lektor på Hamar, gir byens historie et ansikt med sine barndomsminner. Etter å ha lest artikkelen hans, er vi overbeviste om at flere enn oss vil glede seg til fortsettelsen som følger i neste nummer av heftet.

Historien om Hønefoss er også en historie om konflikter. Komiteen for by-jubileet skal ha honnør for at den har våget å la en omstridt kunstner slippe til med sin hyllest til hattemaker Halsteen Knudsen gjennom realiseringen av folkegaven og musikkteateret. Asle Raaen skriver om arbeidet sitt.

Som vanlig har redaksjonen fått inn flere artikler enn vi har hatt plass til. Noen bidragsytere vil nok bli skuffet over at vi ikke har funnet plass nettopp deres artikler i årets utgave. Vi beklager dette redaksjonelle luksusproblemet.

F-red

Innhold

MAREN-ANITA OLERUD:
MARGIT HARSSON:
FRED HARALD NILSEN:
ANDREAS ROPEID:
BJØRN KNOPH:
JØRN JENSEN:
EINAR GANDRUD:
OTTO FRYDENLUND:
ASLE RAAEN:
OTTO FRYDENLUND:
OTTO FRYDENLUND:
BERIT SKAUG:
GUDMUND BAKKE:
OLAV NORHEIM:
GUDMUND BAKKE:
FRED HARALD NILSEN:
OTTO FRYDENLUND:
OLE SKAUG
SVERRE GRIMSTAD:
SJUR TANDBERG:
ANDERS SKRATAAS:
MIKKJEL FØNHUS:
PAUL AASNÆSS:
BJØRN KNOPH:

Gyrihaugen	3
Hønen i Hønefoss - et gåtefullt navn	4
Ut av rundkjøringa?	7
Framvekst i skyggen av Drammen	8
Redaktøren som satte Hønefoss på kartet	10
Villabebyggelse på Hønefoss	13
Barndomsminner fra Hønefoss i 1930-årene	19
Sagene skapte Hønefoss	25
Hattemakeren til heder og verdighet	28
Da grosserer Henie skremte gamper i Hønefoss	30
Møllene ved fossen	32
En hyllest til Holebygda	35
Manaskarsteinens gåte – en kølavei, eller sju mil til?	36
Ringerikssteinar med runetrykkfeil	38
Harald Solbergs almanakk fra 1912	40
Mystikkens Ringerike	42
Gamle værmerker	46
Litt om utbredelsen av telefonen	48
Kongens utsikt	50
Et mesterverk av en bygdebok	53
Viker kirke 1702-2002	56
Børsesmed-Gunner	58
Fra øks til skogsmaskin i Ådalsskogene	62
Trygve Gjerald takker av	64

Gyrihaugen slik Harald Vibe så den.

Gyrihaugen

Du kjære, gamle Gyrihaug
så traust og stø du er.
Fra aller tidligst barndom
har jeg holdt deg veldig kjær.

Du var jo trollet selv,
som satt så traust og stø og dorsk
med skulderbrede åser,
og var ringeriksk og norsk.

Hver morgen lot du sola sakte
stige og bli stor,
og for hver vakker vårdag,
steg den stadig lenger nord.
Og somlet sommersolas siste aften-
stråler litt,
så var det bare for å kjæle blidt med
kinnet ditt.

Små arr og kutt i hodet ditt
er dype skyggebrønner.
De er kan hende merker etter stein-
sprang eller ras.
Men bare når en vet det,
er det sikkert at en skjønner

at den mystisk -- mørke flekken,
like nord for Migar-bekken,
det er Mørkegonga-sprekken.

Og går en gjennom dette juvet
og er frelst forbi,
da har en vært i trollets favn,
og enda sluppet fri.

Det ser ut som om trollets bryst og
hode går i ett;
som veien i fra Åsa og til toppen er
helt rett,
men når en vet det, vet en at der
haken er litt blå,
der ligger Migartjernet
drømmende
på et platå.
Og alle vet at tjernet er
så blått og blankt fordi
det er jo dette tjernet trollets tårer
trillet i
da Sølv i fra Hadeland ga opp sitt
frieri.

Så sitter jeg på verdens topp
og ser og ser og ser.
Og jeg har mat og kaffekopp.
Hva kan jeg ønske mer?
Og stillheten er ikke tom,
men gjør meg heller glad,
for den er full av lyder
som er veldig langt i fra.

Så fredelig det ser ut alt!
i bygd og skog og fjell.
Det er kan hende ikke galt
med verden likevel?

Ja, kjære, gamle Gyrihaug,
ha takk igjen fordi
du er et øyemerke som vil stå til
evig tid!

Og gang på gang er viljen min
og trangen nettopp den:
Å streve meg til toppen og gå styrket
ned igjen.

Maren-Anita Olerud

Hønen i Høne

Mange har hørt om høna i fossen i Hønefoss, noen har hørt om Hønen ved fossen, men få har hørt om Høna ved Hønen ved fossen. Hvordan forklare Høne- i Hønefoss, og hva betyr gårdsnavnet Hønen? Det vil denne artikkelen prøve å gi et svar på.

Av Margit Harsson

Navnet Hønefoss er lett å forklare. Det er sammensatt av to ord, gårdsnavnet Hønen og foss, og navnet betyr helt enkelt 'fossen ved gården Hønen'. Men så kommer neste spørsmål: Hva betyr gårdsnavnet Hønen? Da blir det vanskeligere å svare. For rundt hundre år siden var det flere som prøvde å forklare navnet Hønen, men ingen av disse forklaringene er senere akseptert eller godtatt. Derfor står det i dagens Stedsnavnleksikon at navnet Hønen er utolket. I denne artikkelen vil jeg se nærmere på «gamle» tolkninger og til slutt konkludere med et svar som etter mitt syn er mest sannsynlig som forklaring på gårdsnavnet Hønen.

Det var for øvrig to gårder som het Hønen i gamle Norderhov herred. Gården som har gitt navn til Hønefoss, lå ved fossen der Begna renner sammen med Randselva. Den andre Hønen-gården ligger ved Norderhov kirke, og deler av den kalles i dag Ringvoll.

Navnet Hønen består av to stavelser: Høn + vin. Det er forleddet Høn- som er uklart, mens etterleddet vin (som nå er redusert til -en), betyr 'naturlig eng, beitemark'. Vi kjenner i dag godt over 1000 gamle gårdsnavn med ordet vin. De eldste norske vin-navna går trolig tilbake til Kristi fødsel, og de yngste kan være fra rundt år 1000. Vi kan derfor regne med

at de to Hønen-navna i gamle Norderhov kan være bortimot to tusen år gamle.

De to Hønen-gårdene har det felles at de ligger, eller har ligget, ved samme vassdrag Begna-Storelva-Tyrifjorden. I dag er ikke dette lett å se når det gjelder gården ved Norderhov kirke, men på eldre kart er del av Synneren, en elvearm av Storelva, kalt Hønekilen. Dette tyder på nær sammenheng mellom Storelva og gården Hønen, og at gårds-valdet i eldre tid kan ha gått ned til elva.

Guden Høne

Som nevnt er det tidligere foreslått flere forklaringer på forleddet i gårdsnavnet Hønen. Den tolkingen som nok har vært mest framme, er at gårdene har navn etter en hedensk gud Høne (i norrønt Hømr) som blant annet er omtalt i Den yngre Edda, i Voluspå og i Ynglinge-saga. Det blir da gjerne vist til at begge Hønen-gårdene ligger nær andre gårder med navn som forteller om hedenske kultsteder. Det er Hov (ved Hønefoss) og Norderhov (ved Norderhov kirke).

Guden Høne opptrer blant annet som Odins venn og hjelper, men blir også omtalt som en dum og redd stakkar. I norrøn mytologi var hanen et offerdyr, og det er foreslått at Høne var utkledd som fugl ved offerhandlingen, og at dette har gitt han navnet.

Anne Holtmark, som i 1970 ga ut P.A. Munchs reviderte *Norrøne gude- og heltesagn*, skriver om guden Høne at han ikke kan sees å ha vært dyrket i Norge, og gudenavnet forekommer ikke i stedsnavn. Den samme konklusjonen må Magnus Olsen ha kommet til flere år før, for i sin kjente bok *Ættegård og helgdom* fra 1926 nevner han ikke Høne i det hele tatt.

Gudinna Hørn

I norrøn mytologi blir gudinna Frøya omtalt med flere navn, blant annet Hørn, et navn som kan være avledet av norrønt 'lin'. Det er grunnen til at dyrking av «lingudinna» Hørn også er foreslått som forklaring på Hønen-navna. Men så viser det seg at Hørn er en svært usikker gudinne, og at hennes «eksistens» faktisk oppsto i Sverige på slutten av 1800-tallet.

Det er en kjensgjerning at det har vært populært å finne spor etter førkristen kult i stedsnavn, og nye gudenavn er konstruert for å forklare gåtefulle navn. I Sverige skjedde dette rundt 1900 da stedsnavnet Härnevi, som forekommer fire steder i Uppland, skulle forklares. Det ble foreslått at forleddet Härn- var navn på ei gudinne som ellers ikke var kjent, men som kunne være identisk med Frøya. I ettertid er stedsnavn både i Danmark og Sverige forklart av gudinnavnet Hørn, og i Norge skrev Magnus Olsen i 1908 en artikkel om Hørn – «En gammel svensk og norsk gudinde».

Noen navneforskere har vært kritiske til gudinna Hørns eksistens, blant annet svenske Jöran Sahlgren som i 1950 skrev at navnet Härnevi fortsatt venter på sin forklaring, og i 1995 kom artikkelen som trolig har satt sluttstrek for Hørns ca. 100 år lange «levetid». I nevnte artikkel viser den svenske navneforskeren Lennart Elmevik at det på språklig grunnlag er umulig å forklare de fire stedsnavna Härnevi av gudinnavnet Hørn, og han avslutter med at det ikke fins noe som tyder på at Hørn har vært en kultisk guddom. Elmevik har en annen forklaring på Härnevi, men den skal vi ikke komme nærmere inn på her.

Det er heller ikke spor etter Hørn-dyrking i Norge, og når svenske forskere

foss - et gåtefullt navn

Hans Gudes bilde fra Hønefossen. Bildet eies av Hønefoss Sparebank. (Foto: Bjørn Knoph)

avviser hennes eksistens, mister også vi vårt argument som nettopp var de svenske Härnevi-navna. Den lydlige utviklingen i navnet Hønen støtter heller ikke forklaringen, for det fins ikke spor etter bokstaven/lyden r (i Hørn) hverken i gamle skriftformer eller i uttalen av Hønen.

Elvenavnet Hynna

Det er foreslått at forleddet i Hønen er det norrøne ordet hyrna 'hjørne', brukt om noe i terrenget som er krokete eller som ligger avsides. Et elvenavn Hynna, laget av nettopp ordet hyrna, er kjent

minst ti steder i Norge. Der elvenavnet fremdeles er i bruk, er uttalen alltid Hynna, dvs. at vokalen y er bevart. At Hynn- skulle bli til Høn- (lang ø) som i Hønen er derfor vanskelig å forklare.

Elvenavnet Hunn

I Norge er det flere steder spor etter et elvenavn Hunn brukt om elver med godt fiske. Slik er gårdsnavna Hunn i Østfold og Nord-Trøndelag, samt Hunn og Hunder i Oppland forklart. Samme forklaring har vært forsøkt for navnet Hønen i Hønefoss. Problemet her er overgangen fra elvenavnet Hunn til

Høn- i Hønen. Ifølge lydlovene skulle Hunn + vin blitt enten «Hunnen» eller «Hynnen» (med i-omlyd).

Elvenavnet Høna

Det er velkjent at elvenavn kan sette spor etter seg i stedsnavn langs et vassdrag. Et godt eksempel er elvenavnet Nid i Telemark og Aust-Agder, et elvenavn som ikke lenger er i bruk, men som er forledd i gårdsnavna Nerstein og Nedenes. Et annet eksempel er elvenavnet Lågen (Numedalslågen) som er opphav til forledd i stedsnavna Lardal og Larvik.

I Sør-Aurdal ligger gårdsbruket Høneren ved en innsjøliknende utvidelse av Begna. Den kjente språkforskeren Gustav Indrebø mente denne «innsjøen» opprinnelig ble kalt Høneren, et navn som han antok var laget av elvenavnet Høna. Mange innsjønavn er laget på samme måten, f.eks. innsjøen Lyseren i Østfold som har navn etter elva Lysa. Hvis det er rett, som Gustav Indrebø skriver, må det ha eksistert et elvenavn Høna som har gitt navn til Høneren i Sør-Aurdal, og jeg vil foreslå at samme elvenavn er forklaringen på forleddet i de to gårdsnavna Hønen på Ringerike. Elvenavnet Høna er kjent flere steder i Norge, blant annet i Vest-Agder og i Trøndelag. I Danmark forekommer ordet høne i elvenavn og innsjønavn, som i Hønebæk og Hønesjøen. Det samme gjelder Sverige. Langs samme vassdrag, som går fra Bagn i Sør-Aurdal til Tyrifjorden, ligger det dermed tre ulike gårder som alle kan ha fått navn etter et elvenavn Høna. I dag kalles elva Begna.

Elva Begna renner sørøstover fra Fagernes, gjennom Nord- og Sør-Aurdal til Sperillen i Ådalen. Videre renner Begna gjennom den 24 km lange Sperillen og nedover Ådalen til den renner sammen med Randselva rett nedenfor Hønefossen. Randselva og Begna blir så kalt Storelva som renner videre gjennom Norderhov til Nordfjorden i Tyrifjorden.

Elva Begna har navn etter det som i dag er tettstedet Bagn i Sør-Aurdal. Navnet Begna er en avledning med i-omlyd av Bagn. At Begna har fått navn etter et sted langt fra elvas utløp i Tyrifjorden, kan tyde på at elva har hatt et eldre navn. Det er naturlig å tenke seg at elva ble navnsatt av folk som kom søfra, fra Tyrifjorden, og at dette frodige området ved elvas nedre løp tidlig ble bosatt. Det er derfor godt mulig at vassdraget fra Tyrifjorden, som Storelva og Begna videre oppover, har hatt et eldre navn, et navn som ble gitt av ringerikinger før grannene, begningene, ga elva navn. Det er også rimelig at navnet Begna først er brukt av begningene om den delen av elva som renner gjennom Bagn. Deretter kan navnet bokstavelig talt være «ført med» elva sørover til Hønefoss. Kanskje tømmerfløtinga som fra 1600-tallet foregikk i stort omfang nettopp i denne elva, har påvirket nav-

nebruken. Har et eventuelt eldre elvenavn blitt trengt til sides av den nye næringen som skogen skapte, og som nettopp beveget seg ovenfra og nedover vassdraget?

I 1909 skriver rett nok språkforsker Hjalmar Falk om Hønen-navna, at «på elvenavnet Høna kan ikke tænkes». Grunnen må være at Falk ikke kunne tenke seg et eldre navn på Begna, og heller ikke fant det merkelig at «storelva» på Ringerike hadde fått navn etter et sted i Valdres og langt fra utløpet i Tyrifjorden.

Fugler og fuglelåt

Det er mange norske elver som har fått navn etter fugler: Hauka, Kråka, Lomma, Ramna, Rypa, Uгла, og elvenavn som inneholder eldre ord for svane og and.

Forklaringen kan være at lyden elva lager er sammenlignet med bestemte fuglelåter, eller kanskje en bestemt fuglesort har hatt tilhold ved elva. Ordet høne og høns kan også være brukt om ville fugler. Det danske navnet Hønsébäck er forklart av «agerhøns». I norrønt ble ei rype kalt heidar høna, og vi har fortsatt fuglenavn som orrhøne, sothøne, sivhøne osv, noe som viser at

ordet høne kan være brukt generelt om litt større fugler.

Beitemark ved elva

I Norge er som nevnt rundt 1000 gårdsnavn laget av ordet vin, og ofte er forleddet et elvenavn. Det er ganske naturlig, for ordet vin forteller jo om god beitemark, noe som forutsetter fuktighet. Ofte lå disse frodige beitemarkene, vinjene, nær vassdrag som så har gitt navn til vinjene.

Andre navn på Ringerike er laget på samme måten. Gårdsnavnet Semmen i Ådalen er sammensatt av elvenavnet Sigma + vin, og gårdsnavnet Vekkern, laget av elvenavnet Veik + vin, er navn på en gård i Hole som eksisterte fram til 1600-tallet, og som lå bare 2-3 km sør for Hønen i Norderhov.

Gårdsnavn med etterleddet vin forteller om et sted der husdyra gikk på beite før gården ble ryddet. Kanskje husdyra til folkene på gårdene Hov og Norderhov gikk på hver sine beitemarker ved elva Høna. Dette kan være den logiske forklaringen på at to beitemarker som lå flere kilometer fra hverandre, men ved samme elv, kunne få samme navn for kanskje nærmere 2000 år siden.

Litteratur og kilder:

Elmevik, Lennart 1995: Härnevi och Friggeråker. I: Namn och Bygd 83. Uppsala.
 Holtsmark, Anne 1970: Merknad i P.A. Munch Norrøne gude- og heltesagn. Revidert utgåve ved Anne Holtsmark. Universitetsforlaget.
 Indrebø, Gustav 1924: Norske Innsjønamn I. Upplands fylke. Kristiania.
 Indrebø, Gustav 1933: Norske Innsjønamn II. Buskerud fylke. Oslo.
 KLNLM = Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder. I-XXII. Oslo (og flere steder) 1956-1978.
 Kousgård Sørensen, John 1978: Danske sø- og ånavne. 3. H-J. København.
 Lommekart 1846: Lommekart over den meest besøgte Deel af Ringerige især til Brug paa Lysttoure og Reiser. Chr. Tønsbergs Forlag.
 N50 = Kart i 1:50 000 over Norge.
 Serie M711 (Topografisk hovedkart-

serie), utg. av Norges Geografiske Oppmåling/Statens kartverk.
 NG = Oluf Rygh: Norske Gaardnavne. Oplysninger samlede til Brug ved Matrikelens Revision I-XVIII. Kristiania/Oslo 1897-1924.
 Norrøn ordbok. 4. utgåve av Gamalnorsk Ordbok, utgitt ved Finn Hødnebo og Erik Simensen. Oslo 1993.
 Norsk stadnamnleksikon. Redigert av Jørn Sandnes og Ola Størnshaug. 4. utgåve. Oslo 1997.
 Olsen, Magnus 1908: Härnavi. En gammel svensk og norsk gudinde. I: Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandlinger nr. 6.
 Olsen, Magnus 1926: Ættegård og helligdom. Bergen-Oslo-Tromsø.
 Rygh, Oluf 1904: Norske Elvenavne. Utgivne med tilføjede forklaringer af K. Rygh. Kristiania.
 ØK = Økonomisk kartverk.
 Nedfotografert og sammensatt av 4 kartblad i M 1:5000. Utgitt av Fylkeskontoret i Buskerud 1986.

Ut av rundkjøringa?

– Til Hønefoss! sa Juni Lunde. Måten hun sa det på, er vanskelig å få fram på trykk, men forsøk å si det med snobbete forakt, så vil du fornemme Hønefoss' om-dømme ute i verden.

Av Fred Harald Nilssen

Replikken falt i en av episodene i den populære evighetsserien Hotel Cæsar som går i TV2. De innvidde vet at Juni er gift med Ragnar som har sønnen Albert. Far og sønn har et intrikat forhold til Bitten som er flyttet med barna til Hønefoss. Albert dro etter uten å fortelle mor dette. Det var da Ragnar fortalte Juni det, at hun vrent ut av seg replikken "Til Hønefoss!"

Vi vet ikke hvor hardt det går inn på Hønefoss-patrioter, men når vi drar ut i verden, får vi høre at byen langt der ute i provinsen har et Harry-stempel. For noen år siden ble byen hengt ut som en møkkaby da landets største avis satte opp en rankingliste over landets styggeste byer.

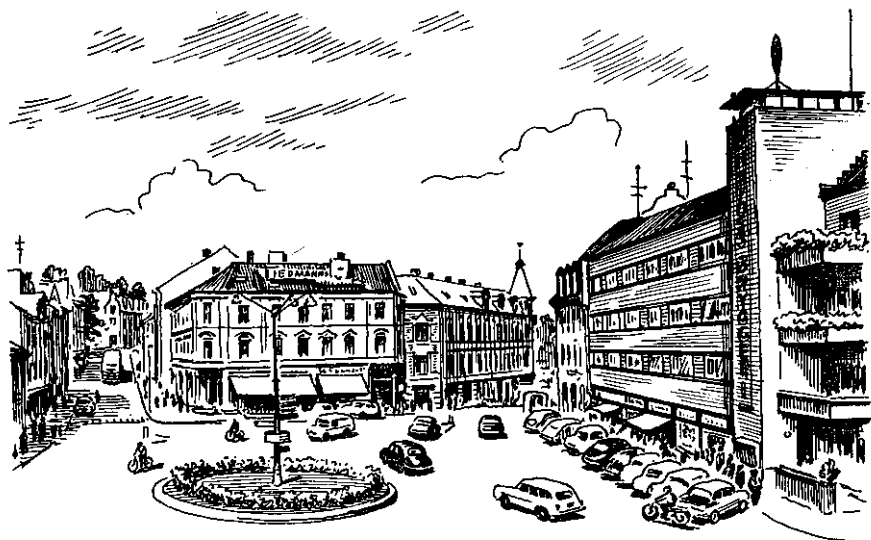
Fordommer

Kristin Wennevold Tronrud som har vært prosjektleder for byjubileet mener dette avspeiler oppfatninger som Oslo-folk danner seg når de reiser gjennom Hønefoss. Hun synes imidlertid det er greit å bli utfordret av slike fordommer.

– Det får oss til å reagere og få folk til å forsvare byen, sier hun og mener jubileet har bidratt til å få folk til å få øynene opp for hvilke kvaliteter byen har. – Vi er jo Jugendby nummer to i Norge.

– Hvordan synes du at komiteen gjennom jubileet har lyktes med å gi byen og befolkningen noe av varig verdi?

– Jeg tror vi har bidratt til å gjøre befolkningen til gode ambassadører. Grunnlaget for dette er lagt gjennom året hvor mange har samarbeidet og trukket i samme retning. Hønefoss har

(Illustrasjon: Ib Withen)

mange positive entusiaster og ildsjeler som det er viktig at byen tar vare på.

Aksjeselskapet Hønefoss byjubileum har vært aktør og medspiller for lokale aktiviteter i hele jubileumsåret. Aktivitetene har hatt en felles profil ved at overbygningen har vært Hønefoss 150 år med slagordet – med byen i sentrum!

– Hvordan har dere lyktes med å framheve Hønefoss som regionhovedstad og markere Hønefoss som kultur- og miljøby?

– Vi har utfordret kulturlivet og supplert med andre kulturaktiviteter. På tross av at kulturen ikke har så gode levekår i Hønefoss, har vi fått til mange flotte arrangementer.

Miljø er så mye. Det er gjort mye med byens fysiske miljø gjennom oppussing av gårder, sier Wennevold Tronrud. Hun framhever Petersengården, deler av Norderhovsgata og hva som er gjort med fengselet.

Byen er blitt bedre å leve i. Vi ser at folk igjen trekker inn til sentrum. Hønefoss har rimelig bra med grøntarealer. Nordre park er et vakkert område, Mange er ikke klar over hvor fin parken er. Når vi har så store rekreasjonsområder så nær byen, ser jeg ikke behov for flere parkområder.

– Men all trafikken i rushtidene må vel være et problem?

– Er det ikke rushtider, er det ikke liv i en by. Det skal være trafikk, og det er positivt, men det må gjøres noe med de praktiske trafikkproblemene.

– Hvordan har jubileet bidratt til å bevisstgjøre folk om egen historie og identitet, gjort dem mer patriotiske og begeistret for byen?

– Vi har lagt opp til en feiring for noen og enhver. Når folk blir interessert i hva som skjer her, vil de snakke positivt om byen. Alle sammenhenger hvor Hønefoss blir nevnt, er positivt for byen. Vi er blitt profilert gjennom flere Norgesmesterskap og så har Hønefoss Ballklubbs innsats i årets 1. divisjon gitt Hønefoss nasjonal oppmerksomhet.

– Rundkjøringa på Søndre Torg i sin tid gir oss assosiasjonen om et bilde på Hønefoss' utvikling når vi for eksempel tenker framkommelighet for kollektivtrafikken, svømmeanlegg og kulturhus. Er byen på vei ut av rundkjøringa?

– Byen er på vei til å komme seg ut. På mange områder tror jeg det er funnet spor, sier Kristin Wennevold Tronrud.

Framvekst i skyg

Samfunnet ved Hønefossen har i alle tider hatt en tilværelse i skyggen av fylkets hovedstad Drammen. Det gikk ikke lang tid fra fossekraften ble tatt i bruk før borgerne i Drammens dominerte utviklingen av Hønefoss-samfunnet som vokste fram.

Av Andreas Ropeid

På 1700-tallet var det en rekke norske byer som i større eller mindre grad dominerer byene i samme region. Drammen var i sin tid dominert av Christiania og Tønsberg. De første Drammensborgerne som opererte ved Hønefossen, var "borgere udi Christiania bosatt på Bragernes". Disse byene konkurrerte og kom derfor i strid med hverandre. Hønefoss kunne ikke konkurrere med Drammen om trelasteksporten. Forholdet mellom dem skapte derfor ikke kamp. Når sagbruket hadde lagt vilkårene til rette, fant Hønefoss seg sitt eget arbeidsområde ved siden av Drammen og skapte i løpet av de siste 200 årene en service- og sentrumsby for ett av de rikeste distrikter i landet vårt.

Holdt seg vassdraget

Av juridiske og praktisk-økonomiske grunner holdt borgerne seg til det vassdraget som de naturlig "soknet" til. Ringerike og Hønefossen ble da Drammensborgernes arbeidsmark. Da de hadde presset bøndene og de lokale embetsmennene ut av Ringerikssagbruket – adelssager har det ikke vært på Ringerike – begynte en kamp mellom dem innbyrdes om makten over sagbruket. På slutten av 1600-tallet ser vi tegn til en konsentrasjon av eiendomsretten til sagene. Denne pro-

sessen fortsatte på 1700-tallet, særlig under langtidskrisen etter den store nordiske krigen. Fra omkring 1730 var Norderhov-sagbruket dominert av Drammenslektene Smith, Stranger, Hofgaard, og Cudrio-Vogt. De tok i arv fra sine forgjengere en sentral og avgjørende stilling i det økonomiske systemet som da var det karakteristiske for Ringeriksbygdene.

Dominerende sageiere

Det er klart at når sagbruket og Drammensborgerne fikk en så dominerende stilling på bygdene, så måtte deres makt over Hønefoss-samfunnet bli enda sterkere. Av de ca. 350 menneskene som bodde ved Hønefossen i 1711, hadde 242 levebrødet sitt av arbeid på eller for sagene. De fikk bokstavelig talt sitt brød av sageieren på Bragernes eller Strømsø.

I 1664 har vi et eksempel på hvor dypt inn i dagliglivet sageiernes interesser gikk. Den 7. januar det året var det blitt forordnet to øltappere ved Hønefossen, og til tinget 11. mars ble innstevnet seks "krotagere som imot resessen har holdt ved sagene". Blant dem var to av folkene til Drammensborgeren og sageier Anders Jacobsen Aarre "som dem og vil forsvare". Det ble lagt fram i retten i et brev fra ham der han påsto at forbudet mot ølhandelen ville være sageierne til skade. En annen av de saksøkte tilsto "at han har solgt til sin husbonds handling." Sageiernes inn gripen førte til at de saksøkte slapp med fire mark sølv i bot enda det på tinget 7. januar var kunn gjort at den som resessen, skulle bøte ti daler til kongen.

Mektige sagfuter

Sagfutene var sageiernes fullmektiger ved Hønefossen. De måtte kunne lese og skrive og ha en viss autoritet overfor

bøndene. I alle fall fra slutten av 1600-tallet ble de fortrinnsvis rekruttert fra sosiale lag som tilfredsstilte disse kravene. Sagfutene var likevel i sageiernes lomme. De begynte sin tjeneste med forskudd fra dem, en gjeld de aldri ble kvitt. Ved Hønefossen var de derimot store herrer. Da lånte de glans fra sageierne. Sagfutene hadde mange penger mellom hendene. Derfor kunne de leve på stor fot. Og de hadde stor makt, for de delte ut det daglige brød som kom fra sageierne. Da Laurits Lauritsen Smiths bo ble registrert i 1686, hadde sagfuten hans stående 109 tønner korn, 8 pund tobakk og 96 alen tøyvarer som hørte boet til. Da boet ble sluttet, hadde sagfuten levert det "- for enda høyere pris til bønder og bruksfolkene etter den måte og ordre som han tilforn av den sl. (avdøde) mann har hatt enn som vi (skiftekommissjonen) ellers kunne ha visst forsvarelig å takse for".

Da sagfuten Christopher Ridders bo ble registrert våren 1770, sto det på staburet hans 114 tønner bygg, 110 tønner malt, 168 bismerpund fleskesider, 15 tønner sild, en tønne makrell, 1 tønne brisling og 15 tønner og 17 halve kvartarer smør.

I februar og mars dette året fikk boet varer for 4096 riksdaler og 81 skilling fra Ridders prinsipaler i Drammen. Alt sammen var sageiervarer som han eller bobestyrelsen sto ansvarlig for og som etterfølgeren, brorsønnen Lars Hansen Ridder, skulle betale arbeidslønn med både ved Hønefossen og på Ringerike. Mange varer ble også hentet hos sageieren i Drammen av hønefossingene på tilgodesedler fra sagfuten.

Framveksten av Hønefoss

Hønefoss-samfunnet vokste for 350 år siden opp omkring sagene ved fossen. Den første av disse ble bygd omkring 1590 av bonden på Hønen, garden som

gen av Drammen

har gitt fossen navn. I løpet av to menneskealdre ble fossen utbygd så langt det med den tids midler var mulig. Da den norske sagbruksnæringen ble regulert i 1688, fikk de 23 sagene der en tillatt skur eller kvantum på 336 700 bord. Ingen annen foss i landet hadde et så stort kvantum som Hønefossen, og ikke noe prestegjeld i landet hadde en så stor tillatt skur som Norderhov (503 900 bord)..

De norske sagbruket var grunnlagt av adelsmenn, bønder og lokale embetsmenn, men i løpet av 1600-tallet ble de presset ut av borgerne som etter hvert fikk makten over hele det norske næringslivet. Slik også på Ringerike. Men siden sagbruket var yngre på Ringerike enn for eksempel på Eiker og Modum, gjorde borgerne også et stort utbyggingsarbeid der. I 1688 var praktisk talt hele sagbruket ved Hønefossen og på Ringerike i deres hender. I løpet av kort tid ble sagbruket en meget viktig, på mange måter den aller viktigste faktoren i Ringeriksbygdenes økonomiske liv.

Pengehusholdet kommer

Under de europeiske krigene i 1670-årene kom den norske trelasteksporten i store vanskeligheter. Vi merker det øyeblikkelig i kildene til Ringerikes historie. Skatterestansene ble mange og store. Bøndene søkte Stattholderen om utsettelse med betalingen til "seilasens (dvs. eksportens) igjenkomst". Skatter og andre pengeutgifter økte sterkt utover 1600-tallet. En del av sagbrukets betydning lå i at det kunne skaffe disse pengene. Men når sagbruket og den pengehusholdning som det på den måten førte med seg, først var kommet inn i bygdene, hadde det en sterk evne til å forme behovene i retning av et system som vi kan kalle pengehushold.

Visse forhold gjorde imidlertid at

dette pengehusholdningssystemet fikk en ganske spesiell form. Sagbrukseierne hadde nemlig interesse av å betale arbeidslønn og leveranser med varer. De tjente på det, i stedet for skilling og daler som sto for sitt verd, kunne de levere sild og korn som var satt i høy pris og som ikke alltid var hva de burde være. Bortsett fra den pengetilførsel som bøndene trengte for å greie skatter og lignende utgifter, spilte pengene vesentlig rolle som regneenhet. Hopehavet med byen og den varetilførsel som fulgte med sagbruket, skapte likevel et levesett – ordet her tatt i aller videste betydning – med de aller fleste av de trekk som karakteristiske for pengehusholdet.

Klassesamfunnets utvikling

Også i jordeiendomsforholdene grep sagbruket inn. Sagbrukseierne skaffet seg jord og brukte den som ledd i sagbruksvirksomheten. Brukeren måtte selvsagt betale leie for deres jord i form av arbeid, helst kjøring og fløting. Ved slutten av 1600-tallet var en tredel av all jord på Ringerike i sageiernes hender. Siden ble eiendomsretten ofte byttet ut med et pantelån, men noen praktiske konsekvenser førte dette ikke til verken for bøndene eller sageierne.

Tømmerleveranser sikret sageiernes sag derimot fortrinnsvis ved forskudd i varer eller penger. Til slutt var hele Ringerike i arbeid for sagene. Alt så tidlig som ved midten av 1600-tallet ser vi at sagbruket hadde skapte nye sosiale forhold på Ringerike. Det hadde vokst opp en husmannsklasse som bøndene brukte for å dekke det store arbeidskraftbehovet de hadde fått.

Sammen med driftekarene og bøndene fra Hallingdal og Valdres som stakk innom Hønefossen med kjøtt, talg, smør og ost når de var på veg til Christiania med slike varer, dekket sag-

futen det aller meste av varetilførselen som hønefossingene trengte. De førte til at det før 1792 ikke var annen lovlig handel ved Hønefossen enn den som de privilegerte gjestgiverne drev, enda det bodde 700 mennesker ved fossen i 1801. Det kunne ikke ha vært synderlig færre en mannsalder tidligere.

Likevel hadde hønefossingen i løpet av 1700-tallet i stor mon frigjort seg fra det taket som sageierne hadde på dem. I 1711 hadde ca. 70 prosent av hønefossingene levebrødet sitt av arbeid på eller ved sagene, i 1801 bare 30 prosent. Da folketallet ved fossen ble fordoblet i løpet av 1700-tallet, så skyldtes det ene og alene veksten i næringer utenfor sagbruket.

Lokale eiere overtar

Sagbruket hadde gjort Hønefoss til et økonomisk sentrum for Ringerike og store deler av Hadeland og Valdres. Mange mennesker hadde ærend her, og det skapte gode vilkår for håndverkere. På 1700-tallet finner vi alle slags håndverk ved Hønefossen, til og med parykkmakere. Sagbruket hadde også, særlig gjennom tømmerhandelen, skapt en egen Ringerikskapital. Den ble i stor grad satt til å bygge ut den gamle mølleindustrien ved fossen som ved slutten av 1700-tallet var helt på hønefossingenes hender, men den sto også bak nye tiltak som teglverk og spiker- og sagbladfabrikk. Hofsfoss og Skjerdalen var også på hønefossinger hender i de siste årtier av 1800-tallet.

Artikkelen bygger på et upublisert manus av cand. philol. Andreas Ropeid (1916-1996).

Ingressen står for heftets regning.

Redaktøren som satte Hønefoss på kartet

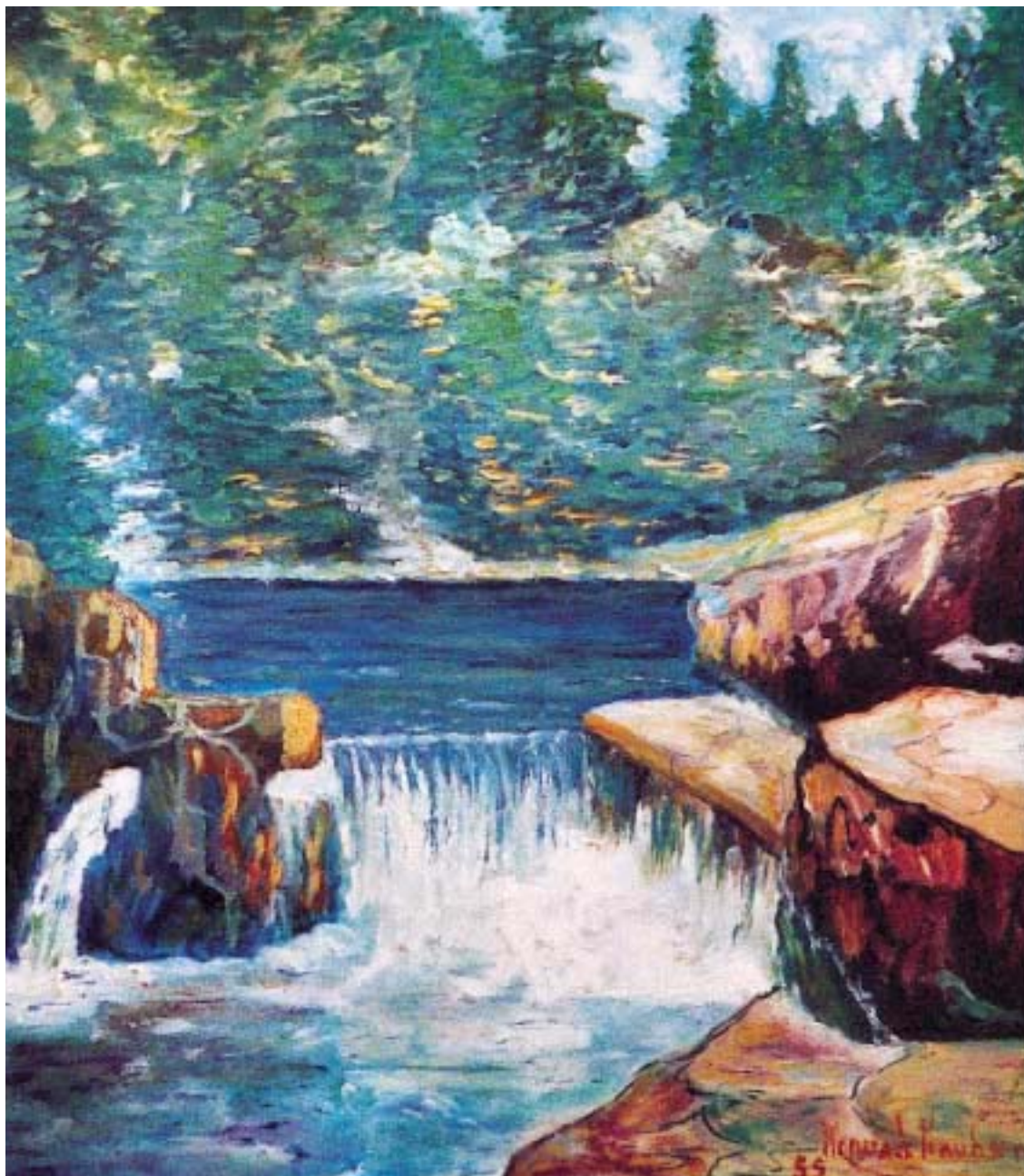
En liten mann med skjegg og uryddig hår samlet den politiske verdens interesse om Hønefoss et års tid fra sommeren 1935. Det var Leo Trotskij – mannen som ledet kuppet som førte til oktober revolusjonen i Russland og som organiserte Den Røde Arme. Fremtidens lokalredaktør i Hønefoss, Konrad Knudsen, medvirket til å sette Hønefoss på kartet. Det var han og hans familie som huset verdensrevolusjonens forkjemper. Trotskijstene verden rundt hadde en tid familien Knudsens bolig på Wexhall i Heradsbygda som senter for sin interesse.

Av Bjørn Knoph

Konrad Knudsen var solid Arbeiderpartimann, men var på henvedelse villig til å huse Trotskij og hans kone Natalia da de ble innvilget asyl. Sekretæren fikk husrom tvers over veien. Knudsen og familie må ha sett bare den gode siden ved sin gjest, og det ble et forunderlig forhold mellom de to familiene – og med den andre familien som bodde i huset. Etter hvert skapte norske nazister, kommunister og andre norske kretser utrivelige forhold. Det ble ikke bedre av at Trotskij var en av de tiltalte i Moskvaprosessene som kostet så mange menneskeliv. Regjeringen fikk kalde føtter på grunn av reaksjonen i Moskva – og hos sildefiskerne på Vestlandet, som fryktet for eksporten til Sovjetunionen. Trotskij ble utvist og

Konrad Knudsen – redaktør og stortingsmann. (Illustrasjon Pedro)

Konrad Knudsen var hobbymaler. Dette maleriet av Krudthølen, Veme, er å finne i Samfunnshuset, Hønefoss.
(Foto: Bjørn Knoph)

fulgt til Mexico av den senere beryktede nazistiske politiminister Jonas Lie. I Mexico ble Trotskij myrdet av en Sovjet-agent. På museet i Mexico henger det et fotografi fra Ringerike.

Til USA

Trotskij's vert, Konrad Knudsen, var ingen heimfoding. Med Conrad Mohrs stipend 1930 reiste han over store deler av USA og oppholdt seg også en tid i Frankrike og England. Han var født i Drammen i 1890, gikk handelsskole og ble utdannet som maler. Han reiste til

USA som 19-åring. Der arbeidet han som landarbeider, skogsarbeider og fabrikkarbeider. I 1910 sluttet han seg til Socialist Party, og i 1917 ble han redaktør av partiets norsk-danske organ "Socialdemokraten" i Chicago. Der ble han gift med sin Hilda. I 1920 vendte han tilbake til Norge og ble snart en av de ledende i Drammen Arbeiderparti.

Redaktør i Hønefoss

I forbindelse med partisplittelsen opprettet Fremtiden et avdelingskontor i

Hønefoss – i konkurranse med "Hønefoss Socialdemokrat" som ble ledet av Jørgen Thon. Fremtidens første mann i Hønefoss var ingen ringere enn George Svendsen – senere Arbeiderbladets meget populære Mr. George som parentes bemerket så smått innledet sin karriere som kriminalreporter i Hønefoss. Konrad Knudsen overtok Hønefosskontoret i 1923 og hadde redaktørstillingen til 1937 da Leif Berg overtok. Redaksjonen holdt til i vognmann Olufsens gård i Norderhovsgaten. I 1926 flyttet kontoret til dyrlege

Håkenstads nye gård i Norderhovsgaten. Senere flyttet det til Bryggerigården på Søndre Torg der det holdt til inntil den sørgelige ende. Håkenstad fortalte at han hadde fått mange knubbord av byens forretningsfolk for å ha leid ut kontorer til denne "fryktelige avisen", men han hadde ingen bedre og sikrere leieboer den gangen, fortalte han senere.

Stillingen som lokalredaktør var kombinert med jobben som forretningsfører, og samtidig var han sekretær i Buskerud Arbeiderparti. Det var en pionertid og Fremtidens abonnenttall på Ringerike steg. Konrad Knudsen har senere skrevet at han ikke pleide journalistikken slik han burde på grunn av de andre gjøremålene, men han hadde unge hjelpere. Det var en gruppe intelligente arbeiderungdommer som delvis gikk ledige. Det var folk som Leif Berg, senere rådmann Kaare Flaten og senere formann i Jernbaneforbundet, Egil Halvorsen. Elling M. Solheim var vel også blant dem som hentet seg noen enkeltkroner i referathonorar fra skolestyrer og den slags.

Rundt i "Den røde bil"

Takket være disse ungdommene kunne Konrad Knudsen bruke mye av sin tid som fylkessekretær. Det var et slit uten like. Han tok toget til de sentrale steder, mens han tok bena eller sykkelen fatt til de mer avsidesliggende steder i fylket, agiterte og holdt foredrag og stiftet nye lag og foreninger. Senere ble det utvei til å kjøpe en Ford. I "Den røde bil" reiste han rundt med Buskerud Arbeiderpartis valgfilmer, og også sønnen Borgar og unge venner viste filmen rundt om.

Da hadde nazismen begynt å reise hodet, og Konrad Knudsen tok opp kampen. Han var vanligvis en fredelig mann, men han hadde temperament. Han var farlig når han ble sint, skrev Leif Berg en gang. Han var ganske krass i debatten med utenriksminister Trygve Lie etter utvisningen av Trotskij. Da sto han som en søyle for asylretten. Han viste også klør i diskusjonsmøter med Fedrelands-lagets unge garde hvor det kunne gå hardt for seg. Men han hadde autoritet og kunne også dempe gemyttene om nødvendig – eksempelvis ved den dramatiske konflikten ved Hadeland vannbund da det lett kunne ha gått tapt menneskeliv.

Stortingsmannen

I 1936 ble han valgt til Stortinget – og han ble gjenvalgt i 1945, 1949 og 1953. Etter Stortingets forhandlinger med tyskerne i september 1940, kom han over grensen til Sverige og arbeidet en kort tid ved i legasjonen i Stockholm. I 1941 dro familien Knudsen, Hilda, Konrad, Hjørdis og Borgar den lange veien gjennom Sovjetunionen og Tyrkia til Amerika. Der var Knudsen først tilknyttet Statens informasjonskontor og reiste som foredragsholder gjennom hele Canada fra Atlanterhavet til Stillehavet.

Begeistret for Little Norway

Fra 1. januar 1942 var han ansatt ved Statsrevisjonens kontor i New York. I den egenskap kom han til flyvåpenets opplæringscenter Little Norway i Canada. Der traff han en sambygding, løytnant Edvard Omholt-Jensen fra Norderhov. Omholt-Jensen hadde en tid arbeidet som journalist i Ringerikes Blad, han var utdannet som flyger og var jurist. Oberst Ole Reistad, var sjef for Little Norway, flyvåpenets utdannessenter i Canada. Han trengte en informasjonsmann og Omholt-Jensen gjorde en fabelaktig innsats. Det satte ikke stortingspresident Carl Joakim Hambro synderlig pris på i egenskap av formann for det norske informasjonsråd i Amerika. Også visse andre forhold gjorde det surt for obersten.

Konrad Knudsen kom til Little Norway i desember 1942 som representant for Statens revisjonskontor og ble meget begeistret over det han så. I rapporten hans står det blant annet av hovedinntrykket en sitter tilbake med etter å ha gjennomgått presse- og propagandavirksomheten, er at den har vært helt utmerket ledet, at den med små og beskjedne midler har evnet å prege Norges innsats i krigen på alle felter. Han godtok leirens regnskap med et par ubetydelige bemerkninger. Det var en god attest for oberst Ole Reistad og "løytnanten hans" som Hambro uttrykte det – Edvard Omholt-Jensen som hadde vunnet sine første journalistiske sporer i Ringerikes Blad.

De siste månedene av krigen var tunge for familien Knudsen. Sønnen Borgar var utdannet som flyger, og ble skutt ned over Holland i februar 1945

Hjem til Norge

Etter krigen ble Knudsen gjenvalgt som stortingsmann og var særlig opptatt av utenrikspolitikken.

– Som så mange i utenrikskomiteen er han ingen flittig debatt deltager, men tar han ordet, kan de skje med en hissighet som får en til å spisse øre, skrev VG i et miniportrett i 1956.

Leve som en fri mann.

- Nå skal jeg leve som en fri mann, sa Konrad Knudsen til Arbeiderbladet da han sluttet som stortingsmann. Han fortalte at han hadde planer for fritiden, og at den største hobbyen var maling. Han hadde atelier og nok motiver ved ferieeiendommen ("Nettopp" ved Veme) der det bugnet av roser. Et av hans malerier henger i Samfunnshuset og bør tas vare på nå når huset skal selges. Det kan ellers nevnes at han malte et portrett av Leo Trotskij. Det foreslo han brukt som omslagsbilde på en bok om mordet på Trotskij. Det avsto Haakon Lie med den begrunnelse at det passet ikke som omslag på en bok om skaperen av Den røde arme. "Han ser jo ut som en snill skolelærer", sa Haakon Lie.. "Ja, men det var jo det han var. Så snill og så godhjertet", svarte Knudsen som sto opp for sin venn til det siste.

Etter avgangen som stortingsrepresentant var Knudsen fortsatt tilknyttet Riksrevisjonen og arbeidet der om sommeren mens Hilda og han tilbrakte vinteren på Mallorca. I denne perioden deltok han en gang i et møte arrangert av Follum Bruks Arbeiderforening.

Konrad Knudsen døde 16. juni 1959. Det var stor deltakelse ved begravelsen i Hønefoss. Stortingsmann Olaf Watnebryn takket for innsatsen.

- Konrad Knudsen hadde humør, en egen evne til å se alt fra den beste synsvinkel og opptrådte alltid hjelpsomt og kollegialt. Han hadde bestemte meninger og sine meningers mot – og det trengtes, sa Watnebryn og takket for skjønnsomhet, fasthet og stødighet under krigen.

Kilder;

Petter Larsen: Vi treffes i Fremtiden.
Vera Henriksen: Luftforsvarets historie. Omtaler i VG,
Arbeiderbladet og Fremtiden formidlet av Arbeiderbevegelsens Arkiv.Samtale med Haakon Lie.

Villabebyggelse på Hønefoss

I tidligere artikler har vi presentert en del av sentrumsbebyggelsen i Hønefoss. Denne gangen er turen kommet til villabebyggelsen som omkranser sentrum på alle kanter. Svært mange av disse husene er fra 1900-tallets fire første tiår. De viser mangfoldet som finnes innenfor arkitekturen i løpet av denne perioden.

Av Jørn Jensen

Flere dyktige arkitekter og byggmestre har æren for at Hønefoss utmerker seg når det gjelder villabebyggelse av høy arkitektonisk klasse. Men vi må heller ikke glemme byggherrene, mange av byens ledende personer innenfor nærings- og samfunnsliv. Blant et stort utvalg interessante bygninger har det ikke vært lett å velge. Mange vil sikkert savne enkelte hus. Det hadde også vært interessant å beskrive hvordan og hvorfor de enkelte delene av byen og faktisk også nabokommunen Norderhov ble utbygd, men det sprenger dessverre rammene for denne artikkelen.

Ringerike kommune har i løpet av de siste par årene gjort en stor innsats i forbindelse med registrering og evaluering av byens bebyggelse. Denne registreringen, som er foretatt av rådgiver i bygningsvern Jo. Sellæg, er grunnlaget for artikkelen. Dessverre har det ikke vært mulig å kontakte eierne av husene som er omtalt, for å korrigere eller supplere med opplysninger.

Stilepokene

Vi skal her forsøke å sette de ulike husene inn i en stilmessig sammenheng. Derfor gis først en kort karakteristikk av hver enkelt stilepoke.

Sveitserstilen fikk sitt store gjennombrudd fra ca. 1870, og fikk svært stor betydning for byggeskikken her i landet. De norske sveitserstilhusene hadde sine

Kongens gate 12

forbilder i Mellom-Europas fjellområder, hvor byggematerialet var treverk. I tidligere stilperioder ble steindetaljer imitert i tre, men nå skulle alle detaljer - og dem var det mange av - framstå som tre, gjerne i naturlig farge. De nye husene skulle være sunne. Derfor ble de bygd på høye grunnmurer av store steinblokker, for å komme opp fra bakken. Det store takutstikket skulle beskytte veggen. De høye krysspostvinduene skulle slippe inn lys og luft i rom som var høye under taket. Verandaene gjorde det mulig å sitte tørt utendørs. Samtidig med sveitserstilen, finner vi også en del eksempler på dragestilen. Denne stilarten er påvirket av Norges "storhetstid", nemlig vikingtida. Mange dragestilshus er oppført i upanelt mørkt tømmer, med utkraging slik som stabbur har, og gjerne med mønekammer, takryttere og dragehoder. Dragestilen er mest utbredt mellom 1900 og 1910. Fra begynnelsen av 1900-tallet ble jugendstilen populær, også delvis samtidig med både sveitserstilen og dragestilen. Jugendstilen oppsto blant arkitekter i 1890-åra, som en reaksjon på stilforvirring. Den utpregete jugendstilen la vekt på dekor med blant annet blomstermotiv og myke linjer, mens det såkalte jugendvinduet kanskje

er periodens fremste kjennetegn. Det er et krysspostvindu med småruter i øvre rammer. Ellers er mansardtak, valmtak og bratte saltak mye brukt. Delvis samtidig med, og delvis etter jugendstilen, kommer stilepoker som går tilbake til 1700- og 1800-tallets arkitektur, nemlig romantisk barokk/rokoko og nyklassisisme. Her er mange stilkjennetegn, for en del felles med jugendstilen. Vinduer med småruter er blitt vanlig igjen. Nyklassisismen, eller 1920-talls klassisismen, gjør mye bruk av søyler og pilastre, tempelgavler og arker.

Som en reaksjon mot all pynt og dekor, kommer funksjonalismen, kalt funkisstilen, fra rundt 1930. Nye byggematerialer og teknikker, som betong og store glassruter, gjorde det mulig å fornye husbyggingen. Samtidig ble det et ønske om å se på form og funksjon som en enhet. Store udelte vinduer, plassert i horisontale bånd og gjerne helt ut mot hjørnene, er typisk for funkisstilen. Det slake pyramidetaket og liggende panel likeså.

Kongens gate 12 er en fin sveitserstilsvilla, en hustype som er det er relativt få eksempler av i Hønefoss. Dette er en halvannenetasjes bygning som må ha

Sundgata 21

stått upanelt en del år. Den spisse arken med utskjæringer, krysset i gavlen, det store takutstikket, lista i etasjeskillet og de høye krysspostvinduene er alle typiske sveitserstilelementer. Huset er sannsynligvis bygd tidlig på 1900-tallet.

Sundgata 21 er en ganske liten bygning med et enkelt formspråk. Her er krysspostvinduene, krysset i gavlen og det store takutstikket med profilerte åser og sperrer, noe som plasserer huset innenfor sveitserstilen.

Gullagata 24 er et eksempel at stilperiodene ikke alltid kommer i "riktig" rekkefølge. Dette huset er bygd i 1921, altså egentlig for seint for sveitserstilen, som er den rådende stilretningen her, med blant annet stort takutstikk, stående staffpanel og krysspostvinduer. Enkelte

endringer har skjedd siden, blant annet med vinduene. Det gamle uthuset overlevde helt fram til 2001, men er nå erstattet med en moderne, men godt tilpasset garasje.

Parkgata 26 er revet. Dette var en stor villa preget av både sveitserstil og dragestil, noe den utkraga annenetasjen vitnet om. Tømmerveggene var kledd med nyere liggende panel, mens originale krysspostvinduer og teglsteinstak var bevart fram til huset ble revet i slutten av 1990-åra. Uthuset, som trolig inneholdt skjul, låve og husdyrrom, er fullstendig ombygd og er nå bolighus. Da eiendommen ble bebyggt helt i slutten av 1890-åra, lå den for seg sjøl ute på et jorde.

På Eikli er det flere fine villaer fra begynnelsen av 1900-tallet. **Eikliveien 7**

Parkgata 26

er et fint eksempel på en villa med elementer både fra sveitserstilen og jugendstilen. Her ser vi verandaen. Eiendommen, som ble kalt Solvang, ble utskilt i 1906.

Eikliveien 7

Gullagata 15 er bygd i 1906 av byggmester Eriksen, som bygde mange av husene i strøket. Kanskje la han ekstra mye arbeid i akkurat dette huset, for her skulle han sjøl bo. Huset er en fin representant for den enkle dragestilen, med upanelte tømmervegger, utkraget 2. etasje med synlige bjelkeender, dragefigurer i gavlene og små spir på mønene. I denne perioden var det ekte norske forbildet, med stavkirker og vikingtidsfunn. Huset fikk Fortidsminneforenings diplom i 1996.

Gullagata 24

Gullagata 15

Gullagata 21 på hjørnet av Gullagata og Prinsens gate er en karakteristisk hjørnebygning med brukket hjørne og spiss ark. Jugendvinduer som nå er kopier, bord oppunder gesimsen og en liten veranda hengende på hjørnet, forteller oss at vi befinner oss i jugendperioden. Huset er byggemeldt i 1910 for bordskriver L. Karlsen, med arkitekt Sverre Hurum. Her var opprinnelig tenkt en leilighet i hver etasje, med gang, stue, kjøkken og soverom. Legg merke til tegningen, som viser huset brettet ut ("udfoldet"), altså begge hovedfasadene og det brutte hjørnet. I bakgrunnen sees Gullagata 19, byggemeldt ett år før. I motsetning til nr. 21 har dette huset takutstikk med profilerte åser og sperrer, typisk for sveitserstilen.

Ullerålgate 13

Ullerålgate 13 er en stor toetasjes bygning med mansardtak, jugendvinduer og liggende faspanel med stående panel i en brystning. Den er byggemeldt i 1910 for vognmann Chr. Johansen, med Sverre Hurum som arkitekt. Dette er en firemannsbolig med to leiligheter i hver etasje, hver med kjøkken, stue og soverom.

Sundgata 27

Sundgata 27 er en av ganske få villaer som fortsatt står med upanelt lafta plank. Det er en halvannenetasjes bygning med jugendvinduer, og en stor og en liten ark på hovedfasaden mot gata. Bare den store arken er på originaltegningene fra 1911. Tegningene er merket "Vaarningshus for A. Dølerud paa hjørnet af Anna Kolbjørnsens og Sundgate. Hønefos den 14-12-11".

Anna Colbjørnsdatters gate 13 er en av mange fine jugendvillaer i strøket. Den er byggemeldt i 1928 for Bjørn Darre Foght, med arkitekt Peder Magnussen. Her er halvvalmet tak og vinduer med udelte flater nederst og småruter øverst. Jugendstilen kan vise stor variasjon og detaljrikdom, slik vi

Gullagata 21

Anna Colbjørnsdatters gate 13

Owrens gate 23

ser her. Også denne bygningen har en leilighet i hver etasje.

Owrens gate 23 er også tegnet av Peder Magnussen. Huset ble bygget i 1927 for R. S. Nesse. Her har vi den ganske enkle jugendstilen, uten særlige detaljer. Et unntak er døra, som nå står på verandaen, og opprinnelig var husets hoveddør. Originaltegningene viser jugendvinduer i 1. etasje og vinduer med småruter i 2. etasje, mens huset er bygd kun med vinduer av jugendtype.

Vesterngata 4 er bygget i 1910. Sverre Hurum var arkitekt, og byggherren var "Hr. bankkasserer M. Larsen. Hønefoss", som det står på tegningene. Huset var politimesterbolig fra 1928. Dette er en bygning preget både av jugendstilen og 1920-åras klassisisme. Det bratte teglsteinstekte taket med de små oppløftene, søylene som bærer verandaen og vinduene med småruter i øvre ramme, er alle stilkjennetegn fra perioden. Om tegningene ikke ble fulgt da huset ble satt opp, eller om det skjedde enkelte endringer i løpet av husets første år, vet vi ikke, men vi kan konstatere at det er uoverensstemmelser mellom tegningene og det ferdige resultatet. Blant annet er ikke oppløftene på tegningene, og huset har fått stående og ikke liggende panel, slik det er tegnet.

Elvegata 1

Huset har fireromsplan, med hall, kjøkken, spisestue og stue. Dører både fra vest og nord fører inn til hallen, som har peis, og trapp opp til 2. etasje og til en garderobe, som ligger litt høyere enn 1. etasjes nivå. Kjøkkenet har spiskammers i hjørnet, med et lite vindu mot øst. Fireroms- eller midtpipeplanen gjør det mulig å ha ildsted i alle rom. Her var det altså peis i hallen, vedkomfyr på kjøkkenet og ovn i de to stuenene. I 2. etasje var det pikekammers og tre soveværelser.

Vesterngata 4

Elvegata 1 er også bygget i 1910. Her er samme arkitekt som for Vesterngata 4, Sverre Hurum. Byggmester A. Hagen var byggherre. Husets herskapelige framtoning tyder på at det var gode tider for byens byggmestre. Den store bygningen med halvvalmet mansardtak, ark med veranda båret av søyler og et uttrykk fullt av detaljer, skiller seg ut fra nabohusene. Planløsningen er relativt tradisjonell, med inngang midt på den ene langveggen, kjøkken til venstre og røkeværelse til høyre. På motsatt side finner vi stue og spisestue. Utenfor kjøkkenet er et lite utbygg som rommer vedskjul ("Huggen Ved" står på tegningen) og WC, mens det i 2. etasje er tegnet bad.

Gullagata 14 er fra 1911. Huset ble bygd for L. Lagesen. Arkitekten het A. E. Aasness og var fra Notodden. Bygningen er typisk for de første tiåra på 1900-tallet, med elementer fra jugendstil og nyklassisisme. Asymmetriske fasader, liggende panel, pilastre, vinduer med småruter og halvvalmet tak er noen av stilkjennetegnene. Huset har en tradisjonell fireromsplan med enkelte modifikasjoner, som entré og wc foran hallen, anretning mellom kjøkkenet og spisestua og spiskammers i et lite utbygg ved siden av kjøkkengangen, med atkomst fra kjellertrappa.

Sundgata 1 var blant de fineste villaene i området, men ble dessverre revet for

Gullagata 14

noen få år siden til fordel for utbygging av blokker, det såkalte.

Sundgata 5, den såkalte Grønli-villaen, er en spesielt fin bygning.

Sundgata 5

Kong Rings gate 21 (tidligere Oscars gate 4) er en flott villa i nybarokk stil. Den er bygd som enebolig for kjøpmann Nils Engelstad. Arkitekten het Einar Engelstad. Årstallet 1911 står på den buete gavlen båret av søyler, over døra. Døra er et lite kunstverk i seg sjøl, med girlandre, runde vinduer inndelt som et hjul med eiker, og overlysvindu. Her er karnapper, vinduer med småruter og et bratt teglsteinstekt tak. Husets 1. etasje inneholdt opprinnelig vindfang, garderobe, wc, hall, kjøkken, spiskammers, anretning, spisestue og dagligstue.

Kong Rings gate 16 er oppført i 1912 for arkitekt Sverre Hurum, som også bodde der sjøl. ?? Seinere har

Foreningen for Bægnassdragets Regulering brukt bygningen som kontor. ?? Dette er en stor toetasjes villa i pusset mur. Den strenge symmetriske formen med pilastre på hjørnene og vinduer med både hele rammer og småruter, er blant stilkjennetegnene til nyklassisismen.

Anna Colbjørnsdatters gate 20 er en av de større villaene i området. Den er i to etasjer med mansardtak tekt med skifer. Her er mange av jugendstilens (og delvis nyklassisismens) kjennetegn, slik vi bare finner dem på de mer påkostede husene: tannsnitt under gesimsen, runde og buete småvinduer, hjørnekasser formet som pilastre og tempelgavl over den lille verandaen foran inngangen. Dette er tegnet som en tomannsbolig, så selv om huset virker stort og herskabelig, har ikke hver familie hatt spesielt stor plass. I hver leilighet har det vært entré, bad med wc, kjøkken med pikekammers ved siden, soveværelse, spisestue og "salon". Spisestua er det største rommet, med utgang til verandaen. Huset ble byggemeldt i 1928 for J. E. Skaset, med Peder Magnussen som arkitekt.

Dronningens gate 27 er en typisk arkitekttegnet funkisbygning. Den er tegnet av Aake Grenager for ingeniør M. Fritzner. Det slake pyramidetaket, vinduene plassert ut mot hjørnene og den liggende panelen er gode stilkjennetegn. Funkisstilen skiller seg klart ut fra tidli-

Kong Rings gate 16

gere stilperioder. Form og funksjon skulle danne en enhet, uten unødvendig dekor.

Sundgata 34 er en funkisbygning i to fulle etasjer med valmtak. Her er både originale funkisvinduer og dør bevart. En "balcon" framstår nærmest som en del av det horisontale båndet i etasje-

Anna Colbjørnsdatters gate 20

Anna Colbjørnsdatters gate 20

skillet. Det er to leiligheter, hver bestående av dagligstue, spisestue, soverværelse, kjøkken, kammers og bad. Huset er oppført i 1938 for Fredrik Ask, med Petter Ask som byggmester. Peder Magnussen var arkitekt.

Vesterngata 10 er en god representant for de enklere funkishusene. Det er byggemeldt i 1934 for Martin Gulbrandsen. Arkitekt Peder Magnussen har tegnet mange hus fra 1920- og 1930-åra i Hønefoss, også dette. Den tilnærmet kvadratiske bygningskroppen i to fulle etasjer med pyramidetak, og tofags

Sundgata 34

vinduer uten ruteoppdeling, gjerne plassert på hjørnene, er typisk for funkisstilen. Den inntrukne verandaen finnes fortsatt i 2. etasje, mens den i 1. etasje er bygd inn. Ellers har det kun skjedd små endringer. Dette var tegnet som en tomannsbolig, med kjøkken, spisestue, dagligstue, soveværelse og bad med wc og badekar i hver etasje.

Kandidat Færdens vei 2, kalt "Villa Kvil", er byggemeldt i 1938 for Karen og Rolf Bohr Olsen. Byggmesteren het O. Dølerud. Dette er en liten bungalow med pyramidetak, funkisvinduer og liggende panel. Huset har vindfang, entre, kjøkken, stor stue, barneværelse og soveværelse.

Vesterngata 10

Kilder:

"Bevar meg vel" nr. 1-1997
"Gamle hus og tun i Flå" av Jørn Jensen

"Hus i sentrum. Forslag til bevaringsområder og bevaringsliste for kulturminner i Drammen sentrum" av Jo. Sellæg

Dronningens gate 27

Barndomsminner fra Hønefoss i 1930-årene

Når jeg tenker tilbake på min barndoms by på 1930-tallet, er det første som slår meg hvor landlig den var! Hver virkedag strømmet det bønder til byen – om sommeren i ulike doninger, om vinteren alltid i slede. Det åpne feltet nedenfor Brannvakta var "parkeringsplass" for hestene. Egentlig var det en lang, solid stokk på påler med kroker til å binde hestene i. Og der ventet de tålmodig, gomlende på en høydott, mens eierne utførte sine ærend på by'n.

Vesterntangen slik den var i 1930-årene. (Foto: Boktrykker August Evenstad)

Av Einar Gandrud

Til tross for at bygrensene var svært trange, var det mange gårdeiere, især på Holttangen og Vesterntangen som hadde husdyr, både hest og kyr; enda flere hadde gris og høner, og blant unggutter var kaninhold svært populært.

Siden jeg selv vokste opp på Vesterntangen, vil jeg spesielt nevne tre som hadde gårdsdrift som sin levevei. Det var Christian Knæstang, som eide ganske store jorder; han hadde til og med gårdsgutt og budeie. Halvor Aamot, som jeg husker som en eldgammel mann med et umåtelig stort skjegg, bodde på et lite bruk, nærmest en husmannsplass, like nedenfor Gamlehjemmet, der hvor Gunnar Dahl senere hadde sitt handelsgartneri. Den gamle låven og fjøset sto øverst på hellinga mot Randselva. Hver vår lå det store lunner med tømmer på en åpen plass der, og jeg kan ennå tydelig kjenne den gode lukten av nyhogd tømmer.

På oversiden av Gamlehjemmet nes-

ten helt opp mot Livskauen, lå en annen liten plass. Jeg kan ikke huske hva plassen het, men her bodde Anna Westerntangen – eller Anna på løkka, som vi kalte henne, helt alene. Hun hadde vanligvis tre kyr på båsen, og som barn visste vi godt hva hver enkelt av dem het. Bortsett fra at hun hadde hjelp i onnene, drev hun hele "bruket" på egen hånd. Vi var melkekunder hos Anna i flere år, og det var min eldste søster Ruth og jeg som hadde som jobb å hente melk hver kveld. Senhøstes kunne det være ganske skummelt, for vi måtte passere den dystre granhekk ved Gamlehjemmet, og der var det pinnsvin som det kunne være vanskelig å få øye på. Men om høsten var det absolutt umaken verd, for Anna hadde en liten frukthage med verdens beste søtepler. Anna var forresten et elskelig menneske, og det var bestandig så lunt og koselig hjemme der. I stua var det satt opp en kjempestor vev, og ellers hadde hun en mengde småting eller nips som var vanlig på den tiden. Og i vinduskar-

mene var det alltid vakre blomster. I dag er hele området et velregulert boligfelt, og det er ingenting lenger som forteller om de menneskene som engang strevde og slet for sitt utkomme her.

Som en landsby

De fleste huseiere hadde forholdsvis store hager, og det ble dyrket anelige mengder med poteter og grønnsaker. Alle hadde bærbusker og frukttrær, og bare en liten del av hagen var lagt ut til prydbusker og plen. Jeg husker at Karl Hansen på Holttangen var en pionér når det gjaldt fjærkreavl og grønnsakdyrking. Under krigen ble selvsagt hver tomme jord i villahagene utnyttet maksimalt til "matauk", som det het den gangen. Dessuten hadde mange tilleggsparceller på jordstykker i og utenfor byen. Her er for øvrig enda et eksempel på at Hønefoss på den tiden var nærmest som en landsby å regne. Hver høst kom det store drifter av kyr fra Vestlandet til byen. De ble drevet nedover Hønengaten, over Hvitbrua som vi sa -

Einar Gandruds barndomshjem er det hvite huset øverst til høyre på bildet. Besteforeldrene hans bodde i huset med svalgang nederst til venstre. Til høyre for dette huset ligger Maren og Christian Knæstangs eiendom med uthus og våningshus. Disse husene er nå revet, og Bjarne Møller og Astri Mørch har bygget på tomten. Fotografiet er trolig tatt tidlig på 1950-tallet. Astri Mørch som har lånt oss bildet, forteller at det hendte at ungene svømte ut i Randselva og red på tømmerstokkene ned til møtet med Ådalselva.

eller Overmandsundbroen – som var dens offisielle navn. Deretter ble de samlet innenfor et inngjerdet område på et jorde nedenfor Grøndokka. Så snart meldingen nådde oss – via jungeltelegrafen! – at bølingen var på vei mot byen, dro vi av sted i raskt tempo for å være med på innspurten.

Stor tumleplass

Vi som vokste opp i Hønefoss på den tiden, hadde rikelig med tumleplass for all slags aktiviteter – sommer som vinter. På Holttangen var det faktisk et helt idrettsanlegg med fotballbane, turnstenger, hoppstativer og et stupetårn i tre høyder. Dette området kalte vi forresten Embretstangen. I Schjongslunden var det også gode muligheter for badeliv. Hele sommeren igjennom, men især på forsommeren, foregikk det en omfattende tømmerfløting på elvene. Stokkene kom drivende enkeltvis eller i store dynger, og det var en populær "sport" blant oss gutter – og også blant noen av jentene – å svømme ut til stokkene fra én eller annen plass ved

Randselva og så "drafte" nedover til vi kom til den lille øya i Storelva; der svømte vi i land i den strie strømmen. Denne virksomheten var selvsagt ikke ufarlig, og vi torde ikke nevne dette for våre foreldre. – Vi som bodde på Vesterntangen, var særlig begünstiget når det gjaldt vintersport. Like utenfor stuedøra hadde vi fine muligheter både for langrenn og hoppport: Knæstangbakkene for de yngste og Grøndokka for de mer avanserte. I tillegg hadde vi "Livskauen", som var et eldorado for oss både sommer og vinter. Det var der vi fant de første blåveisene om våren, og om sommeren plukket vi villjordbær og satte på strå. I Livbakken var det hvert år stormønstring av de beste hopperne i distriktet, og jeg tror bakkerekorden lå på vel førti meter. Det sportsutstyret vi hadde i vår barndom, ville nok fremkalle høylydt latter blant de unge i dag. Vi hadde krøllskøyter, som det het, og disse ble festet med noen lange reimer rundt støvlene. Men ofte løsnet reimene – iallfall for meg – og det var et svare strev med å få dem på

plass igjen. – De første skiene vi fikk, hadde bare én rand, men da vi ble litt eldre, fikk vi gutter ski med tre render, altså hoppski – med Huitfeldtbindinger. Få eller ingen hadde barnesykler. For jentene var det nok forholdsvis greit. Men vi gutter måtte sette det ene benet under stanga; ellers nådde vi ikke ned til pedalene. Det var både tungvint og ikke særlig behagelig.

Da klokken klang.

Skolen har alltid vært en viktig del av barnas liv, og enten vi bodde på Sydsiden eller Nordsiden, var Hønefoss folkeskole vårt felles forum. Selve skolebygningen var i seg selv ganske imponerende med to store fløyer og et klokketårn i midten. Det var dessuten et vakkert inngangsparti, smukt dekorert, syntes vi, og på veggene i korridorene hang det bilder av den norske fuglebeholdning, i motsetning til de fleste folkeskoler på landsbygda hadde vi en rekke spesialrom: naturfagrom, sløyd- og handarbeidsaler, skolekjøkken og elevbibliotek – dertil en stor gymnastikksal

Klasse 1B 1930-31 med klasseforstander Birgit Tysnes. Artikkelforfatteren er nr. to f.v. i tredje rekke.

og dusjrom i kjelleren i hovedbygningen. De vanlige klasserommene hadde pulter med et lite hull til blekkhuset. Jeg kan huske at minst én gang i året kom vaktmester Nilsen og skolebestyrer Tvedte for å se om noen måtte bytte pult. Vi var jo barn i vekst! Skolebøkene ble bestandig forsynt med varebind, og alle hadde pennal med penn, blyant, viskelær og pennetørker. Trekkpapiret måtte vi feste med en tråd til skrivebøkene. "Frøken" førte for øvrig nøyaktig regnskap når det gjaldt bruk av penne-splitter – eller penneskjær, som de også kaltes.

På den tiden var det stor forskjell når det gjaldt den praktiske undervisningen for jenter og gutter. I 4. klasse begynte guttene med sløyd, mens jentene hadde handarbeid. De to siste årene – altså 6. og 7. klasse – hadde vi gutter skomaker-sløyd, som det het, mens jentene hadde skolekjøkken. At også guttene burde få del i matlaging og kjøkkenstell, var den gangen helt utenkelig. – Det var forresten "gamle" skomaker Hauge som var vår faglærer, men jeg tviler sterkt på om resultatet av våre anstrengelser sto i forhold til forventningene! Jeg husker iallfall at jeg påtok meg å halvsåle et par sko for mor – aldeles gratis! – Men da jeg plagget sålen i stedet for å sy den, førte det til at skoene måtte kasseres, og min skomakerkarriere fikk således en brå avslutning.

Da jeg gikk på Hønefoss folkeskole, fra 1930 – 37, var det bestandig to parallellklasser, og det vanlige var de som bodde på Sydsiden, gikk i A-klassen, mens vi som bodde på Nordsiden, gikk i B-klassen. Jeg tror at skillet var geografisk, og ikke sosialt betinget. I enkelte fag, som sang, var vi samlet i én klasse. Sanglæreren vår, Eivind Fossheim, holdt streng disiplin, og han kunne reagere ganske kraftig bare ved den

minste antydning til uro i klassen. Men den æren skal han ha at han lærte oss en stor del av den norske sangskatten. Mitt inntrykk er for øvrig at mange av de unge i dag synes å stå helt fremmed overfor den. Lærer Fossheim fungerte også som organist i Hønefoss kirke, og det hendte at han måtte spille i begravelser i skoletiden. Jeg tror ikke vi gjorde noe forsøk på å skjule vår glede ved en uventet fritime.

Som jeg allerede har nevnt, hadde skolen et eget elevbibliotek, og det ble flittig benyttet. I en tid da det var liten tilgang på andre opplysnings- og underholdningskanaler, var bøkene selve hovedkilden. Blant oss gutter var Tarzanbøkene og Flemmingbøkene særlig ettertraktet, og blant jentene tror jeg Evy Bøgenæs-bøkene var svært populære. Etter vår mening var de overdrevent romantiske og søtladne, aldeles fri for action. Men det forhindret ikke at vi leste dem med glødende interesse – og da selvsagt i smug!

Skolen hadde en stor lekeplass, og uansett vær og temperatur måtte vi være ute i friminuttene. Og skolematen ble alltid spist ute, og for de aller fleste av oss var det brødsriver med brunost.

Foran vaktmesterboligen sto det en drikkevannsfontene, og den ble flittig brukt. Det var utenkelig å ha med brus på skolen, og coca-cola var ennå ikke kommet til Norge. Men i den kalde års-

Barndommens skole. Hønefoss skole ble innviet i 1891. Den fikk bygd på en tredje etasje i 1923. (Foto: J.M. Kühnholdt)

tiden kunne man få kjøpt varm kakao hos kona til vaktmesteren.

Av utendørsaktiviteter husker jeg at vi gutter drev mye med å hoppe bukk. Det foregikk på den måten at vi tok sats på et kumlokk som befant seg i enden av skoleplassen. Én ble valgt ut til å stå bukk, og hver gang vi hoppet over bukken, måtte vi plassere en lue eller en "kalott" på ryggen hans. Dette kalte vi å hoppe "hatti og lui". Hvis alle kom velberget over i første omgang, flyttet bukken seg lenger ut. Men den stakkaren som rev, måtte til gjengjeld stå bukk. Vi hadde også konkurranser i å gå på hendene. Da startet vi fra et fast utgangspunkt og målte den tilbakelagte distansen. Da vi gikk i de øverste klassene, drev vi både med håndball og fotball. Oftest spilte vi da på banen på Holttangen.

Jentene drev også mye med ballspill; de hoppet paradiset eller "gryte" som vi kalte det, og de hadde en rekke sangleker. Én av disse sangene lød slik, hvis jeg minnes rett:

*"Jeg satte brillene på min nese,
for å bedre se å lese –
jeg leste så at det var umulig
å leve lykkelig foruten deg"*

Vi gutter følte oss nok svært smigret over en slik oppmerksomhet, men dersom jentene hadde gjort forsøk på å engasjere oss i leken, tror jeg bestemt at vi ville ha rømt av sted i vill panikk!

En yndet beskjeftigelse blant jentene var å bytte glansbilder. Det hendte av og til at vi gutter var med på dette, men egentlig var dette en virksomhet som lå langt under vår verdighet! Glansbildene kjøpte vi forresten hos "Klara på hjørnet" (Klara Lundstad). Hun drev en såkalt kortevareforretning like utenfor skolen. Og mens jeg nå befinner meg i dette området, kan jeg nevne at i en gård litt lenger bort i gata holdt Fallebøe til. Han drev en brusfabrikk, og for oss barna var det særlig bringebærbrusen som var mest ettertraktet. En flaske brus kostet, så vidt jeg husker, 22 øre. Man kan saktens undre seg over den underlige prisen, men på den tiden hadde også enøringene en viss verdi.

Som antydning ovenfor var det den gang en umåtelig avstand mellom jenter og

Hønefoss middelskole ble innviet i 1886. (Foto: Joh. E. Byes Boghandel)

gutter, både i lek og i omgang for øvrig. Men én gang ble denne avstanden forsøkt redusert. Skoleledelsen – eller var det kanskje gymnastikklærerne – fant ut av elevene i 6. og 7. klasse burde lære å gå polonese; dans var selvsagt helt utelukket! I flere uker øvde vi på dette, og da den store dag kom, stilte vi opp i vår fineste stas. Stive og høytidelige marsjerte vi rundt salen; vi gutter bukket dypt og ærbødig for "damene", og med skrekkblandet fryd grep vi våre partnere varsomt i hånden! Etterpå var det, hvis jeg minnes rett, servering av varm sjokolade og boller.

Det var for øvrig skoleturene eller klasseturene som var høydepunktet i året. De tre første årene gikk turen til Vesternsletta. Vi hadde alle medbragt saft og vann og smørbrød eller vafler. Der lekte vi de typiske barnelekene, og selvsagt gikk vi opp og ned. Fra og med 4. klasse gikk turen til Røstjern. Her var det også å bruke "apostlenes hester". Men nå var vi blitt så store at det ikke var snakk om organiserte leker.

Skoletur til Bergen

Men det absolutte høydepunktet var skoleturen til Bergen. Det hadde vært en tradisjon ved Hønefoss folkeskole helt siden far gikk der, at avgangsklassen skulle reise til Bergen. De unge i dag som har sett mesteparten av Norge og store deler av Europa før de er atten, kan vel vanskelig forstå de forventninger vi hadde. Turen tok i alt 4 dager med frem

– og tilbakereisen. I Bergen overnattet vi 2 netter på Nygård skole, like ved Lille Lungegårds vann. Vi var ikke akkurat velbeslått med penger; de fleste av oss hadde 5 – fem – kroner! En gutt som hadde spesielt velhavende foreldre, hadde 10 kroner, og han ble nærmest sett på som en storkapitalist. – Reisen foregikk ved St. Hanstider, og siden de fleste av oss knapt hadde vært utenfor Buskerud fylke, ble ferden over høyfjellet en mektig opplevelse. Det var lærerne Ole Engen og Bjarne Busengdal som var våre reiseledere, og de ga oss mange interessante opplysninger om landskap og steder underveis. – For oss som kom fra en småby, virket Bergen nesten kosmopolitisk. Trikker og ferger var ukjente fremkomstmidler for oss, og jeg husker at en fergetur over Vågen eller Puddefjorden kostet 10 øre. Høydepunktet i Bergen var selvsagt i dobbelt forstand et besøk på Fløyfjellet.

Skolen var på den tiden først og fremst preget av tradisjonell undervisning, og det var bare en sjelden gang det ble noe forandring i den daglige rutinen. Men det hendte at det kom en og annen misjonær på besøk, og da var det fremvisning av lysbilder fra fjerne og eksotiske strøk. Dette var spennende! Skoleteater eksisterte ikke på denne tiden, iallfall ikke i vår by. Men under Bjørnsonjubileet i 1932 ble det oppført små tablåer på en primitiv scene i gymnastikksalen, og vi fulgte intenst med både under fremføringen og sangene.

Streng disiplin

De som er unge i dag, vil kanskje spørre om det var streng disiplin i skolen i vår barndom. Svaret på dette vil utvilsomt bli ja, men noen kadaverdisiplin var det aldri, og korporlig straff var for lengst avskaffet. De eneste reaksjoner jeg kan huske for brudd på orden og oppførsel, var gjen-sitting eller nedsatt orden – eller oppførselskarakter. – Fra og med 4. klasse fikk vi karakterer i alle fag, og ved skoleslutt endog hovedkarakter utregnet med to desimaler.

Det er vel for øvrig riktig å si at det var ganske stor avstand mellom lærer og elev, og det kom også fram i den måten vi omtalte våre lærere. Vi sa for eksempel l æ r e r Engen, f r u Bendeke og f r ø k e n Onsager. Å tiltale våre lærere med fornavn ville være like utenkelig som å si Hei! til kongen.

Som et lite apropos kan jeg nevne at da vi begynte på Middelskolen, var De-formen helt enerådende. Våre lærere var alltid korrekt kledd, det vil si dress med tilhørende skjorte og slips. Det kan bero på fordommer, men jeg kan vanskelig forestille meg mine "gamle" lærere i genser og olabukse! Enda vanskeligere er det å tenke seg våre lærerinner, som vanligvis gikk i noen side, grå eller blå skoleforklær, iført miniskjørt eller "tights!! – Men selv om avstanden mellom lærere og elever var langt større i våre barndom enn den er i dag, følte vi oss trygge, fordi det var slike faste normer for adferd og oppførsel. Jeg har også et bestemt inntrykk av at våre lærere ved Hønefoss folkeskole var ansvarsbevisste og samvittighetsfulle, og at de var høyt respektert.

Middelskolen

Var det spennende å begynne på folkeskolen i 1930, var det ikke mindre spennende sju år senere å ta fatt på en helt nye skole. Mens folkeskolen hadde en meget høy bygningsmessig standard, kan man nesten si det motsatte om Middelskolen, eller Ringerikes høyere skole, som var dens offisielle navn.

Klasserommene i den gamle del av bygningen ble fremdeles ovnsfyrte, og hvis man – tilfeldigvis og sjelden! – var tidlig ute en vintermorgen, kunne man se "gamle" vaktmester Hagen med en

Helge Fonnum hadde arbeidet 20 år ved Ringerike høyere skole da han ble rektor i 1937, en stilling han hadde i 22 år. (Foto fra Den høyere skolen i Hønefoss 1884-1984)

diger vedkurv. Inngangspartiet – vestibyen – om man kan bruke et så fint ord, var holdt i en iskald, knallblå farge. Men like ille, nei, enda verre, var den såkalte gymnastikksalen, som også ble brukt som "aula" ved skoleårets avslutning. Det var en snusbrun tømmerbygning fra det foregående århundre og med en helt spesiell lukt av gammel, inntørket svette. Det fantes ikke garderober, bare et slags loft med noen benker, og dusjer eksisterte ikke. Jeg tror det var én vask der. Når vi hadde gymnastikk med oberstløytnant Ebbell, "god", gammel-dags linjegymnastikk, tok vi av oss jakkene, kanskje også vestene, men ellers beholdt vi tøyet på. Jeg kan ennå kjenne kaldsvetten når vi gikk tilbake til klasserommet.

Så var det møtet med nye, ukjente elever og først og fremst de nye lærerne. Helt ukjente var de nok ikke, for jeg

hadde kamerater som hadde begynt før meg, og de ga meg verdifulle tips. Det vi som nybegynnere var svært opptatt av, var hvor strenge de var.

Skoleordningen

Men før jeg går over til en kort presentasjon av skolens personale, vil jeg si et par ord om skoleordningen på den tid. Mitt årskull – altså vi som begynte på Ringerikes høyere skole i 1937 – var det siste, eller ett av de aller siste, som gikk opp etter den gamle skoleordning: Syv år folkeskole, tre år middelskole og tre år gymnas – altså adskilte enheter. Året etter ble den nye skoleordningen innført med to års real-skole (med mulighet for tre år) og tre års gymnas. I 1. klasse ble elevene fra byen og elevene fra landet plassert i hver sin klasse. Dette var ikke noe utslag av diskriminering, mens byelevne hadde hatt engelskundervisning i to år, måtte landselevne starte på nær sagt bar bakke. Skolen hadde et stort rekrutteringsområde: det var elever fra Norderhov, Tyristrand, Jevnaker og Sokna, til og med en og annen elev fra Hallingdal. De fleste av disse var avhengig av tog eller togbusser, men jeg tror at elevene fra Jevnaker kjørte med vanlig rutebuss.

De som bodde i rimelig avstand fra skolen, syklet eller gikk til fots. Jeg husker at Søren Skjør vold, som bodde i Åsa, syklet til skolen i all slags vær.

Siden det var seks årskull på Ringerikes høyere skole, var det også en enorm forskjell på en førsteklassing og en som gikk i avgangsklassene og ventet på å bli russ. Jeg husker at guttene i gymnaset gikk med en slags løstsittende – ofte nokså tynnslikt skolefrakk, og på ryggen hadde de gjerne skrevet franske eller endog latinske ord og uttrykk, noe som gjorde et mektig inntrykk på oss som gikk i middelskolen. Dessuten hendte det at de sang under innmarsjen, til og med med grove basstemmer! For en som var midt i stemmeskiftet, var dette særlig imponerende. Men det som gjorde det største inntrykk, var at to artianere av motsatt kjønn spaserte sammen i den vakre skoleparken. Ja, det hendte endog at de holdt hverandre (forsiktig) i

Undervisningspersonalet på realskolen: Sittende (f.v) Rasmus Steen Nesse, Laura Louise Hammer, Helge Fonnum, Alfhild Asbjørnsen, Asle Ruud, rektor Hans Jacob Hammer, Thea Berg Billington, Sven Brun Ebbel, Kasper Alnæs og Anders Zachariasen. Stående Fritjof Endresen, Ragnar Nikolai Andenæs, Alf Grøtterud, Lars Berting Høivik, Peder Dyrhaug, Arne Fredrik Holst Uhl og Ewald Magnus Sundberg. (Foto fra Den høyere skolen i Hønefoss 1884-1984)

hendene, noe denne kronikør anså som toppen av erotisk dristighet!

Personalet

Nå er det imidlertid på tide å gi en presentasjon av noen av skolens lærere, og da er det naturlig å begynne med rektor. Helge Fonnum var både cand. mag og cand. theol. Han var ikke bare høyt-ravende i bokstavelig forstand; han hadde en imponerende pondus, og på våre eksamensfester opprådte han alltid i sjakkett! Som ventelig var, holdt han ganske stor avstand til elevene – og også til de andre lærerne, er det blitt meg fortalt. Rektor Fonnum kunne nok virke svært formell, kanskje også pedantisk, men han hadde en særegen, litt underfundig humor. Jeg husker iallfall at han på en skolefest i den før omtalte "aulaen" leste opp noen morsomme telegrammer som han hadde forfattet selv. Han var dessuten levende opptatt av filosofi og psykologi, og vi lyttet oppmerksomt når han serverte "gullkorn" fra sine omfattende kunnskaper.

Mens lærerne på folkeskolen var allmennfaglærere, var lærerne ved Ringerikes høyere skole først og fremst faglærere. Det ble derfor ikke den nære

kontakten mellom lærer og elev. Det var nærmest utenkelig å si du til våre lærere, og noen av dem, særlig de eldre, bruke De-formen til oss. Men jeg tror at vi satte pris på at noen av lærerne brukte du-formen og fornavn.

De eldste lærerne på skolen i min tid var lektor Asle Ruud og lærer Peder Dyrhaug; de var begge omkring 60 år, og det er nok et ubestridelig faktum at vi betraktet dem som meget gamle. De fleste andre lærerne var omkring femti – eller litt yngre, så noe ungdommelig kollegium var det nok ikke ved Ringerikes høyere skole.

Tilnavn

Til alle tider har vel skoleelever hatt oppnavn – eller tilnavn – på sine lærere, og det kan skyldes eiendommeligheter ved selve navnet og ikke personen. Frøken Thea Billington ble naturlig nok kalt Billa, og Anders Zachariasen var nærmest forutbestemt til å hete Zakken! Det lå altså ikke noe odiøst i dette. – Zakken var forresten et spill levende menneske: han var svært bereist (mange år før gruppereiser ble vanlig), og hans geografitimer var en sann opplevelse. En gang hver høst var det "auksjon" ute

på skoleplassen over gjenglemte skolesaker og andre ting i det forløpne år. Zakken var en usedvanlig spirituell "auksjonarius", som følgende eksempel kanskje vil vise: "Her har vi en tysk grammatikk, garantert uåpnet og ulest! – Kom med bud!"

Det er vanskelig å finne en fellesnevner når jeg skal karakterisere lærerstaben ved Ringerikes høyere skole, men mange av dem var vel konservative i sin pedagogikk. Mye tid gikk med til leksehøring og prøver, og vi hadde vel alle en sterk fornemmelse av at skolearbeidet først og fremst hadde eksamen som siktemål. Men i jubileumsboka "Den høyere skole i Hønefoss 1884 – 1984" har en rekke av skolens tidligere elever uttalt seg om sine lærere, og på bakgrunn av disse uttalelsene kan man trygt slå fast at Ringerikes høyere skole har vært en viktig kilde til kunnskap og personlig utvikling.

- Annen del av Einar Gandruds barndomsminner kommer i neste års hefte.

Sagene skapte Hønefoss

Det er gått vel 400 år siden det første grove sagbladet arbeidet seg inn i en stokk i en oppgangssag ved Hønefossen. Den første saga drevet med vannkraft, som er nevnt her på Ringerike, kom i 1570-åra. Den lå ved Skjærdalen på Tyristrand, men det var ved Hønefossen den største utviklinga kom.

Av Otto Frydenlund

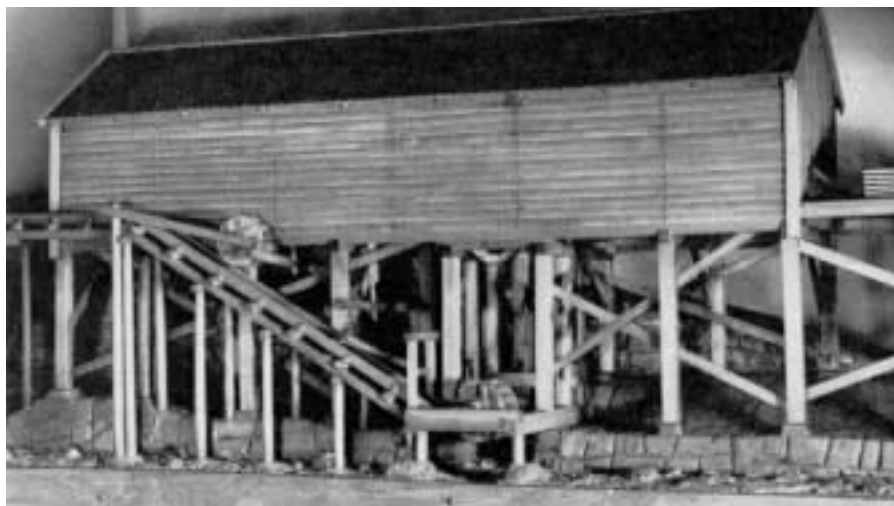
Omkring 1590 ble det satt opp to sager i Norderhov. Den ene ble satt opp på nordre side av Hønenfos, som fossen ble kalt den gang. Eierne var Audun Hønen, og saga sto på hans egen grunn. Fossevannet var da allerede tatt i bruk som drivkraft til maling av korn på "kallkverner" i mange hundre år. Kvernene var satt opp av ringeriksbøndene, og noen møllere hadde vel satt opp sitt husvære ved mølla. Da sagbrukene kom i gang for fullt, ble de fleste møllene etter hvert overtatt av sagbrukseierne.

Før oppgangssaga kom i bruk, ble planker laget ved å bruke øks og kiler på en stokk og kløyvd langsetter på midten. Deretter den telgjet på yttersida, så det ble planke av det. En fikk bare to planker av hver stokk. Dette var både tidkrevende og sløsing med trevirke. Ved hjelp av oppgangssaga fikk en nå masseproduksjon og mer økonomisk utnyttelse av stokken.

På grunn av rovdrift på skogen langs kysten, ble det aktuelt å bygge sager innover i landet, der det var fossefall og nok skog å ta av.

Det er ikke så mye vi kjenner til de første sagene som var ved Hønefossen, men av

skattelister for Ringerike fra 1612 har vi regnskap over skatten både av sagene og skuren. To av disse sagene lå ved Hønefossen, og eierne av den største var

Øvre vasshjul trakk stokken mot sagbladet.

Erik Jacobsen og Hans Paulsen.

Eierne av den minste var Christopher Setrang og Ole Skreppen. Det var storbøndene som begynte med sagbruk fordi de hadde midlene til å få satt i gang slike foretagener. Nordre side av fossen var Hønen eiendom og søndre side tilhørte Kvernbergsund ødegård.

Folk var selvhjulpne på den tida. De satte opp sagene selv. Folkemuseet på Bygdøy har satt opp en gammel oppgangssag som viser hvordan den er laget og virker. Et stort vasshjul trekker det grove sagbladet opp og ned. Et mindre vasshjul trekker en slags slede som stokken hviler på mot sagbladet ved hjelp av en finurlig konstruksjon, slik at stokken får den riktige hastigheten. Likeledes blir sleden trukket tilbake med hjelp av det samme vasshjulet. Det hele virker svært enkelt.

For sterk vekst

I 1615 var det blitt fire sager ved Hønefossen. Etter hvert kjøpte borgere i Oslo og Drammen opp de fleste sagene ved Hønefossen. Men kongen, Christian IV, begynte å bli bekymret for at skogen skulle bli uthogd ettersom det stadig ble flere sager. Han gav da en forordning i 1616 at heretter var det bare de som hadde odelsrett og grunn å sette "damstokken" på, og bare bruke tømmer fra

egen skog, som fikk lov til å drive sagdrift. Embetsmennene fikk i oppdrag å avskaffe alle de ulovlige sager.

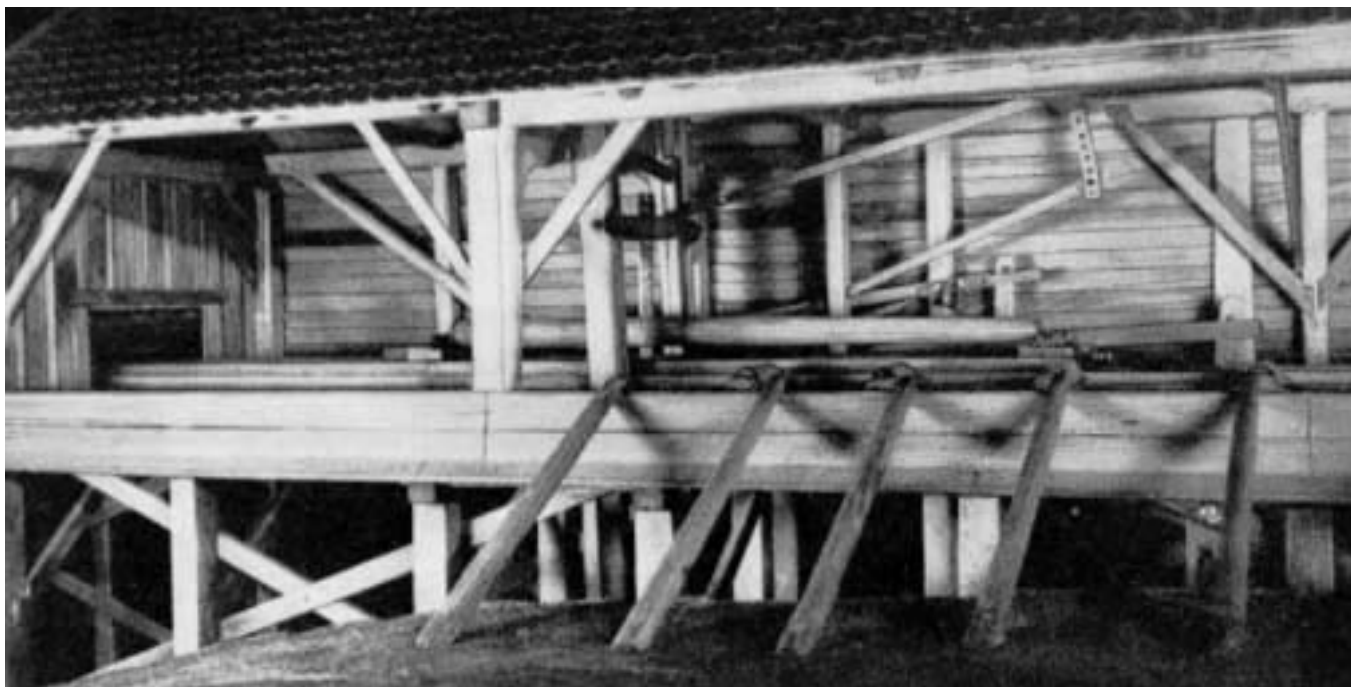
Ved Hønefossen lå alle fire sagene på nordsida, på Hønen grunn. Det ble da bare en sag igjen, for de tre andre leide grunn til sine sager. Dette forbudet vakte naturligvis harme blant borgerne, for odelsbøndene var det en fordel. Noen sageiere tok det nok ikke så nøye med den nye forordningen.

Klagene ble så mange at kongen i 1618 kom med en modifisert forordning. Kravet om at saga måtte stå på eierens odelsgrunn ble opprettholdt, derfor måtte borgerne nå skaffe seg odelsretter. Kravet gjaldt ikke adelen og spesielle som fikk benådningsbrev av kongen.

Nå måtte de bare betale en viss årlig avgift til kongen for den "skogskaden" som han og kronen kom til å lide. Sageierne kjøpte også opp skog for å sikre seg tømmer til sagene. Dette var begynnelsen til at store skogområder kom på utenbygds eiere utover i distriktene. Etter hvert ble det borgere i Oslo og Drammen som eide de fleste sagene ved Hønefossen.

Sager på 1600-tallet

Fram mot 1660 ble det bygget sju mindre nye sager ved Hønefossen. Da var vel grensen nådd for antall sager ved

Midt på bildet ser vi ramma som trakk sagbladet opp og ned.

fossen. De gamle regnskapene viser at 1687 var toppår med hensyn til produksjon av sagskur.

Det ser ut til at det var ganske ofte eierskifte av disse Hønefoss-sagene. Pantegjeld eller annen gjeld var nok grunnen til ofte skifte av eiere. Krisetider skapte økonomiske vanskeligheter. Eksporten til Europa var avhengig av etterspørselen på materialer. England og Holland ser ut for å ha vært de største kundene til våre sagprodukter.

Det ble nå en rivende utvikling på sagbrukenes område. Et skattemanntall fra 1654 har følgende liste over sagbruk ved fossen:

Sager på nordre side av fossen:

Nedre Sag", flomsag, brukes av Jens Pedersen og Guttorm Trulsen
Hans Lauritzøns sag
Schnell saga, brukes av Johan Schnell
Setrang sag, brukes av Claus Trundsen
Øvre sag, flomsag, brukes av Claus Trundsen
Øvre Kvernhus sag, flomsag, brukes av Hans Hansen
Øvre Lerfalds sag, spillvannssag, brukes av Hans Hansen
Nedre Kvernhus sag, spillvannssag, brukes av Rasmus Jensen og Knud Knudsen
Nedre Lerfalds sag, spillvannssag, brukes av Svend Setrang

Hoff sag, brukes av Johannes Thorstensen Hoff.

Sager på Kvernesundtz Ødegaards elv: (Sørsida av fossen, herunder Øya)

Claus Pedresen sag, flomsag, brukes av Claus Pedersen
Ole Torkildsens sag, spillvannssag, brukes av Ole Torkildsen
To sager som brukes av Nils Bendtsen
Claus Leths sag, spillvannssag, brukes av Claus Leth
Trugels Torgiersen, spillvannssag, brukes av Trugels Torgiersen

Flomsager og spillvannssager var slike som var i drift vår og høst, til forskjell fra årgangssager som var i gang hele året. Gjennom hele 1700-tallet var det ingen årgangssager ved Hønefossen. Spillvannssager var slike som brukte vann etter andre sager.

Sagbruksreglementet av 1688.

Kongen og de andre myndighetene i Kjøbenhavn hadde i lengre tid fått klager på uthogst av skogene i Norge. Følgene av dette ble et kongebrev sendt til stattholder Gyldenløve 1688.

Nå skulle antall sager reduseres. Hver sag skulle sage et visst kvantum materialer, derav navnet kvantumsager. Det ble slik at bare de sagene som var eldre enn 30 år skulle kunne fortsette å produsere materialer. Dette hadde ingen innvirkning på antallet sager ved Hønefossen, da alle hadde vært i bruk over 30 år. Det

var de store sagbrukeierne som hadde størst fordel av dette nye kravet om redusert sagbruksantall, da mange mindre sager var kommet til i 1660- og 70-åra.

Hønefoss-sagene var bundet av sagbruksreglementet fra 1688 til 1718. På grunn av krigen med Sverige ble skuren gitt fri.

Det var amtmannen som skulle se etter at kvantumet ble overholdt. Men sageierne var flinke til å sjonglere med antall bord, og oppgavene de leverte hadde vel ikke så mye med virkeligheten å gjøre, og futen ville ikke gjøre seg ut med de store sageierne. Nå stod man også mye friere til eventuelt å flytte sagene nedover elva, men ikke oppover.

Dimensjonen på de vanlige plankene som ble levert var ca 11 cm tykke og ca 16 til 18 cm brede. Målsbord var fra 23 cm til 26 cm brede og 7 til 8 cm tykke. Planke og bord ble "linnedes" sammen med to til tre vidjer om hver "linnetylvt", til sammen sju stykker og ble for det meste fløytet til Svangstranda. Derfra ble de kjørt til Drammen for utskipping.

Konkurranse

Fra 1720-årene fikk vi konkurranse fra Sverige som leverte godt og billig tømmer, og de svenske sagene var teknisk bedre enn de norske. Samtidig ble en del sager flyttet fra Hønefossen og nærmere

Drammen på grunn av høye fraktutgifter på sagskuren fra Hønefoss. Dette gjorde at det ble kraftig nedgang i skurlastleveransen utover på 1700-tallet. I 1735 var det tolv sageiere ved Hønefossen. I 1740 var tallet sunket til ti. Som en kuriositet kan nevnes at i 1760-åra var det tre enker, Maren Smith, Catarina Stranger og Anne Marie Nilsen, som hadde hånd om den meste av skuren ved Hønefossen.

I 1795 ble skuren på de privilegerte sagene gitt fri. Nå kunne sageierne skjære den last som passet dem best. De urolige tidene i begynnelsen av 1800-åra resulterte i at Norge som nøytralt land kunne eksportere materialer og tjene store penger. Men etter at engelskmennene hadde sikret seg den dansk-norske flåte, sank eksporten av materialer katastrofalt. Mens Napoleon herjet rundt i Europa, og vi kom i krig med England, ble det å legge materialene på lager. Det ble det lite penger av.

De vanskelige årene etter 1814 gjorde at eksporten av materialer på landsbasis ikke kom opp i tallene fra 1804-1806 før i 1840. I 1801 hadde Hønefoss fått en silkesag. Det var en sag som skar med flere blader og ble dermed mer effektiv. I 1816 var det tre silkesager. Det ser ut til at sagene ved Hønefossen klarte seg bedre enn andre steder under de vanskelige årene først på 1800-tallet.

Oppkjøpstid

Fra 1800 og utover var det 13 sager i drift ved Hønefossen. Etter norske forhold skulle den tekniske standarden på disse sagene være meget høy.

På grunn av vanskeligheter for de borgerne i Drammen som eide Hønefoss-sager, ble det nå flere ringerikinger som tok over sagene ved fossen. Men Hønefoss-sagene ble etter hvert

mindre aktuelle. Sagene ble flyttet nærmere utskipningstedene. Det var enklere å fløyte tømmer i stedet for planker nedover mot Drammen.

I 1830-åra begynte drammenseren Johan Fredrik Thorne (1809-1854) å kjøpe opp sager og møller ved Hønefossen. Han samlet det meste av virksomheten ved fossen på en hånd. Men krisen i 1848 tok knekken på hans økonomi, så handelshuset G.W. Arnemann & sønn kjøpte alle Thornes eiendommer i Hønefoss i 1850. Chr. Anker i Fredrikshald kjøpte så i 1870-åra Arnemanns eiendommer og reste-

rende møller ved fossen med vannrettigheter for å bygge opp en tremassefabrikk.

Framveksten av Hønefoss

De første sagbruksarbeiderne var bønder og husmenn. Da det ikke var årgangssager ved Hønefossen, ble det sesongarbeide vår og høst. Ofte var det folk langt ute fra bygdene som tok på seg arbeid ved sagene. Når sesongen var slutt, dro de tilbake til sine hjemsteder. Følgelig var det ikke så mange som bodde i nærheten av fossen. Etter hvert bygget flere av disse folkene ei lita stue med ett eller to rom. "Ringe huser" som det står i gamle papirer. Folk ble fastboende. Bebyggelsen ble plassert omkring sagene. Mange av sagbruksarbeiderne bygde hus på Øya, midt i fossen. De fleste husene ved fossen var eid av Bragermesfolk.

At det var ganske landlige forhold ved fossen, kan en se da det i 1683 ble betalt skatt for disse husdyrene: 6 hester, 21 kuer, 1 kalv, 25 griser, 4 sauer, 4 geiter og 4 kje.

Etter hvert kom det naturlige tilslag av forskjellige håndverkere og folk som av en eller annen grunn hadde arbeid i forbindelse med sagdrifta. Med dem kom bebyggelsen på nordre side av fossen. Det var der tettstedet vokste fram. Det antas at omkring 1685 var det ca. 250 personer som bodde ved fossen. Stedet ved fossen ble etter hvert sentrum for Ringerike. Møllene og håndverkerne gjorde vel sitt til at bøndene tok turer til tettstedet. Da de fleste eierne av sagene ved Hønefossen ikke bodde her på Ringerike, ble det sagfogdene til de forskjellige eierne som styrte virksomheten ved sagene. Det var disse som skurfolka hadde å forholde seg til. Sagfogden var arbeidsleder, regnskapsfører og oppsynsmann på samme tid. Det var en betingelse at han kunne lese og skrive. Under seg hadde han sagmester og sagdrenger. Utover på 1600-tallet fikk sagfogdene etter hvert en ganske høy sosial posisjon i samfunnet. Det måtte være en vanskelig stilling å ta hensyn til både eierne og arbeidsfolkene. Disse sagfogdene kunne være fullmektig for flere sageiere, noe som kunne skape problemer. På grunn av de sesongbetonte arbeidsforholdene drev også mange av sagfogdene sine private forretninger ved siden av arbeidet på sagene. De ble etter hvert ganske rike og fikk da etter dati-

dens syn en høy posisjon i samfunnet. En del av dem skodde seg vel på at de hadde all utlevering av matvarene, saggkostene, som var en del av avlønningen til de som arbeidet ved sagene. Å skaffe varene kunne være svært vanskelig for sageierne i nødsårene som kom i perioder. Korn var det gjeveste i de dager. Kunne det skaffes korn til mjøl, var alt såre vel. Den sagfogd vi kjenner best til, er Hans Andreas Ridder (1797-1865), eieren av Riddergården på Nordsida. Han ble mye brukt i det offentlig da Hønefoss fikk bystatus.

Mors beste barn var vel ikke sagfolkene. De gamle tingbøkene fra midten av 1600-tallet kan berette mye om det sosiale livet i samfunnet ved Hønefossen. De gamle skriftene av Jonas Ramus og Fogd Wiel fra 1700-tallet, gav ikke befolkningen ved fossen det beste skussmål. Tyveri fra sagene var ganske vanlig, og bråk på forskjellige måter hadde lett for å oppstå, da det var enkelt å skaffe seg billig brennevin. En kan vel si her som salige Luther sa en gang at hvis tyskerne hadde noen nasjonal djevel, så måtte han hete Fyll.

Arbeidsforhold

Arbeidet begynte på sagen kl. 4 om morgenen. Kl. 6 var det førdegurd. Den bestod ofte av en tørr brødskeiv og en dram. Og kosten for øvrig stod i forhold til førdegurden. Arbeidsdagen på saga var 12 timer.

I sommerhalvåret var det liv og røre ved Hønefossen. Om vinteren var det stille. Da var det ikke noe sagarbeide, og de skurfolkene som bodde ved Hønefossen hadde trange tider. Var det dertil nedgangstider for sagdrifta, ble det rene svelt i hjel for disse skurfolka vinterstid. For å hjelpe på muligheten for å overleve, var det mange som solgte øl og brennevin ulovlig. Til gjennomreisende og stedets folk var det lett å få avsetning av berusende drikker.

I 1860 var det bare to sagbruk i virksomhet i Hønefoss, og der var det ikke stor produksjon. Dermed var det slutt på sagbrukseventyret som skapte byen Hønefoss.

Kilder:

Hønefoss, byens historie (1915)
Anders Ropeid: Hønefoss (1952)

Hattemakeren til heder og verdighet

Byjubileer har aldri interessert meg. Jeg har med mild overbærenhet registrert diverse evenementer av det slaget hvor en lokal storkar hedres for sin innsats i lokalsamfunnet for flere ti - eller hundre-talls år siden. Skulle det lages teater til Hønefoss-jubileet, var det godt å ha en dramatisk historie omkring en agitatorisk hattemaker å ty til.

Av Asle Raaen

Det som "tente" meg i forkant av Hønefoss byjubileum, var først og fremst skjebnen til hattemaker Hallsten Knudsen. At han var mannen som søkte kong Oscar I om kjøpstadsrettigheter for Hønefoss, var den tilfeldigheten som gjorde det mulig å realisere drømmen om å lage teater om ham. I lokal borgerlig fortellertradisjon har hattemakeren vært en tragikomisk skikkelse. Hans medvirkning til å gjøre Hønefoss til by, er kommet i skyggen av hattermakerkrigen. Hallsten Knudsen har fortjent et bedre ettermæle. Derfor ville jeg gi dramaet som utspant seg i 1850-årene, en scenisk versjon.

En gyllen anledning

Har du levd lenge nok, vet du når politikere og handelsfolk er mer rausere med kulturmidler enn ellers. Uten årets jubileum ville det neppe vært mulig å få tverrpolitisk pengestøtte og penger fra det vi tradisjonelt oppfatter som det gode borgerskap til en forestilling som forteller om en mann som kjempet for bedre kår for arbeidsfolk på midten av 1850-tallets fattig-Norge.

Hallsten Knudsen var en mann som tilhører den første sosialistiske beve-

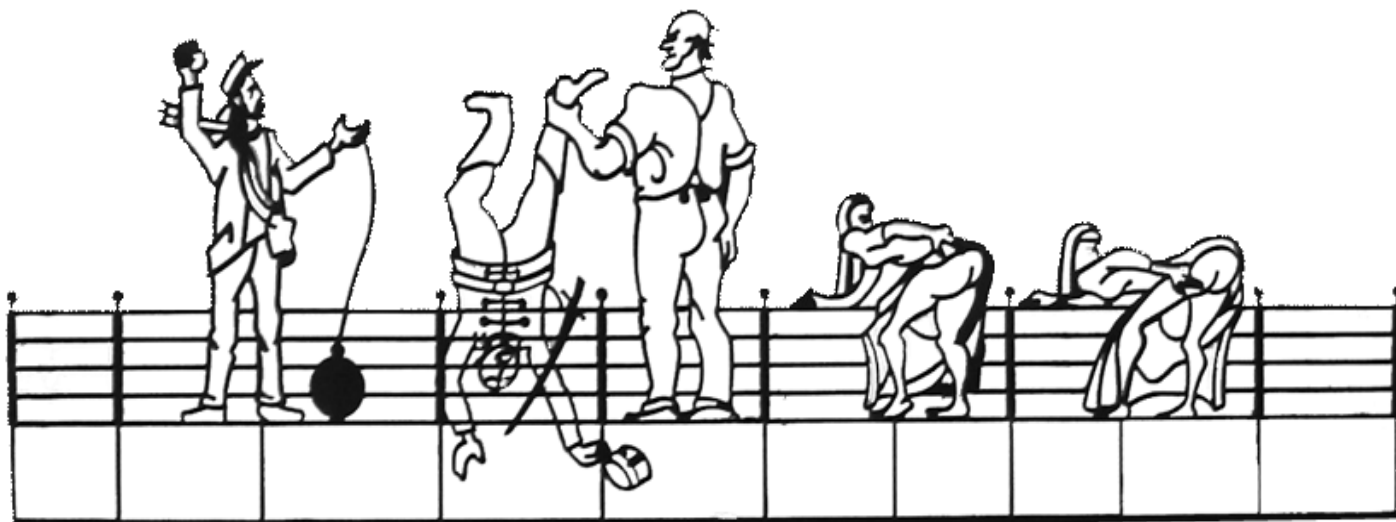
En av Asle Raaens mange illustrasjoner fra hattemakerkrigen.

gelse i Norge, Thrane-ria. Han var en mann som ble dømt til 13 års fengsel for oppvigleri, og som døde i fengsel under særdeles mystiske omstendigheter på Akershus festning.

Heldigvis en hattemaker

Når vi ikke kunne bruke vikingkonger, katolske helgener, prester eller forspiste

grossister, så var det godt å ha en hattemaker og en hattemakerkrig til en dramatisering. Jeg måtte gjøre mange studier i forkant før jeg ga meg i kast med et drama som skulle være basert på historiske fakta. Jeg har lest omtrent alt tilgjengelig materiale om Hallsten Knudsen. I tillegg hadde jeg kontakt med en av etterkommerne, som selv har

Asle Raaens relieff i Hønefoss, folkegaven til Hønefoss-jubileet.

forsket på sin tippoldefar. Arkitekt Peik Nustad ga meg mange nyttige opplysninger.

Det som var vanskeligst i prosessen, var valgene jeg måtte gjøre. Det er mye interessant stoff ut fra historiske hendelser, men ikke alt egnet seg i en scenisk oppsetning.

Kvinnehistoriene

Et eksempel er at det er skrevet en del om Knudsens forhold til stedets kvinner. Vi skal ikke utelukke historier fortalt av sjalu menns bekymring overfor en særdeles sjarmerende hattemaker. I tillegg hører det med til historien at en rekke kvinner fra Øya viste bakdelene til de svenske dragoner som patruljerte Hønefoss bro under beleiringen i 1851.

For å få frem denne siden av hattemakeren har jeg diktet et kjærlighetsforhold til en fiktiv kvinne, Anna Haa. Hun er også på Akershus festning i sluttscenen selv om det nok var kona, Elen, som i desperasjon etter storbrannen på Nordsida, oppsøkte sin mann for første og siste gang. Noen få måneder etter, den 7. september 1855, døde hattemaker Hallsten Knudsen.

I oppsetningen har jeg ikke villet gi et entydig svar på alle teorier om hans død, men vil nok anse den minst offisielle dødsårsaken som mest sannsynlig.

Én oppdiktet person

Det kan kanskje være et poeng at stykets eneste oppdiktete person avslutter denne lille epistel om hattemakerkrigen. Dessverre må balladen presenteres uten Peter Kantors musikkfølge:

Anna Haa:

*Nå undrer dere nok hvem jeg er,
vimser omkring i utgåtte sko
– med lasete, loslitte klær
i vinterkuldens isnende sno.*

*Mitt navn er Anna Haa
– er både blid og brå.
Jeg kommer fra fattig- kår
og ble femogtyve år i går.*

*De nedlatende, giftige blikk
inni hattemakerens butikk
hisser meg til den sanne harme,
glemmer frosten, lar hatet varme*

*Hva annet skyldes de hete kinn
nå som frost og kulde har satt
inn?
Hatet kan ei is og kulde stoppe,
får ikke hjertet til å hoppe*

*Mitt navn er Anna Haa
– er både blid og brå.
Jeg kommer fra fattig- kår
og ble femogtyve år i går.*

Om artikkelforfatteren

Asle Raaen (68) bor i Ringerike. Han er utdannet billedkunstner fra Statens lærerskole i forming og har fått lektorkompetanse. Han har vært aktiv kunstner og undervist ved Hønefoss videregående skole.

Inntil han ble pensjonist i 2001 hadde han garantiinntekt som kunstner fra 1978. Raaen er innkjøpt av blant annet Nasjonalgalleriet og Museet for samtidskunst.

Til årets byjubileum laget han relieffet på bybrua med motiv fra hattemakerfeiden. Relieffet var folkegaven til jubileet.

Da grosserer gamper i

Det er mange beretninger fra bilens barndom som vi i dag kan more oss over. Det var alvorlige saker når disse nymotens greiene skremte både folk og fe. I juli 1931 stod en beretning i Ringerikes Blad hvor grosserer Wilhelm Henie forteller om underlige opplevelser på Ringerike. Han var en av de første som kjøpte bil i Oslo.

Av Otto Frydenlund

Henie var tidligere verdensmester på sykkel, og kanskje best kjent som faren til kunstløpdronningen Sonja Henie. Hva han opplevde som bileier de første årene var mangt og meget.

– Jeg kunne gjerne fylle en hel bok med det, sa han.

– Og vi tror ham så gjerne, skriver Ringerikes Blad og lar grosserer Henie fortelle: – Det var nok enkelte biler her i byen før jeg fikk min, men jeg var da iallfall den første som virkelig kjørte bil. Først hadde jeg en motorsykkel på åtte hestekrefter som jeg dro opp gjennom dalene med. Erling Bjørnsson satt bakpå opp gjennom hele Gudbrandsdalen, og vi vakte en voldsom oppsikt. Den første bilen fikk jeg omtrent samtidig med Rennebarth. Det var en Oldsmobile med en 1-sylindret liggende 8-hestekrefters motor. Den så ut som en trille og kostet 2700 kroner, men det var

mange penger i den tiden.

Noe ratt var det ikke, bare en "strikepinne" som jeg satt og svingte hit og dit på. Den bilen hadde jeg mye moro med. Gu'bevare meg vel så redde folk var for denne "vogna som gikk av seg sjæl", som de sa. Når jeg skulle oppover landet, måtte jeg ringe på forhånd til gårdene og si når jeg startet. Da var folk forberedt og gjorde sine forholdsregler. De kjørte hestene langt inn på alle sideveier og stod der til jeg vel var kommet forbi. Men det hadde allikevel sine vanskeligheter å kjøre bil den gangen også. Jeg husker en dag jeg startet med motorsykkel fra Sundvollen tidlig på morgenen, men kom først til Oslo sent på ettermiddagen. Alt i ett måtte jeg stoppe for hester som ble elleville av redsel for sykkelen. Men så holdt den også et allerhelvetes spektakkel. Man hørte den halvveis til byen fra Sollihøgda.

Det var heller ikke så alminnelig med motorkjøretøy på den tiden. Når folk skulle på tur om søndagen, stablet de hele familien med barnevogn og ølkasser opp i ei vogn og kjørte ut på landet. En gang møtte jeg en slik lysttur, og da ble det oppstandelse. Først brukte de en voldsom kjeft, skjelte og smelte over fordømte griseriet som jeg ødela veiene med, og sa at jeg skulle stoppe motoren, som jeg hadde slått av for lenge siden. Så reddet de ølkassa, og deretter barnevogna og unger, og til slutt dro de hesten med seg langt ut på jordet. Da kunne jeg endelig slippe forbi.

Oppe på Vøien traff jeg en mann med hest en gang, men han ble helt tullete. "Ditt elendige svin", ropte han og fyrte av en revolver så kulene pep om ørene på meg. Og en annen gang stilte man vognen tvers over veien så jeg ikke kunne komme forbi, men da var det jeg som brukte kjeft.

– *Fikk De mange mulkter?*

– Jøss, jeg satt regelmessig på politistasjonen halve dagen. Anmeldelsen strømmet inn selv om jeg kjørte aldri så skikkelig. En gang fikk jeg 100 kroner i bot for å ha skremt en gamp oppe på Hønefoss. Da jeg stoppet motoren, ga det et smell i lyd-potta og så påstod folk at jeg hadde skutt med revolver etter ei bikkje som fløy og gjødde i gata.

Og så kom det en gang en mann som ville at jeg skulle erstatte hele arven hans. Jeg møtte ham på Hønefossveien med vogna full av alle slags rare saker. Han kom nettopp fra en gammel tante som var død. Hesten ble redd og hele lasset med skurebøtter og blomsterpotter gikk i grøfta.

– *Hva sa politiet til kjøringen?*

– De var ikke særlig blide til å begynne med. Da jeg skulle opp og betale en mulkt en dag, hadde jeg stilt bilen utenfor politikammeret. Men da ble gamle Mossin flyvende sint. "Er det meningen du vil ha en mulkt til i dag?" sa han. Men så tok jeg alle disse karene med ut på en veibefaring, og siden var vi gode busser.

Henie skremte Hønefoss

Det var med en slik kjøredning Wilhelm Henie skremte gamper i Hønefoss. (Foto: Otto Frydelund)

Bensin måtte jeg trekke med fra byen i kanner. Det var ikke tankanlegg opp etter alle veier som nå. Og så var det jo tungvint med all denne stoppingen også. Hver gang jeg skulle starte igjen etter å ha skremt livet av en hest, måtte jeg ut å sveive opp på siden som en karusell. Veiene var fryktelige, bare pukkstein

over alt og punkteringer ustanselig. Det var vel ikke en eneste stabbestein i nærheten av byen som jeg ikke kom i berøring med heller, men det var allikevel moro å kjøre. Nå gidder ikke folk å flytte på seg lenger, men den gang rømte de fra veien som om Gamle-Erik skulle komme i kjerra si.

Det gjør ikke noe om man kjører fort, når man bare passer på trafikkreglene. Men det er synd å si at man gjør nå. Det vi trenger er hvite striper midt i veiene som vi nå har fått på Bygdøy, og så får man jaggu passe på at folk ikke går over streken.

Møllene ved fossen

Når den første kverna ble bygget ved Hønefossen er ukjent. Det eldste skriftlige vitnemålet vi har er et gammelt diplom fra 1337. Da eide Mariakirken i Oslo en kvern i fossen. I diplommet ble det slått fast at eieren også etter den tid skulle ha rett til tømmer på Veiens grunn til vedlikehold. Kverna var nok ikke ny, og det var vel ikke den eneste kverna der langs fossen.

Av Otto Frydenlund

Ei slik kvern måtte passes hele tida, så vi kan vel anta at disse møllerne var de første hønefossinger i historien. For området der byen ligger i dag, var ikke sted der folk slo seg ned før kvernene kom. Sørsida var stengt på tre kanter av elva, og innover landsida var det uveisomt. Rått og kaldt var det i elvedraget og skrinne dyrkningsmuligheter var det der. Skog og kratt var det vel over hele området. Alle ferdselsårer gikk utenom stedet, så det måtte nok til noe som kunne bruke fossevannet til noe nyttig arbeide, for å få folk til å slå seg ned ved fossen.

Fossen ble en kjærkommen kraftkilde for bøndene på Ringerike. Utover bygdene hadde de ikke så mye av den kraften, så der måtte de transportere kornet til kverner der fossene fantes.

Det er naturlig at ringeriksbøndene kastet sine øyne på den store Veienfossen som fossen het i middelalderen.

Etter hvert kom det til flere og flere kverner på landsidene og på Øya ute i fossen. De ble plassert ved sideløpene til hovedfossen. De fleste kvernene var "spillvannskverner". Det vil si de brukte det vannet som en ovenfor liggende kvern eller sag hadde benyttet seg av. Den andre typen kverner var "flomvannskverner". De ble som navnet sier,

Et gammelt kvernhus i Valdres. (Foto: Otto Frydenlund)

brukt når det var flom i elva.

Det var ofte flere bønder som slo seg sammen om å bygge en kvern. Møllerne tok naturligvis maling også for slike som ikke hadde muligheter for egen kvern. Malingen foregikk vår og høst, det var den stille tid for bøndene da.

Bekkekvernene har også hatt sin trengselstid. I 1661 nedla Fredrik III totalforbud mot skvatmøller (kallkverner). Det var for at det var vanskelig å få inn skatt på de små bekekvernene. "For at andre store vannmøller av formuende folk med to-tre eller flere kverner igjen kunne anlegges, oss til viss inntekt." (skatt). Denne loven ble ikke så lett gjennomførbar her i det grågrønte Norge. Hvordan loven hadde innflytelse på kvernene i Hønefossen, er ikke kjent.

I Hønefossboka fra 1915 er møllene i Hønefossen utførlig beskrevet. Der er eierne og beliggenheten fortalt. I dag er det ikke mulig å finne ut hvor de forskjellige møllene lå på grunn av de store forandringer som har skjedd ved sprengninger og fyllinger samt den nye bebyggelsen på området. Forandringer i terrenget der det før gikk mange elveløp.

Her skal jeg bare delvis ta med eiere av de forskjellige kverner. Den eldste kverna som en kjenner til etter den i 1338, er ei som Jørgen Lauritzsøn i 1684 avstod til Fredrik Olsen Western.

Søfren Moss fikk i 1751 tillatelse av løytnant Pettersen til bygge en mølle ved Øvre Kvernhusag. Den ble igjen solgt i 1797 til Niels Omsted.

"Oppenmølla" hadde hatt forskjellige eiere. Eier i 1810 var Anne Paul Smiths, Christian Schierven og Engebr. Wager-Moe. Den ble solgt til von Carlsen og Thullin, som igjen solgte den i 1822 til Anders Oppen. Derav navnet Oppenmølla.

I 1822 eide Hans Warloe, Ole Johnsen Hverven og E. Moe "Hans Warloes mølle". De solgte den senere til O. og G. Blyberg og møller Engen. Ved en auksjon i 1850 ble den solgt til lensmann Meyer som igjen solgte den til Arnemann. Den ble senere kalt "Stormøllen" eller "Arnemannsmøllen". I 1855 ble det bygget ny mølle der, og den var i drift til 1895.

"Storsigta" tilhørte L. Glatved. I 1832 ble den solgt til Truls eller sønnen Knud Hønen for 351 spesidaler.

"Gregoriusmøllen" var i 1795 i Christopher Lie og Nils Olsen Smeds eie. Nils Olsen skal være landets eldste stueklokkemaker. Navnet har mølla fått fordi den ble bebodd av en Gregorius Andersen. Den ble senere eid av Peter Lie, som solgte den til Lars Lie og som igjen solgte den til nedrivning rundt 1860.

"Revhøle" som den på folkemunne kalt tilhørte Gudbrand Tandberg.

"Hvervenmølla" ble eid før 1823 av W. S. Bugge. Da kjøpte Ole Hverven den av Bugges bo. I 1847 gikk den over til Olaus Ferden som igjen solgte den i 1874 til Anker.

"Braagsmølla" lå ovenfor Hvervenmølla, på oversida av brua, rett ut for stedet der Thistedgården nå står. Den tilhørte fra 1771 Peder Flattum og Ridder. I 1821 overtar madam Ridder hele mølla. I 1838 selger Ridder mølla til Knud Hønen, som igjen solgte mølla på auksjon til Ole Lundesgaarden og Ellef K. Berg. Den ble kjøpt av Anker i 1874.

To "Damstumøller"

Den ene Damstumølla var lenge i madam Fougner's eie. I 1840 selger Ovidia sal. Fougner til Ole Follum. Senere eide Elling Amundrud den ene og Christopher Lie og Peter Chr. Lie den andre, som ble skjøttet over på Lars Lie i 1842. Denne mølla ble også kjøpt av E. Amundrud. På slutten av 1860-åra ble den solgt til Ole og Helge Halvorsønner Sørnum og Elling og Peder Halvorsønner Haldum og Halgrim Olsen Lie. Den ble så solgt til Arnemann i 1871 og siden til Anker i 1874.

"Lagesmøllen" på nordsida, ble siden også kalt "Blybergsmøllen". Olea Lagesen eide den, så ble den solgt til

Ole Blyberg av Anna Lagesen. P. Blyberg kjøpte den og siden solgte han den til Anker.

En mølle som fra 1800-års begynnelse ble eid av Lagesen på Hønene og, siden av Olea Lagesen, ble overdratt ved skifte til Lars Lagesen i 1837.

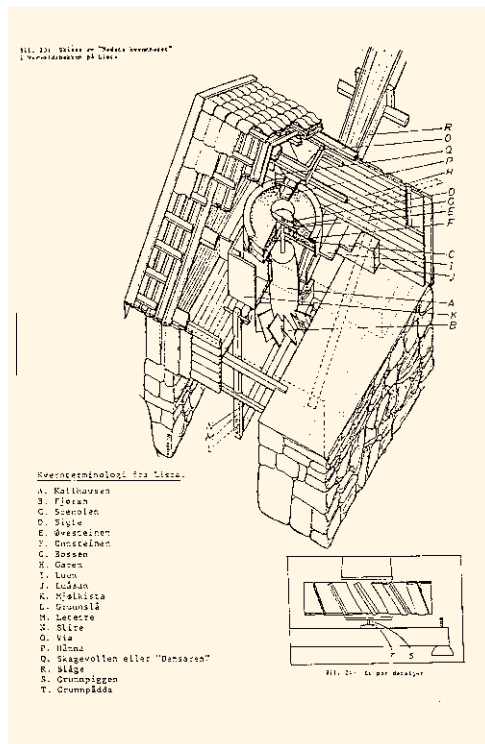
"Tandbergmøllene" lå på hver side av Hammerbroøya. Den ene kalt "Nedre Mølle" som ble eid av Lars Nicolaisen, derpå av O. O. Blyberg, som i 1846 skjøttet til Engebr. og Chr. Tandberg. "Øvre Mølle" skjøttes i 1846 til Edvard og Chr. Tandberg. Disse solgte begge møller til Anker i 1875.

Med så mange møller på et sted måtte det naturligvis oppstå konkurranse mellom dem. Det heter seg at det ble sendt ut unge gutter som skulle kapre bøndene som var på vei med kornlast til de forskjellige møllene. Dette ble det slutt på i 1840. Da dannet alle mølleeierne en mølleforening med like priser på malingen.

Denne Anker som går igjen når det gjelder oppkjøp av møller i 1870-årene, var Chr. Anker fra Fredrikshald, nåværende Halden. I løpet av 1873 til 1875 kjøpte han opp eiendommene med vannrettigheter ved fossen, i den hensikt å føre opp et større tresliperi. De gamle møllenes saga var da ute ved Hønefossen. Bare "Oppenmølla" ved brua ble bygget ut til handelsmølle. Mjølhandel ble da drevet ved siden av vanlig bondemaling. Driften av den var ikke bare vellykket. Den var ikke i bruk i lengre tid 1878-79.

Korntrygden som kom i 1927-29, gjorde at det ikke lenger var levevilkår for de små kvernene utover på bygdene. Nå var det de store, moderne valsemø-

lene som tok over all malingen. De gamle bekkkverner, om de enda finnes, står for fall. For Hønefossens vedkommende er kvernene for lengst bare minner. Det kunne kanskje være en ide få satt opp en gammel kvern ved fossen nå i vår tid, slik at nye generasjoner kan se hvordan folk skaffet seg mjøl i gamle dager.

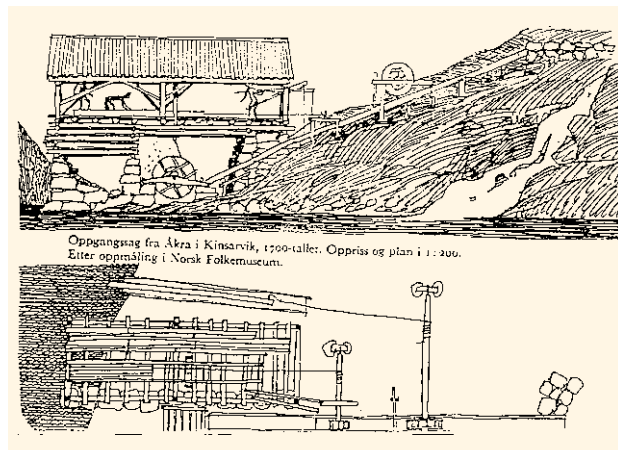

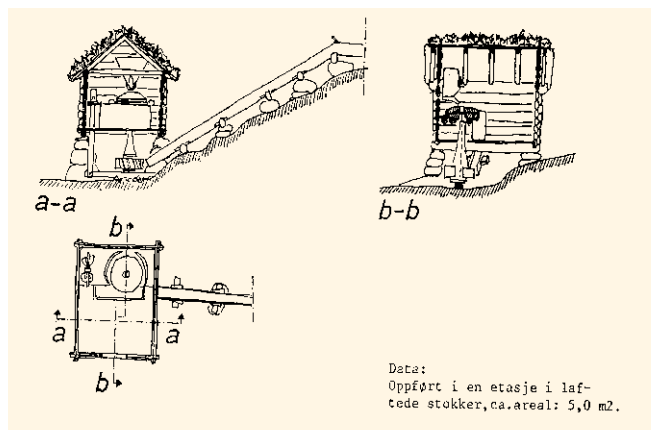
Kvernsteinene

Kornmalingen foregikk mellom kvernsteinene. Understein lå fast og urørlig på et solid underlag mens oversteinen roterte og knuste kornet mot understeinen. Ved å legge en kvernring, ei ramme, rundt steinene, fikk en ledet mjølet i en mjølkaiste. Ved Hønefossen var kvernene såkalte "kallekverner" i gammel tid. Det vil si at en vertikal "kallstokk" av tre som gikk ned gjennom gulvet i kvernhuset og som stod på en grunnstokk som kunne heves og senkes. På nedre del av "kallstokken", kallhausen, sitter "fjorrene". Det er treplater som vannstrømmen helst skulle slå loddrett i mot og driver kallstokken og den øvre kvernsteinen rundt. På øvre ende av kallstokken, som gikk igjennom et hull i midten av den underste steinen, sitter en tverrpinne, sigle, av jern i underkant av hullet i øvre stein, som er felt inn og bærer øvre kvernstein. Det var ved å heve eller senke hele kallstokken og grunnstokken slik at åpningen mellom nedre og øvre kvernstein ble forandret, at en kunne få grovmalt eller finmalt mjøl.

Kvernsteinene ble for det meste hugget ut lokalt i brukbart fjell. De måtte lages av hardt og seigt fjell, der det fantes. Ved Hønefoss har vi navnet Kvernberg. Det tyder på at det her har vært laget kvernsteiner.

Det viser seg at skjeletter fra middelalderen som blir funnet, har svært ned-

slitte tenner. Forskerne mener det er på grunn av mye kvernsteingrus i mjølet. De gjevste kvernsteinene kom fra Selbu i Trøndelag. Å hugge ut slike steiner av fjellet måtte være litt av et tålmodighetsarbeide. Med datidens redskap å hugge steinene runde og så hullene i midten, som visstnok var det vanskeligste. Da kunne steinen gå i stykker og hele arbeidet var forgjeves. Når kvernsteinene var i bruk, måtte de skjerpes en eller to ganger i uka. Det var litt av en jobb, så tunge steinene var. For å få dem rue igjen ble de hakket med en prikkøks.

Størrelsen på steinene var avhengig av drivkraften. Den kunne variere mellom 60 cm. til 130 cm i diameter. Tykkelsen for den kjegleformede øvre stein kunne være 10-13 cm yterkant og 20-25 cm ved hullet på midten. Nedre stein var oftest flat og 8-10 cm tykk. På begynnelsen av 1800-tallet begynte noen å hugge mjølspor i både øvre stein og nedre stein. Disse sporene kunne ha forskjellige utforminger, men var ment til å dra mjølet bedre unna.

Kverner som var i bruk i begynnelsen av 1900-tallet kunne benytte seg av støpte kvernsteinene. De besto i hovedsak av magnesitt, flint og smergel som slipe-middel.

Ved veikrysset Stubdalsveien-Sundvollveien i Åsa står et Møllemonument som viser to kvernsteinene funnet nedenfor den såkalte "Kvenhusfossen" ved brua. Det har vært plassert mange kverner i dette området fra 1200-tallet og fram til 1900-tallet

Som nevnt var alle de gamle kverner ved Hønefossen "Kallekverner". Kun Arnemannsmølla, Hvervenhuset og Oppenmølla fikk i 1860-åra vannhjul som drivkraft. Det vil si at vannhjulet liknet på det sagene ble drevet med, og var plassert på siden av kvernhuset.

Kvernens historie

Kornet var "Guds-lånet" i gammel tid, så det ble tatt godt vare på. Men kornene kunne ikke spises hele. De måtte på en eller annen måte knuses. De gamle la da kornet på en steinhelle og knuste det med en annen stein, eller en form for morter. Det ble

sikkert ganske grovmalt mjøl.

Nå er menneskene oppfinnsomme. Et eller annet sted i den gamle verden hadde de funnet på og bruke to flate steiner, den ene oppå den andre, lage et hull i den øverste stein som en kunne helle kornet ned i og dreie så denne rundt med hjelp av en pinne som satt i et hull i øvre stein. På den måten ble kornet malt til mjøl som ble samlet opp rundt kanten av steinene. Dette er det vi i dag kaller handkvern. Det var kvinnearbeide (eller slavearbeide) å male kornet med handkverna. I Homers Odysseen, som beskriver tida omkring 1000 år før vår tidsregning, leser vi om kvinner som maler korn på handkvern.

En slik gammel kvern kan beskues på Ringerike Museum. Det var fremskritt da noen smartinger fant på å lage større møllesteinene og la for eksempel

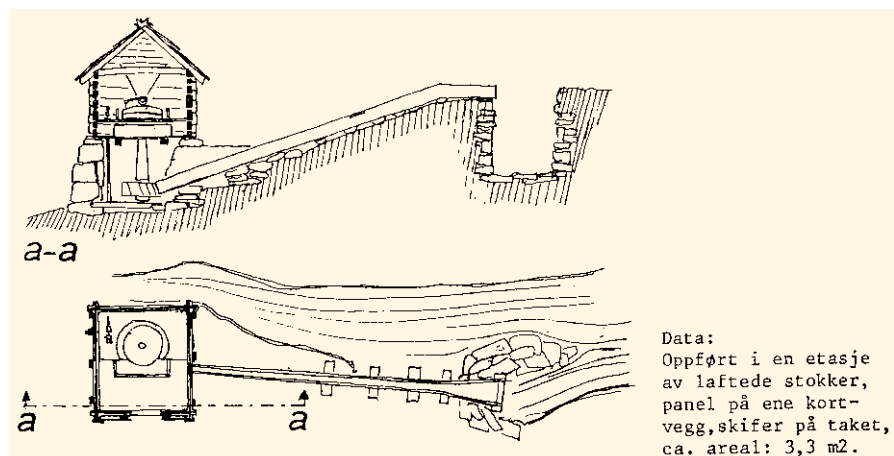
Det heter seg at den under siste krig ble tatt fram igjen til maling av korn en hadde fått lurt unna kontrollen. Kvernene ble også brukt til å male salt på. Det saltet en fikk før i tida var ofte grovt bergsalt. Til og med bark ble malt i nødsårene. Så kverna var en nyttig gjenstand.

Ordene kvern og mølle er blitt brukt ved sida av hverandre opp gjennom tidene. Forskjellen mellom ordene kom vel fra først av ulikt språklig opphav.

Kvern er av germansk opprinnelse, mens mølle (mylle sjekk om dette ordet er blant dem som kom tilbake etter at vikingene hadde innført ordet til England?) er fra engelsk tale. Nå er det blitt til at de gamle kallekverner har beholdt kvernavnet, mens de større kverner blir kalt møller. De små kallekvernene var laftet opp av tømmer med en grunnflate på seks til åtte kvadratmeter.

Når de første ringerikingene begynte med jordbruk som "attåtnæring" til jakt og fiske, er vanskelig å tidfeste. De "lærde" mener det kan dreie seg om ca 5000 år siden.

Det var ikke de store arealene som ble dyrket opp i den første tida, men korn gav variasjon i spisevanene. Byggkorn var den første sorten. Havren kom noe senere. Rug og hvete er av nyere dato på vår spiseseddel.

trekkdyr dra kverna eller la vannet gjøre arbeidet med en kvernkall.

Noe usikkert er det når vasskraft ble satt inn på å dra store kvernsteinene her i Norge. Handkverna ser ut for å være enerådene fram mot vikingtida, men den har overlevd helt til vår egen tid. Før var håndkverna å finne på de fleste gårder.

Kilder

Hønefoss Byens historie (1915)
Andreas Ropeid: Hønefoss (1952)
Bjørn Berge: Vitenskapen som fel-leseie eller kallekverner, hjulkverner, tidevannskverner og vandmøller i Norge (1979)

En hyllest til Holebygda

Allmaktens Herre- Han
som skapte himmelen og jorden
med hete og frost og sjøer og vann
og allting av vekster som vokse kan-
da seksdagersverket var ferdig
med mylder av stort og smått,
så Han tilfreds og verdig
at verket var såre godt.

Jeg tror jeg vet hvor Hans blikk
fanget det hele inn.
På Kongens utsikt stod Han
en morgen i svalende vind.
For ingensteds ser du all verden
så praktfull som akkurat der,
og ingensteds aner du mere
hvor mangfoldig jorden er.

Mot vikende horisonter
øynet Han blåhvite fjell,
Norefjell, fjella i Ådal
i flommen av solstrålers vell.
Mot vest så Han blånende bølger
som skvulpet dovent mot strand.
Tyrifjord ble navnet siden
da mennesker steg i land.

Rundt seg hørte Han susen
fra skoger- som orgelet sin sang,
milevidt strakte seg vidder,
over hadde sin gang
solen- fra tidligste morgen
til aller seneste kveld-
før den rødme gjemte seg bakom
de fjerne, blåhvite fjell.
Han maktet hva ingen kan makte,
Han er ingen annen lik.
Han skuet det vidstrakte lende
fra Sokna, mot Ask og til Vik.
Hans syn nådde lenger,
gled langs den svartstille fjord
fra Skaret ved kanten i sør
og nærmet seg Åsa i nord.
Så hevet Han blikket og stirret
på elver som krummet seg smukt,
de fosset forbi- eller stille
gjenspeilet fuglenes flukt.

Han skuet fornøyd
og Han kjente en glede.
Han tenkte: skapt det kunne jeg ikke
bedre enn akkurat slik som der nede.

Over strøk dunlette skyer
i langsom, bedagelig fart,
drysset sitt regn over jorden
og farget den løfterik, svart.

Hole slik Harald Vibe så bygda fra Holleia

Han tenkte: En gang vil det skje
at vier og kratt og skog
viker ærbødig til side
for menneskets hakke og plog.
I dunsten fra tårer og svette
fjerner seg tistler og torn,
her skal folket velsignes
med bølgende, gyllent korn.

Her skal de gå langs åkrer
i høytidsfull helgedagsro.
Her skal de bygge sin bolig
og dyrke sin Gud og sin tro.
Fra vugge til grav skal de lytte
til grasets og åkrenes sang
og tenke: Velsignede Skaper
som ødslet så frodig en gang.
Tidene skifter-
til godt eller vondt, det aner jeg lite,
men noe gjelder for evig, må vite-
at mennesker søker dit mennesker er
i håp om å være hverandre nær.

Dette skønne rike ble lagt for vår fot så vi
fritt og gledesfylte kan slå kraftig rot.
Her kan vi søke tilflukt og tanken finne ro i

eventyr og strofer fra Asbjørnsen og Moe.

Her kan vi gledes over bondevers
og maleri her kan vi nyte dagens
kunst i et lite galleri.
Her kan overskuddet i vårt sinn
bli drysset ut ved gard og grind med
trommer gjerne og med kastanjetter,
med tuba, trekkbasun og klarinetter.
Her synges det og spilles så klangen
lyder sterk og rik fra åkrene ved
Bønsnes, bortom Gomnes og til Vik.
Her lever vi, på gammel sagagrunn, her
lever vi, dess mer, i denne tid og stund.

La gå at skikker og seder
omskiftes for raskt- kan hende i retning
mot kaos,
men livets evige gleder:
å møte hverandre- kan ingen ta fra oss!

Berit Skaug framførte prologen ved
en maleristilling på Høyenhall i Hole
4. mai 2001.

Manaskarsteinens gåte – en kølavei, eller sju mil til?

Innskriften på steinen i Manaskaret i Hole er blitt kalt "Krokskogens største uløste gåte". I flere tidligere artikler i heftet Ringerike har kjennere av Krokskogen berørt temaet, og alle har sine teorier om hva "Anno 1775 Bleu" betyr. Herved bringes til torgs enda én – med god hjelp av Jonas Ramus.

Av Gudmund Bakke

Det var en kveld jeg satt og bladde i Jonas Ramus' ordsamling fra 1698, at blikket falt på uttrykket "Blaa". Innskriften på steinen i Manaskaret ble tidligere angitt som "Blaa" eller "Blaauw". De seinere årene synes de fleste å mene at det er "Bleu" det står. "Et Blaa er siu mile," skriver Ramus. Da den nye postveien til Bragernes ble anlagt midt i 1770-årene, kan altså steinen i Manaskaret ha fortalt at det var sju gamle norske mil til et eller annet sted på denne veien. Bragernes kan det ikke ha vært. En gammel norsk mil var 11,3 km. Men kanskje den andre veien?

De av oss som tidvis vandrer den bratte veien gjennom skaret og opp til Byflakseter, stopper gjerne opp ved steinen og undres over innskriften. At

steinen ble satt opp i forbindelse med anlegg av en postvei fra Bragernes og nordover i 1775, synes de fleste å være enige om. Veien gikk opp Lierdalen til Sylling, fulgte vestsida av Holsfjorden til Hornstua, hvor posten ble fraktet med båt over fjorden og opp til Fjulsrud. Derfra gikk veien opp Nordlandsdalen til Nesseltra og Byflaksetra og ned Manaskaret til Sundvollen.

Fredrik Schjander har slått til lyd for at veien ble anlagt av Conrad Clausen, eieren av Bærums Jernverk. I 1770-årene drev han som hardest med å bygge veier og skaffe trekøl til verket. For at leverandører fra Modum og vestsida av Tyrifjorden skulle få skikkelig trans-

portveier, bygde han veien opp Manaskaret til Byflaksetra og videre. Mot denne teorien taler det faktum at "Moingveien" i Krokkleiva (Sørkleiva) også ble anlagt i 1770-årene, og hvorfor kunne ikke bønder fra Modum og Tyristrand kjøre opp den og få "strake veien" til Lomme-dalen, framfor den mer kronglete veien opp Manaskaret? Dessuten viser leverandørlistene til Bærumsverket i 1777 og 1779 at det ikke ble levert trekøl fra Modum og Tyristrand noen av disse årene.

Inntil en ny kilde forteller noe annet, må vi derfor holde fast ved at steinen ble satt opp under bygging av postveien i 1775-76.

Manaskarsteinen (Foto: Sverre Grimstad)

1775, Beteu, Adriaot

"Litt søndenfor Utsigten er Manneskaret, som nu bare kjendes av sæterfolk og tømmerkjø-rere, men som i fordums dager var en alfarvei. Ti opp Manneskaret gikk den gamle Bragernæsvei. Øverste bakke i Manneskaret heter "Gjertrussen", og der paa bakken ligger en mosegrodd sten med følgende indskrift: "1775, Beteu, Adriaot". Hvilken hændelse den var tænkt til at forevige, vet kanske ingen." (Jon Guldal: "Krokkleiva", Aftenposten 23. august 1927).

Ingeniørroffiser Bleu

"Det skal ikke meget fantasi til å slutte seg til at denne steinen øverst i skaret er satt der som sluttsteinen på et veiarbeide. Eller ved en viktig etappe på en vei som har fortsatt innover. På nyere kart heter det "Mannskarveien". Men på et gammelt allmenningskart fra ca. 1800 står det "Nye-vejen". Og da kan det vel stemme at veien er bygget i 1776. "Bleu" skulle vi anta var sjefen for dette veiarbeidet, og da fortrinnsvis en ingeniørroffiser. Men her blir vi stillet ovenfor et mysterium. En mann ved navn Bleu som kan tenkes å ha hatt befatning med dette veiarbeidet, er ikke å finne. (Fredrik Schander: "Skrift i stein" i heftet Ringerike 1956-57).

Kølavei

"Det er i 1776 Conrad Clausen går i gang med den vidstrakte imponerende veibyggingen som et nødvendig ledd i planene for driften av Bærums Verk. Det er fra ham vi har de fine kleivene fra Tyrifjorden opp mot Krokskogen. Opp skrenten mot Krokskogen var der på den tiden ingen brukbare veier for en så krevende transport som det her dreide seg om. Selv den gamle ferdsselsveien i Krokkleiva dugde ikke. Den nye Krokkleiva er Conrad Clausens verk! Den andre store ferdsselsåren i kulltrafikken gikk fra Rørvik og Elstangen, opp Mannaskaret, over Byflakseter og videre sørover med flere tilsig, for så å ta opp bakkene til Mølbakk under Høgås." (Fredrik Schjander: "Over Krokskogen med kull til Bærumsverket" i heftet Ringerike 1974).

En annen sten?

"Det stemmer godt med det kjennskap vi har til Conrad Clausen at han kan ha latt reise denne stenen. Men et mysterium er det at inskripsjonen ikke er fullført, det har vært god plass til fortsettelse. Mon ikke grunnen har vært at "gravøren" under arbeidet har oppdaget de små runde knotingene, som er risset inn litt nede på stenen, og at han har funnet at det har vært bedre å finne en annen sten og begynne på ny. Men denne nye stenen, den virkelige minneste-nen over dette ganske imponerende stykke vei, den er forsvunnet."

(Fredrik Schjander: "Over Krokskogen med Conrad Clausen" i Ringerikes Blad 21. desember 1957).

Løytnant Braun

"Jeg har i mange år vært opptatt av Blauws sten i Manaskaret, og jeg har luftet mine teorier. Et interessant point er at stenen står like ovenfor det sted hvor ingeniørarbeidene stanser opp, som for å si: Så langt kom jeg! Så støter jeg i Asker og Bærum historielags årbok 1995 på en løytnant Braun, som i 1774 laget kart over allmenningen på Ramsåsen i Bærum. Kan det være mulig at det er ham? Datidens veibyggere var jo løytnanter, og så mange av dem var det ikke. Og så har i tidens løp tidens tann og eventuelle oppfriskninger gitt oss Blauw?"

(Nils Borchgrevinck i brev til historielagene i Hole og Asker/Bærum juni 1995).

En ny Ringeriksvei

"Jeg har ofte lurt på hvorfor man finner et slikt grundig veianlegg opp til en seter – et anlegg som må ha gått langt ut over bøndernes økonomiske evne. Min teori er at det har vært et ledd i planer om en ny Ringeriksvei, men så kom man ikke lenger fordi Peder Anker valgte en annen trase."

(Nils Borchgrevinck i brev til Hole kommune og Hole historielag 16. september 2000).

Ringeriks-steinar med rune-trykkfeil

To av dei flottaste norske rune-steinane er eksportert frå Ringerike til Hadeland og Toten, og dekorert i såkalla Ringeriks-stil. Men steinane er fulle av runetrykkfeil og tolkingsgåter, går det fram av ei rune- og bok. Dessutan dreiv dei med gjenbruk av stein.

Av OLAV NORHEIM

På Toten og Hadeland stod to av dei flottaste runesteinane frå vikingtida, om vi skal halde oss til dagens Norge. På Nedre Alstad på Østre Toten stod ein runestein, to og ein halv meter høg, som i dag står på Historisk museum i Oslo. Der står også Dynnasteinen frå Nordre Dynna i Gran på Hadeland.

"Uttan te Ulvøya"

Alstadsteinen fortel sjølv at han kjem frå Ringerike, frå Ulvøya. Terje Spurkland, som har skrive boka "I begynnelsen var futhark", tolkar teksta slik: Jorunn reiste denne stein til minne om, som var gift med henne,

og hun førte den ut frå Ringerike, frå Ulvøya. Spurkland er doktor philos på ei avhandling om runematerialet frå Bryggen i Bergen, og arbeider som førsteamanuensis ved Senter for studiar i vikingtid og nordisk middelalder ved Universitetet i Oslo. Ei omsetjing noko nærmare originalteksten burde vel kunne bli slik: Jorunn reiste denna steinen etter ...som åtte henne (var gift med henne), og førte den frå Ringerike utan or (utantil) Ulvøya.

Ustø runerettsskriving

Det var nok slik den gongen som det er i dag, at ikkje alle var like støe i rettsskriving, og at språket gradvis endra seg. Det kjem fram på ei litt nyare innskrift på Alstadsteinen, ifølgje Spurkland. Han tolkar innskrifta slik: Engle reiste denne stein til minne om Torald, sin sønn, som fant døden i Vitaholm, mellom Ustaholm og Gardar. Denne innskrifta kan vere 50 til 75 år yngre enn den Jorunn fekk rita inn. Og på den tida har runerettsskrivinga forandra seg. Dei har fått nytt teikn for e, slik at runealfabetet – futharken – er utvida frå 16 til 17 runer. Ei slags a-rune har utvikla seg til å bety o. Og ritaren på

Alstadsteinen midt på 1000-talet bruker to slags s-runer. Runene endrar både lyd og form.

Runeristaren

Dette er spennande detaljer for den som er interessert i språkutvikling.

Om runeristar Engle på Toten ikkje var heilt gjennomført i runerettsskrivinga si, så er det ein kollega av han som i stor grad er inkonsekvent. Og det er han eller ho som har rissa inn teksta på Dynnasteinen på Hadeland. Slik blir Spurklands tolking om vi legg omsetjinga hans noko nærmare originalversjonen enn han sjølv gjer: Gunnvor gjorde bru, Tydriks dotter, etter Astrid, dotter si. Ho var hendigaste møy på Hadeland. Spurkland bruker nemleg ei noko stiv bokmålstolking som gjer teksta unødvendig fjern. Nok om det. Runeristaren på Hadeland blandar stuttruner og langkvist-runer, fortel Spurkland, og det vekslar mellom to slags s-ar her òg.

Nokre ord om Astrid: Spurkland lurar på kva den hendigaste møya på Hadeland var kjent for, og viser til tidlegare tiders runestorleik, Magnus Olsen, som foreslår at ho kan ha

drive med veving eller broderi. Det blir berre gjetningar, skriv Spurkland, men han vil tru at Astrid har hatt eit namn på Hadeland når det gjeld handarbeid.

Ringeriksstil

Sjølv om Dynnasteinen ifølgje Spurkland ser ut til å vere litt yngre enn Alstadsteinen, er rettskrivinga eldre. Men det treng ikkje vere noko rart. Også i vår tid finst det meir alderdommelege stilartar som somme bruker ved høgtidelege høve. Og spesielt i stadnamn og personnamn er vi ofte konservative. Somme skriv den dag i dag til dømes Gusgaarden og Braak med dobbelt a og Ruth og Elisabeth med stum h. Det som gjer at Dynnasteinen skal vere yngre, er at det her er ei bildeframstilling i Ringeriksstil, som kom i bruk på 1000-talet. Stilen blir kalla det fordi han er funnen på steinar herifrå, ikkje fordi han har oppstått på Ringerike. Bildeutsmykkingane er på eine breisida og viser motiv frå juleevangeliet: Stjerne, engel, tre vise menn og stallen med Josef, Maria og Jesusbarnet. Det igjen viser at steinen må vere reist i kristen samanheng, og ikkje i samband med hauglegging på garden. Men på denne tida hadde dei nok enno ein slags pietet for dei gamle gravminna, slik at dei syntest det var rett å plassere denne steinen nær dei gamle ættegravhaugane, framleis ifølgje Terje Spurkland.

Det at "Gunvor gjorde bru", kan ha både ei symbolsk og konkret tyding. Det er ei formulering som går att mykje på svenske runesteinar, om lag 1200, men berre på to norske etter det dei veit. Det symbolske er at det skal bli lettare å kome inn i dødsriket etter kristen tankegang. Og for at det skulle skje, kunne dei pårørande rett og slett byggje ei skikkeleg bru eller ein enkel klopp. Det var vanskeleg å byggje farande ferdselsveg den gongen – myrlendt og blautt og djupt og ulendt som det var.

Gjenbruk

Tilbake til Toten og Alstadsteinen. Det at det er to innskrifter på Alstadsteinen fortel at dei dreiv med gjenbruk, då som no. Men dette gjer steinen eineståande, skriv Spurkland. Han reknar med at både Engle som fekk skrive minneteksta og Torald som fall i austerveg, bae er etterkomarar i rett linje etter Jorunn og mannen hennar. Og Engle påstår at han "reiste steinen". Men det har han jo ikkje gjort, for det var det Jorunn som fekk gjort kanskje 50 år før eller meir. Det kan bety at det "å reise stein" var eit fast uttrykk dei brukte like mykje om å hogge eller risse i stein, lage eit gravminne, som å reise opp sjølve steinen.

Mange innfallsvinklar, med andre ord, når ein ser på gamle ord og bokstavar, interessant formidla av Terje Spurkland, med døme frå eit landskap vi sjølve kjenner.

Alle illustrasjonar av Øyvind Tingleff, er henta frå Olav Norheim og Tingleffs teikneserie "Ringerikes liv og historie" (1996)

Harald Solbergs almanakk fra 1912

I Hole bygdearkiv er en liten, slitt bok med løse ark. På den enkle skinnpermen står det: "K.K. Heje: Lomme-Almanak for Landmænd, Mejerister og Skogbrugere 1912". Bak den lite spennende tittelen for folk flest skjuler det seg mye interessant lesning.

Av Gudmund Bakke

Den 90 år gamle boka har tilhørt Harald Solberg, bonden, dikteren og tegneren fra Hole. Boka ble gitt i gave fra Haldis Bjerke på Selte til Hole bygdearkiv i januar 2001. Den hadde da vært på Selte i mange år. Ifølge Haldis' avdøde mann Asbjørn Bjerke hadde hans mor, Anna Marie Solberg fra Lunner på Hadeland, tjent på Sørumsøen som ungjente. Og på et eller annet vis havnet altså almanakken på Selte i Steinsfjerdingsdalen.

Boka har først en kalender for året 1912. Deretter følger en masse opplysninger i trykt tekst om alt fra stamhinger og amtsgartnere til meieri- og ysteriskoler. Hvis du lurar på hvordan smørverdien i en kilo melk blir fastsatt, så står det her. Sammen med kubikkta-beller for tømmer, og portotakster. Altså en ganske alminnelig bondealmanakk.

På notatsidene i boka har Harald Solberg kladdet dikt, notert stort og smått i forbindelse med gårdsdriften, tegnet dyr, og ført regnskap for fattigstyret i bygda. Lister over hvem som mottok penger fra "kredssykekassen" er også innført.

Syke og fattige

På en av sidene er "Faste Fattige" den triste overskriften. Harald Solberg var engasjert i styre og stell i Hole-bygda som medlem av herredsstyret og formann i fattigstyret. Seinere ble han for-

mann i dyrevernsnemnda og i styret for Hole E-verk.

Vi faller lett i tanker når vi leser oversikten over fattige. Her er mange kjente navn. I 1912 ble Henrik Selte satt bort til Ingeborg Hanserud for 170 kroner året. Henrik Jensen Selte (f. 1820) var far til "lappeskomakermester" Jørgen Henriksen, bedre kjent som "Gleden". Henrik skal ha vært den første "Gleden", et tilnavn han fikk fordi han kom fra Glederud i Haug. Han var gift med Olea Paulsdatter, som døde før 1900. Da satt Henrik som enke-mann med fattigunderstøttelse på plassen Seltebråten under Selte. Og i 1912 fikk altså den 92 år gamle tidligere husmannen bo i Hanserud under Mo, hvor Ingeborg Ellingsdatter (f. 1836 i Jevnaker) tok seg av ham, mot godtgjørelse fra fattigstyret. Det var den tidas eldresorg.

Av de øvrige fattige i almanakken vil vi nevne Lina Jønsson, Gabriel Jomfruland, og Andreas Suseruds enke. Suserud var plass under Lore, ved Steinsfjorden. Husmannsenka Marte Kristiansdatter (f. 1828) fra plassen Ølla under Hårumsøen fikk 96 kroner året i understøttelse. Plassen hun bodde på lå der Myra-gata tar av dagens vei gjennom Hårumsgrenda, ved Daniels-Hårumsøen. Hun overlevde to ektemenn – den siste var Anders Barlind fra Barlindbråten i Åsa, som var en enkel og godtroende sjel. Noen skøyere inn-

Harald Egidius Solberg (1872–1923) var født og oppvokst på Stein gård. Etter å ha vært lærling hos godseier Omsted i Solør, tok han Sem landsbruksskole i Asker, og deretter Ås høiere landbruksskole. I årene 1895–1904 var han bestyrer av Aspestrand gård i Aremark med sine store skoger. I 1904 kjøpte han Sjøfsgården Sørumsøen i Hole, og var eier av denne til 1918. Ved farens død i 1920 overtok Harald Solberg Stein gård, men drev denne bare i tre år. Han døde i 1923, bare 50 år gammel.

bilte ham en gang at han kunne klatre opp på Gyrihaugen og feste klokkevisere på fullmånen, så fikk "hele Ringerike" se hvor mye klokka var! Og Anders gikk, men skjønte at han var blitt lurt da han ikke nådde opp med bordbitene han hadde med.

Melkekyrnes navn

I april 1912 stod det 30 melkekyr på båsen på Sjøfsgården Sørumsøen. Navn og

verdi på samtlige ble notert i boka: Barbro, Løkkeros, Odelin, Dagros, Edlin, Prinsesse, Anneros, Xantippe, Astrid, Henniros, Veslemor, Mari, Nævra, Guldstraa, Guldborg, Fjøsbot, Berglin, Guldros, Roslin, Jenny, Ingeros, Kranslin, Centima, Veneguld, Guldkrone, Dora, Haugaros, Gunhild, Blomster og Gulla. Fire kyr ble hver verdsatt til 200 kroner, mens laveste verdi var 80 kroner. Ei kvige stod i 40 kroner, og to okser til henholdsvis 100 og 60 kroner. Med to kalver og fire grisunger ble verdien på dyrene i fjøset summert til 4850 kroner. I stallen ble fem hester og en fole verdsatt til 3700 kroner. Hestenes navn var Bjørnstad, Tulla, Storebrand, Kora og Lisbeth.

Solgte gården

Harald Solberg solgte Sjøfsgården Sørums i 1918 til amtskogmester Guttormsen (som i 1921 solgte den videre til Otto Lundberg). Da hadde Solberg gått med tanker om salg i mange år. I 1912 lagde han i almanakken en "omtrentelig beregning over hva der er lagt i gaarden af kontante penge og arbeid i form af nybrud, bygninger, gravning og drainering samt anskaffelse af maskiner og besætning", i hans eiertid (siden 1904):

Opbryting af ca. 90 mål à kr 60 pr mål (5400 kr), bygging av fjøs (1500), stald (500), svinehus (600), stabur etc. (800), grøfting af skog (4200) og jordvei (500), 1 motor (1800), 1 træskeværk (800), 1 mølle (400), 1 hakmaskin (450), 1 vedkap (250) og diverse andre redskaper (2500) – tils. 20 000 kroner.

Sjøfsgården Sørums bestod i 1912 av 537 gamle mål (et "gammelt" mål var cirka 910 kvadratmeter). Navn og størrelse på hver åker er ført inn i boka: Bekkebråten 40 mål, Myra 10 mål, Nylendet 90 mål, Selteåkeren, Fjøsjordet og Stalljordet 75 mål, Brenna 88 mål, Nyhagan 25 mål, Smiejordet 30 mål, Mellomåkrene 32 mål, Gamlehagan 30 mål, Hagajordet 33 mål, husmannsplassene 80 mål og "have" 4 mål.

Utsæd og arbeidsfolk

Utsæden på de enkelte åkrene på gården er sirlig innført. I 1912 ble det sådd 33 mål bygg på Hagajordet og 60 mål havre på Brenna, mens det på Fjøsjordet, Selteåkeren, Smiejordet og Mellomjordet ble sådd i alt 74 mål blandkorn. Videre finner vi arbeidslister for gårdsarbeiderne Søren Ottersen, Johan Pettersen og Johan Martinsen. Alle var tidligere husmenn. Oppgjør for

tømmerhogst i Veik skog, Vekkern skog ved Sundvollen, er der også. Hoggere var Hans Baskerud, Petter Møller, Andreas Brenna, Petter Jenserud, Kristian Hagen, Karl Olsen, Erik Olsen, Karl Pedersen, Hans Martinsen og Andreas Halvorsen.

Elise Solberg f. Moltke-Hansen (1877–1962) fra Drammen var Harald Solbergs hustru. De fikk fire barn: Johannes, Henriette Dorothea, Otto Joachim og Olga Eduna (Buster).

"Middel mot forkjølelse"

er overskriften på en side i almanakken hvor Solberg har notert følgende oppskrift:

"90 gram salt til 1/2 liter armanjak, rystes uafbrudt i 10 minutter, hensættes til klaring, og bruges kun den afklarede væske. Til nødvendig bruk 1 spis-eske (kan økes efter hvert til 2) i 2 spiseskeer kokende vand, indtages 1 time før frokost."

"Det er aldeles fortvivlede forhold"

"Høsten 1912 har aldeles forstyrret og ødelagt indhøstningen. Regn begyndte i hundredagenes indtræden og holdt paa hele august omtrent uten ophold. Ser ut til at september skal tage iveri like-dan. Det er aldeles fortvivlede forhold. Hele Bækkebraaten med ca 80 læs 1ste kl. hø er ødelagt. Al rugen ute med øvre hänge grod og ødelagt. Akeren ligger aldeles klappet og overskjær,

men regne gjør det dag efter dag. Har nu ikke seet sol paa lange tider. Her er slemt at være."

"... fra ungdoms fagre vår"

Harald Solberg lengtet ofte tilbake til tiden som forstmann i Aremark, i hans yngre år. Ikke minst diktet "Til Aremark" er vitnesbyrd om det. Nå vet vi at diktet ble laget i 1912 – kladden til alle seks vers er knotet ned i almanakken, mellom tømmeroppgjør, kunavn og melkemengder:

*Til Aremark, skogens og sjøenes land
så ofte min tanke går,
der er løvkledde odder ved blinkende vann,
der suser sæven i vik og ved strand,
dit drager mig minner mangen gang
fra ungdoms fagre vår.*

Mystikkens Ringerike

Ringerike er fylt med historier om skrømt, sagn og helligdommer som kan bygge på faktiske hendelser, være vandresagn eller rett og slett være uttrykk for livlig fantasi.

Av Fred Harald Nilssen

Det finnes et vell av huldrehistorier og annet skrømt fra skogene på Ringerike. Hans Johnsrud skriver blant annet om en rekke huldrehistorier fra Krokskogen i "Ringerike" 1950-51. Navngitte personer med tilknytning til seterliv og skogsarbeid forteller om nærkontakt med underjordsfolket.

Det var imidlertid ikke bare på skauen det hadde hendt overnaturlige ting. Nede på Ringeriksbygdene har det både vært sett eller hørt det vi kaller spøkelseshistorier. Det var døde folk som gikk igjen av en eller grunn. Det var ikke så mange år siden det var folk som tok det ille opp om du nevnte navn på gårder og familier der det hadde hendt noe mystisk.

Kanskje kan vårt forsøk på liste opp noe av mystikkens Ringerike bidra til at noen som sitter på historier, vil komme fram med enda flere.

Noen historier helt tilbake fra 1700-tallet er godt bevart i og med at vitner har stått fram i retten og dermed fått ført historiene inn i rettsprotokollene. To slike vitnesbyrd har fra Ådal.

Bergtatt ådøling

Fem dager tidlig i juni 1720 var 15 år gamle Astri Olsdatter Elsrud bergtatt. Det var mens hun tjente som gjeterjente på Skarrud. For retten på Norderhov prestegård 7. og 8. august 1720 vitnet hun om bergtakingen.

I juni dette året startet det med at hun hørte noe som lignet langeleikspill som kom fra berget. Mens hun lyttet til spillet, kom det mot henne en mann som lignet husbonden Niels Scharud og spurte om hun hørte det vakre spillet. Hun fulgte med ham, og de møtte fire menn i røde trøyer, svarte bukser, blå strømper, svarte spennesko, svart rund

Fem dager tidlig i juni 1720 var 15 år gamle Astri Olsdatter Elsrud bergtatt. (Ill.: Lene Pettersen Utbjøe)

lue og med gult hår. På uforklarlig vis ble hun lukket inn i berget gjennom en stor og vakker port. De førte henne til et underjordisk bryllup som hun skildrer detaljert og hvordan hun tedde seg.

Hva Astri Olsdatter Elsrud hadde opplevd kan ha mange forklaringer. Det kunne ha vært en drøm, et sansebedrag, en ekstatiske opplevelse i ånde verdenen, et anfall av sinnsforvirring, et utslag av seksuelle fantasier eller rett og slett at hun var blitt voldtatt, men omtalte den i andre ord, fordi den slags overgrep var belagt med tabuer.

Spøkerier på Brennesetra

På vestsida av Sperillens nordre del lå seterstølen Brennesetra på 1800-tallet. Der hadde bonden Erik Torggrimsen Holte kyrne sine om sommeren. I 1839 startet ett uløst mysterium som mange var vitne til.

Budeia Rønnaug Olsdatter og den 16 år gamle gjetergutten Ole Simensen hørte om kvelden den 24. september noen som slo og rykket i budøra. Ifølge Johan Christian de Vibes opptegnelser fra rettssaken ble det sagt at det etterpå ble "...kastet i nedre buvæg og loftet en lang stund, og under kastingen hørte de utenfor et dunder, som om to mennesker skulle fly omkring sæterboden. Omtrent kl. 9 ble alt rolig, og det siste de hørte, var at en kom flygende nedover vollen fra fæhuset til boden". Dette gjentok seg de to neste kveldene. En stor steinslede som sto utenfor døra ble dratt fram og tilbake.

Da budeia den tredje kvelden var kommet inn døra med melka, hørte hun plutselig et voldsomt slag mot ytterveggen. Hun slapp bøttene i forskrekkelsen. Hun så ingenting, men da hun like etter skulle gjøre opp varme på ildstedet, hørte

hun en skarp lyd fra vinduet. To steiner kom gjennom samme hull i vinduet.

Det var nymåne denne kvelden, og etter at den andre steinen kom, ble månen borte bak ei sky og det ble stummende mørkt. Det smalt i veggen så hele seterbua ristet.

Kvelden etter ble fire ruter knust og neste morgen lå det tjue steiner på gulvet. Neste dag ble fem nye ruter knust. Gulvet var overstrødd med runde og glatte steiner som måtte komme fra bekken som lå hundre meter unna. Budeia sendte da gjetergutten hjem til gården for å be bonden komme og finne synderne.

I skumringen neste dag ble den siste ruta knust. Da bonden, kirkesanger Gulbrand Buttingsrud og tjenestegutten Gulbrand Olsen kom og var der i flere timer, hørte de ingenting. Først da de hadde gått i båten og rodde utover, kom budeia og ropte at steinkastinga var i gang igjen. Da de var tilbake i seterbua, ble en diger stein kastet mot døra. Kirkesangeren foldet hendene og sang "Vår Gud han er så fast en borg". Så lenge han sang, var det stille, men da han var ferdig med å synge, hørtes en skingrende hånlatter. Like etterpå kom en ny stein gjennom vinduet.

1. oktober fortsatte steinkastinga i to timer med noe mindre opphold som varte like lenge som det ville ta en mann å dra bort i bekken og hente steiner. Det var husmann Ole Larsen og tjenestefolkene Gulbrand Olsen og Ragnhild Tronsdatter fra Holte vitne til. Samme kveld kom bonden med et følge bevæpnet med sabler og skarpladde geværer. Holte gikk inn i den tomme seterbua mens de andre holdt vakt utenfor uten å merke noe galt. Budeia og gjetergutten hadde søkt tilflukt i fjøset og torde ikke gå ut i mørket.

Etter at alle åtte var samlet i seterbua, ble det igjen kastet stein gjennom vindusgluggen. Kastinga bare økte da det ble skutt flere ganger gjennom vinduet. Til slutt kom det ei svær helle susende.

To dager etterpå var det ti voksne som var vitne til steinkastinga. Det hjalp ikke med folk ute på vakt. Steinkastinga bare fortsatte og varte i to dager. Først da gjetergutten ble truffet, holdt steinkastinga opp, men etter tre dager fortsatte den på ny med stadig større styrke. Til slutt ble bua fylt opp med så mye stein at det ikke gikk an være inne i den. Til slutt ble

*Folk med tilknytning til Stein gård i Hole har kjent til spøkelset "Den grå dame".
(Ill.: Ingeborg Resell Elieson)*

setra evakuert og buskapen flyttet til gården.

Den største steinen ble tatt med til gården og veid på rettsmøtet 26. august året etter. Den ble den veid til 51 kilo.

Det ble påstått at de mistenkte måtte være spøkelser. Sorenskriver Johan Ernst Meidell fikk gjennomført rettslige undersøkelser på stedet og på Vestre Holte uten at man fant noen naturlig forklaring.

Hans Hegna skriver i Ådalsboka fra 1914 at storsteinen fra rettsmøtet ikke var tyngre enn at en sterk kar kunne klare å kaste den og om det var to om å kaste den, ville det vært lett å kaste den.

Spøkelse på Stein

Det skulle bare mangle om ikke Stein gård, Ringerikes største gård, hadde et spøkelse. Folk med tilknytning til gården har kjent til spøkelset kalt "Den grå dame". Margit Harsson gir den stillfarne grå dame bred plass i boka "Stein -- en storgård på Ringerike" (2000). Her refererer hun mange vitnesbyrd hun mener er troverdige personer.

Den eldste versjonen er fra 1868 da drammenseren Johannes Solberg hadde overtatt Stein. Allerede første natta der mente han at spøkelset oppsøkte ham. Da han tok dette med husmann Hans Madsen, forklarte han at spøkelset var

Anna Elisabeth Anker Krohn, kona til sorenskriver Gabriel Fougner. Som spøkelset var hun vel kjent av alle, fikk gå hvor hun ville, fordi hun var helt harmløs.

Det var i fru Fougners tid at mannen tok stein fra kirkeruinen og bygde opp hagemuren rundt gårdstunet. Husfruen mislikte sterkt at mannen vanæret vigslat stein til et slikt verdslig anlegg. Mange begynte derfor å tro at hun gikk igjen for å vise sin harme over hva mannen hadde gjort.

Om husmann Madsen hadde sin forklaring, finnes det flere forklaringer. En av dem blir satt i sammenheng med sagnet om hvorfor noen husplasser under Stein ble kalt Jomfruland. Sagnet forteller om ei ulykkelig datter på Stein som havnet "i ulykka" og ble sveket av forloveden. Det var i den tida det var stor skam å få barn utenfor ekteskap. Barnet døde imidlertid da det ble født. Bygdefolket tok til å spekulere hvor naturlig døden var, og mora ble forvist til en husmannsplass i Steinsåsen, hvor hun måtte leve i sorg. Det ga næring til å tro at hun ikke fikk fred etter sin død, og derfor måtte vandre hvileløst på Stein i grå og fattigslige klær, derav navnet Den grå dame.

Gullskatt på Storøya

Det sies at Arvid Tyrison, eier av Storøya, på Sigurd Jorsalfars tid, dro til Miklagard, men aldri kom hjem igjen. Før han reiste, skulle han ha gravd ned en gullskatt i en dal nord for gården. I dag kalles dalen Gulldalen. Gjennom tidene har mange gravd forgjeves etter skatten.

Sagnet sier at det ved midnatt hver Sankthanskveld, brenner et blått lys der skatten er gravd ned. Dagens kårkall på Storøya, Kjeld Nørgaard, skriver i gårdshistorieboka "Storøen i Tyri-fjorden" (2001) sitt til å holde på myten ved å spekulere på at lyset brenner for fort eller at dalen er for stor til at det går an å få øye på lyset.

Nørgaard skriver at "Det er flere vandresagn forbundet med historien på Storøen. Det er lett å tenke seg at hvis beretningen er sann, så ligger ikke skatten i Gulldalen, men et helt annet sted på øya. Det er også mulig å tenke seg hvor dette er," skriver Nørgaard med en utilslørt fornemmelse for mystikk.

Spøkelset på Rytteraker

Når storgårdene Stein og Storøya er omgitt av mystikk, skulle det vel bare mangle at ikke Rytteraker også har et spøkelse: Major Wilhelm Jürgensen som holdt til på gården til han døde i 1842. Sjokoladekongen og Freia-grunnleggeren Johan Throne Holst som kjøpte gården i 1933, påsto at han traff majoren flere ganger. Etter at hovedbygningen brant ned i 1986 skal ikke gamle kriger Jürgensen ha vist seg, skriver Holes bygdeforfatter Gudmund Bakke i første bind av bygdeboka (2001).

Ulvestøtta i Hole

Johan Throne Holst har for øvrig gitt sitt bidrag til å opprettholde myten om den blodtørstige ulven i Hole. Freia-direktøren finansierte bautaen som står i Svendsrudmoen i Hole.

Ulvestøtta er et minne om barn som er blitt drept av ulv. På ringerikshella står Elling M. Solheims inskripsjon:

*"Påkast her
minner om
ungt liv og
brå død i
fjerne tider"*

På baksida av steinen er ei metallplate hvor det står:

"Et sagn forteller at en gutt som var på vei til konfirmasjonsforberedelse i Hole prestegård i begynnelsen av attenhundreåra, ble revet i hjel av ulver på dette sted. For å gi hans sjels fred, kastet de som kom forbi friske grankvister på stedet helt til kvisthaugen og en gammel gran som sto her ble borte en gang mellom 1945 og 1950". Jon Guldahl skrev under synonymet Varg Villvoll på 1950-tallet en rekke stubber i Ringerikes Blad som bidro til at folk henvendte seg til ham med skrømt og mystikk. I en artikkel 20. juni 1955, skrev Guldahl at kastegrana på Svendsrudmoen var falt over ende. Her kan vi for øvrig lese at "Hellandseika" eller "Ingeborgs eik" ved Kong Rings ridebane på Helgeland gård i Hole var plantet av prinsesse Ingeborg. Sagnet sa at Helland gård skulle brenne dersom treet ble hogd. Guldahl avliver myten om at det var ei eik. Det var tre linnetrær som hadde vokst sammen og hadde blåst over ende ei uværsmatt for flere år siden.

Når vi vet at ulvestøtta ble reist i 1963

og at omtalen av når grana gikk over ende er så omtrentlig, viser det hvor lite nøye folk er med nøyaktig dokumentasjon av sagnfortelling.

Selv om det i heftet Ringerike i 1936-37 ble redegjort for flere sagn knyttet til Kastebakken på Byermoen, eller Svendsrudmoen som vi nå kaller stedet, valgte altså Hole ungdomsforening i samarbeid med Throne Holst å knytte bautaen til konfirmantversjonen.

Når vi vet at konfirmasjonen ble innført i Norge i 1736 og at kirkebøkene i Hole er intakte fra 1716, er det merkelig at ingen har funnet noen omtale av noen som er drept av ulv. Prestene i Hole har i likhet med andre prester, hatt som vane å skrive ned merknader om spesielle dødsårsaker, dersom folk var druknet, frosset i hjel eller lignende.

En annen versjon av tragedien i Byermoen, er fortellingen om et par fattiggutter som en sprengkald julekveld var på vei mot Røyse. De kom til Borgen-gårdene hvor husfolket tilbød dem å bli der over natta. En av guttene tok imot tilbudet, mens den andre ønsket så sterkt å komme samme med familien sin på julekvelden. På veien gjennom Svendsrudmoen traff han på en ulveflokk. Han forsøkte å komme seg opp i ei gran, men falt ned og ble et bytte for ulvene.

Da folk på vei til kirke første juledag fant ei hand og en fot av et menneske, forsto de hva som hadde hendt. De brøt granbar for å dekke til levningene etter fattiggutten. Folk fortsatte å bryte kvist og kaste dem ved foten av grantreet.

I en artikkel i Maal og minne i 1938, skriver Olav Hanssen om kastehauger og kasterøyser som rester av gammel offerskikk. Av en tredje versjon går det fram at gutten som berget livet gjorde et ærend på Røyse for mora si som het Åse og som bodde på Rytteraker. Gutten skulle ha møtt tre ulver.

Etter at Hanssen skrev om "Soga og tradisjon um merkelege tre på Ringerike" og mysteriet i Svendsrudmoen, fikk han nok en versjon om at en av bygdas vakreste gårdbrukerdøtre ble forelsket i en vakker husmannsgutt som var en dyktig skytter.

Da han på jakt møtte de underjordiske, var det ei hulder som forledet ham til å gjemme unna alterbrødet da han gikk til alters. Brødet skulle han spikre på en furulegg og gå ti skritt unna og

skyte mot målet. Traff han på ett av tre skudd, skulle han bli en mesterskytter og treffe det han siktet på. Selv om slik var helligbrøde, lot gutten seg friste.

Da han forsto hvilken synd han hadde begått, søkte han trøst hos sin jordiske kjæreste, men lite hjelp. Han ble så utrøstelig at han til sist tok livet sitt. Et skudd lød under en senere nattverd. Kjæresten fant ham under et tre. Her la kjæresten en kvist ved foten av treet og ba en bønn om sjelefred for jegeren. Dette gjorde hun hver eneste søndagskveld så lenge hun levde. I denne versjonen heter det at det var ved foten av ei furu.

Opphavet til denne fortellinga kan spores til Jørgen Moes dikt "Furudalskastet" som handler om husmannsgutten Sigurd som blir forelsket i datteren til Orm Bjørneskytter. For å bli en like god skytter som Orm, gjør husmannsgutten som i sagnet om kastefurua i Hole.

Ole Høiland

Fengselsfuglen og utbryterkongen Ole Høilands meritter som toppet seg med ranet av 64 000 spesidaler Norges Bank i 1836, har gitt næring til folkesagn på Sørlandet og Østlandet. Mest mystikk knyttet det seg til hvor han gjemte sølvpengene. Det sies at han også søkte til Ringerike og gjemte penger i en kopperkjele på Gyrihaugen.

"Det var Barlindsen som fant kopperkjelen til Ole Høiland. Han lå på Gyrihaugsetra sammen med kona si, hu Pålina, og ein gong var'n etter kua mellom Vesle-Lomma og Stor-Lomma. Opi åsen fant'n kopperkjelen under ei stor gran. Den var stygg og irret, for'n hadde stått der i mangfoldige år, og pengesedla var mugne og stygge. Han Barlindsen skjønte visst ikke riktig og det var, for'n Vild ikke gå bæra'n, og så sette'n ner i en kulp i Stor-Lomma så lenge. Men så kom det et veldig regnskyll og skylte'n vekk. Han leita svært etter'n, men fant'n aldri igjen", skrev Reidar Holtvedt i ... 1941.

Røversagn

Sagn om tjuveborger og røverhuler finnes det mange av. Til dem knytter det seg vandrehistorier om bortførte jenter som narrer røverne og befri bygda for røvertoktene deres. Fogd Iver Wiels beskrivelse av Ringerike og Hallingdal i 1743 har den eldste nedskrevne versjo-

nen om Tjuvenborg i Vestre Ådal. Einar Dokken skrev her i heftet i 1926 om sagnet om Tjuvenborg.

Av de nyere sagnene er hva som blir fortalt om hva som skjedde en av dagene etter det tyske overfallet på Norge i 9. april 1940. Under okkupasjonen av Oslo og omland rekvirerte tyskere det som fantes av busser og sjåfører til troppe-transport. Med et overraskende overfall på et uforberedt norsk forsvar var det behov for alle tegn på norsk motstands-

vilje. I en slik sammenheng oppsto historien om at en norsk bussjåfør med vilje kjøre en buss fullastet med tyske soldater utfor stupet mot Tyrifjorden fra veien ved Skaret i Hole.

Heftet Ringerike takker årets elever på kunst- og håndverkslinja, avdeling bildekunst på Ringerike folkehøgskole, for illustrasjonene til artikkelen. En spesiell takk går til kunsthøgskolelærer Eva Haglund som har organisert opplegget.

I Hole holdes myten levende om gutten som forsøkte å komme seg opp i ei gran, men falt ned og ble et bytte for ulvene. (Ill.: Pernille Heilmann Lien)

Gamle v

Det er vel ikke noe som prates mer om enn hvordan været var, er eller blir. Når folk møtes, snakker vi mest om været. Slik har det vært til alle tider. Det er et takknemlig diskusjonsemne, og gir alltid anledning til å gi uttrykk glede eller ergrelse, ettersom en ser på det.

Otto Frydenlund

Nå til dags har vi jo værmeldinger hele dagen i radio og TV-kanaler. Er du spesielt interessert, kan du se hvem som gir de riktigste varsler, enten det er NRK eller TV 2. TV 2 skal etter sigende få sine data om været fra England, og de har de jo søte damer til å berette om storm og solskinn, og det kan jo hjelpe på en dårlig melding.

Nå for tida er de fleste av oss ikke så avhengig av hvordan vi blir velsignet med vær og vind, som i gammel tid. Det er jo ikke så mange som er arbeider utendørs i våre dager, men om morran, når vi står opp, er det været som først fanger vår interesse.

Hva gjorde så folk før i tida, da det ikke fantes offentlig værvarsling? Når en ikke visste om de truende lavtrykk som var på vei mot oss. Da var det folks erfaringer gjennom slektledd som en måtte ty til. Og værmerker var det mange av, for de nærmeste dager og gjerne for hele året framover. Som så mye annet den gangen var det mye overtro i dette å spå været. Nåtidas meteorologer innrømmer at noen av de gamle værmerkene fortsatt er brukbare også i vår tid.

De forskjellige bygder hadde sine faste spåmenn som forutsa været med stor sikkerhet lang tid framover, mente de selv. Dagens meteorologene nøyer

seg med å spå været for ei uke framover, mens de gamle værmennene var ikke snauere enn at de spådde for både vinter og vår. Mange av dem studerte Melkeveien (Vintergata) eller brukte Almanakken, de såkalte "aspektra". Det var jo mange dager i året hvor man i gamle dager merket seg forskjellige ting som skulle vise hvordan været ville bli i så og så lang tid framover.

Før almanakkens og kalendernes tid brukte folk primstaven for å følge med tida. Det var en stokk eller fjøl hvor begge sider var skåret ut med merker for hver dag i året. Den ene siden omfatter vinterhalvåret med 182 dager, fra 14. oktober til 13. april. Sommerhalvåret var 183 dager, fra 14. april til 13. oktober. De enkelte fest- og merkedager i året var også skåret inn med forskjellige symboler. Vi hadde for eksempel Marit Vassause den 20. juli, på den tida ventet man regn. Hundedagene, 23. juli til 23. august, var også viktige for været. Det ble sagt at gikk hundedagene inn med regn, gikk de ut igjen med væte.

Marimesse den 15. august skulle en være forberedt på de første frostnetter. Kvernknarren var 1. september. Var dagen uten regn, varslet det mangel på kvernvann denne høsten. Hvordan langtidvarslerne stemte, ble vel ikke ofte kontrollert. En husker best det som slår til. Italieneren Toricelli konstruerte i midten av det 17. århundre det første kvikksølvbarometer. Da dette instrument ble mer utbredt, ble folk kjent med høytrykk og lavtrykk og kunne med mer sikkerhet se hvordan været skulle bli i nærmeste framtid.

"Nei nå høgger det i venstre hofta mi, så nå blir det nok anna vær". Når gamle folk med gikt kom med dette utsagnet, kunne det være den sikreste værmeldingen en hadde i gamle dager. Var nå dette på en fredag, så visste en jo hvordan været ble på søndag. For det het at

"fredagsvær blir også søndagsvær".

Om sommeren, når det var arbeide ute på jordene, var folk spesielt interessert i hvordan været ville bli. Det gjaldt å få tørt høy i hus før regnet satte inn. Da ble de gamle værmerkene aktuelle.

"Østagleite gir våt hette" og "morgenrød gir trøyen bløt" var to sikre værtegn. "Aftenrød gir morgen søt" var straks et bedre varsel.

Dyra har gjennom tidene vært gode værprofeter. Noe de gamle la nøyre merke til. Det betyr regn når "katten eter gras". Flyr svalene (sulusa) lavt, er det tegn på regn. Derimot flyr de høyt blir det fint vær. Dette kommer vel av at insektene som svalene jakter på, påvirkes av lavtrykk og høytrykk. Hakkespetten (regnpipen) varsler regn når den skriker mye. Er hønsene

raske til å springe under tak når det begynner å regne, blir det bare ei lita skur, men blir de gående ute i regnet, blir det langvarig. Hvis hesten rister seg i seletøyet, blir det uvær i nær framtid. Biter fluene kan en belaga seg på regnvær. Er det mange fugler i kornbandet ved juletider, kan en regne med snø i nærmeste framtid.

Østadrage i været gir ofte regnvær, sier vi her på Ringerike. Vi har jo ordtaket "Østavind og kjerringtrette begynner med storm og slutter med væte." Derimot "vestalytt" lover pent vær. Når folk i Åsa hører trafikken på Hønefoss Jernbanestasjon, da blir det bra værforhold.

Slår røyken ned fra pipa, ja da kan en vente dårlig vær. "Veier" i vannflata på fjorden, når det ellers er krusning, varsler regnvær. Ser du skogsnegla kryper på bakken en fin sommerdag, kan du vente regn. Det het også at drømmer du om noen som er døde, kan du vente uvær.

Skygarden langs toppen av åsen her i Åsa, betyr etter gammel tro at det blir vind eller regn. Trekker lavt skydekke

værmerker

raskt oppetter åsen, kan en også vente dårlig vær. Stor ring rundt månen

vil gi oss et lite uvær, mens liten ring vil gi elendige værforhold. Månen gir også et værmerke når den synes bare som en sigd. "Liggende måne, stående sjømann. Stående måne, liggende sjømann". Nordlyset ble også viet oppmerksomhet. Blafret det og var urolig på himmelen, kunne en vente sterk vind eller kaldere vær.

Sola gav også forskjellige værtegn. Gylder sola åsen om kvelden, blir det bra vær dagen etter. "Trakk sola vann" kunne en vente regn. Viste det seg en regnbue om morran, varslet det uvær. Regnbue om kvelden ville derimot gi pent vær dagen derpå.

Langtidsvarslene fra de gamle spåmennene var mange og ikke alltid like lydene. Vi kan jo ta som eksempel dette med at mye eller lite rognebær skulle gi oss snømengden til vinteren.

Noen distrikter mener at mye rognebær gir lite vintersnø, mens andre steder påstår det motsatte.

Ekornet pleier å feste kongler på trestammene. Sitter disse høyt over bakken blir det mye snø, mens lite snø om konglene sitter lavt. Lengden på tistelplantene om høsten skulle også gi et bud om snømengden. "Det kommer ikke snø på bar bakke" var det ei kjerring som sa en gang. Hun mente da at det måtte rime først, men det hørtes jo rart ut.

Når fjordisen gikk opp om våren, og

det blåste sydover, var det tegn på godt erteår, sa de gamle. Blåste den nordover ble det dårlig med erte. Vi har jo det kjente ordtaket at "mai kulde gir bondens lader fulle". Likeledes at "sein påske, gir sein vår".

Været rundt jule- og nyttårsleite ble spesielt lagt merke til. For da ville været bli sånn og slik så og så lenge framover. Jeg har mest tiltro til det gamle værmerket at "bærer skaren en voksen mann ved St.Hanstider, blir det sein vår".

Vi kan vel regne med at været fortsatt vil bli det vanlig samtaleemne. Om vi nå ikke lenger studerer sol, måne og stjernene så nøye. Vi stoler nok mest på det vi ser på TV-skjermen.

REGN

VÆR-KVISTEN

Av T. Bergsund

PENT
VÆR

"Værprofet" på veggen. Det var en 5-6mm tykk og ca. 40 cm lang tørr grankvist, festet til litt av stammen, spikret på veggen. Kvisten høyde seg nedover mot tørt vær og oppover mot regn.

Litt om utbredelsen av telefonen

I heftet "Ringerike" 2000 fikk vi et innblikk i når og hvordan telefonen kom til Åsa. Årstallet var 1909. Men når startet eventyret med telefonen?

Av Ole Skaug

Det var mange som hadde tenkt mangt om å snakke gjennom en tråd, men etter at franskmannen Charles Bourseu i 1854 foreslo at det skulle gå an å overføre menneskelig tale ved hjelp av elektrisitet, ble det fart i sakene. Amerikaneren Alexander Gramham Bell rakk å levere sin patentsøknad noen få timer før Elisha Gray, en annen amerikaner.

De fleste av oss har vel snakket i selvlaget telefon: En sytråd med en blikkboks festet i hver ende. Så byttet man om å snakke og høre.

Telefonens prinsipp bygger på at lyden av stemmen lager vibrasjoner i en tynn membran. Disse vibrasjonene blir ved hjelp av magnetisme omskapt til tilsvarende elektriske svingninger hos mottakeren. Hos mottakeren omformes så de elektriske svingninger tilbake til lyd.

Et morsomt leketøy

Ved store oppfinnelser møtes alltid oppfinneren med skepsis. Så også med Bell. 10. mars 1876 leverte han sin patentsøknad i USA. Allerede året etter var han i Drammen på sin rundreise for å demonstrere oppfinnelsen sin. Betydningsfulle menn flokket seg om oppfinneren for å ta dette vidunderet i øyesyn og for å prøve det. En av dem som fikk prøve sa følgende: "Ja, mine herrer, dette er et meget morsomt leketøy, men noen praktisk betydning får det aldri."

«Ja mine herrer, dette er et meget morsomt leketøy, men noen praktisk betydning får det aldri.»

Å slå på tråden

Hvor mange ganger har ikke noen og enhver av oss sagt at vi skal slå på tråden. Uttrykket stammer fra jernbanspråket når de skulle telegrafere. Det var enkeltpersoner som "la inn" telefon først - med en direkte linje mellom to gårdbrukere, mellom hotell og kjøpmann eller lignende. Telefonen så ut som bildet viser. Ved siden av apparatet hang en lite hammer som man slo på den runde kula midt på apparatet. Da ringte det i de to ringeklokkene øverst på apparatet i den andre enden. Da slo man ganske enkelt på tråden.

Telefonnettet brer seg

Etter hvert så andre at det var en fordel med telefon, og telefonsentraler ble dannet. Det var tettstedene som ble bygd ut

først, og flere kunne ha samme linje og nummer. De ble skilt ut med bokstavene A, B, C og D. Da ringte det opptil fire ganger. Det kunne føre til forviklinger av og til, og hvis en var litt nysgjerrig, kunne man løfte av røret og høre hva naboen snakket om. Min morfar var bonde og slakter i Åsbygda, og jeg synes å huske at han hadde telefon Jevnaker nr. 106 A.

Å snakke inn i en slik tut var nok uvant. Mor fortalte at når hennes mor snakket i telefonen både nei og bukket hun under samtalen.

Det gikk litt opp og ned med utvidelsen av telefonnettet. I årene 1910 - 1929 kom 43 000 nye telefoner til. I det neste tiåret økte abonnenttallet med bare 23 000. Det skyldtes de dårlige tidene den gang. I mellomkrigstiden kunne opp til 7 - 8000 abonnenter si opp telefonen i året.

Staten tar over styringa.

I 1948 vedtok Stortinget at hele landets telefonnett skulle samles i et fellesskap. Man skjønte nok at telefonen ikke var et leketøy lenger. I året 1945 fantes 231 000 telefonapparater i Norge.

Da jeg kom til Oslo høsten 1949, bestilte jeg privattelefon med det samme jeg flyttet inn. Da var det ti års ventetid. Ved hjelp av "mas" fra firmaet jeg jobbet i, fikk jeg lag inn telefon sommeren 1956. Det tok altså sju år. Kontorsjefen fortalte hvordan han fikk telefon. I 1939 fikk han tilbud om gratis innlagt telefon og i tillegg gratis bruk en viss tid for å prøve om han kunne tenke å få den innlagt permanent. Han telte på knappene den gang og var glad han slo til.

Dagens telefontilbud slår alle rekorder. Vi overstrømmes av tilbud, og mange sier ja takk. Derfor er det jo også ca 3 100 000 vanlige telefoner i landet, pluss ca 3 500 000 mobiltelefoner.

Bells første kunder

Graham Bell deltok på en elektrisitetsutstilling i 1876. Han ble tildelt et hjørne. Der satt han med sin nye oppfinnelse. Alle gikk forbi uten å bry seg om denne mannen. Så kom keiseren av Brazil gående. Keiseren hadde kjent Bells far. Han stoppet opp og prøvde telefonen, og han utbrøt: "Du gode Gud! Denne tingesten snakker jo". Året etter kjøpte den engelske dronning Victoria en telefon. Så gikk det slag i slag. Den tyske industrimannen Siemens startet umiddelbart serieproduksjon av Bells telefoner. I 1899 bygde Siemens Europas første automatiske telefonsentral i Berlin med 400 linjer-

Tungvint uten telefon

Jeg husker fra femtitallet at jeg måtte gi en beskjed til mine foreldre i Åsbygda. Jeg måtte ta buss til Oslo sentrum og gå opp til Televerket i Kirkegaten. Der bestilte jeg en samtale til naboen til

mine foreldre, og så måtte jeg vente. Deretter ble jeg henvist til et avlukke og snakket med naboen og spurte om han tid ville hente noen der hjemme. Så var det å vente noen tid og bestille en ny samtale og så kunne jeg gi beskjeden til foreldrene mine. Deretter kunne jeg reise tilbake til der jeg bodde. Da hadde det gått nokså lang tid.

Men det kan være tungvint med telefon også. Jeg skulle bestille billetter på Det Norske Teatret. I vel 14 minutter sto jeg som nummer tre i køen. Da la jeg på og ringte igjen. Etter vel tre minutter med samme opplysning la jeg på igjen. Jeg fikk ingen billetter.

Det er nesten umulig å få snakke med noen. Det er automatiske telefonsvarere nesten alle steder. Ringer man jernbanen for å spørre om togtider må man være våken og følge med for å få det til. Det kan også virke skremmende dette med telefonen og alt det nye. Kommer du fram til teateret og bestiller, spør de etter ditt telefonnummer. Det blir ditt hentenummer. Når du oppgir ditt telefonnummer, har de navnet ditt og adressen din liggende i datasystemet sitt allerede.

Er mobiltelefonen et leketøy?

Av og til kan en lure på det. Den er så utbredt at det kan være en plage mange steder, og enkelte steder er det forbudt å bruke mobiltelefonen. De fleste går med en mobiltelefon på seg, og den kan ringe på de underligste steder hvis man har glemt å slå den av. En skal ikke ha beveget seg langt før en ser folk med mobilen på øret. Uansett: mobiltelefonen er praktisk og nyttig, og når misbruket av den har gitt seg, slår den kanskje ut Bells modell. En ny generasjon mobiltelefon er allerede på trappene.

Nyttig og plagsom

Telefonen har knyttet oss nærmere hverandre. Vi treffes på tråden når det skal være. Men har den skjovet oss litt fra hverandre samtidig? Vi slår på tråden og slår av en prat, gir beskjeder osv. Det

Slik så de tidligste sentralbordene ut.

skjedde gjennom en tråd. Nå skjer det ofte uten en tråd. Sikkert er det at for mange kan den virke anmassende og forstyrrende på arbeidsplassen.

Jeg har kikket i "Norske gårdsbruk" som kom ut i 1948. Når du ringte numrene som sto i boka så visste du hvor du kom og traff den du ønsket å snakke med: Haakonrud, Vegårdsfjordingen tlf 2034, Ask Gods, Hønefoss, tlf 135, Aurdal og Askildsrud tlf Jevnaker 82 C og 82 D, Johnsrud, Veme, tlf 1 og Rallerud Sokna tlf privat linje. Vi ser at det gikk ikke like raskt alle steder.

Med mobiltelefonen treffer du den du ønsker å snakke med uansett hvor han eller hun enn er, og da er det like greit å åpne samtalen med "hvor er du nå", for hun eller han kan like gjerne være på den andre siden av jordkloden.

Mobiltelefon med fjernsyn blir neste telefongenerasjon. Hvordan vil vi ta imot den?

Tidligere finansminister og fylkesmann Sigbjørn Johnsen er vel inne på noe når han sier følgende: "Du kan ta med deg mobilen og pc-en inn i tjukeste skauen. Men det blir kjedelig hvis du ikke treffer folk".

Slik så de første apparatene ut. Her slo man på tråden. Mikrofonen måtte flyttes fra munn til øre- etter som man snakket eller ville høre.

Kongens utsikt

Krokkleiva er en fascinerende kløft fra Tyrifjorden til Krokskogen. Stigningen er hele 263 meter på bare halvannen kilometer. Den er full av opplevelser. Den er bratt, men ikke kronglete, for Krokkleiva var nemlig en del av den gamle kongeveien, tidligere tiders riksvei mellom Christiania og Bergen. Derfor ble veien solid bygget da den var ny i 1807. I 1860 var ny vei ferdig over Sollihøgda og kongeveien ble nedlagt.

Av Sverre Grimstad

Fra Kleivstua kan vi velge blant mange turmuligheter innover Krokskogen. Drøye 200 meter unna er Dronningens Utsikt hvor det er kommet opp en innholdsrik informasjonstavle. Selve utsiktspunktet er ikke så imponerende lenger. Riktignok ser vi store deler av Ringerike under oss, men utsikten er sterkt redusert av alle trærne som har vokst opp i nærheten. Ingen sittebenk står det her lenger, slik det gjorde før i tiden. Tydelig et sted med få besøkende i dag, i motsetning til tidligere da alle reisende langs kongeveien skulle bortom for å se "det storslagne utsyn over Ringerikes bygder og store deler av det sønnenfieldske Norge".

Navnet kom etter dronning Desiderias (fransk Désirée 1777-1860) besøk i 1825. I 1832 kom mannen hennes, kong Karl Johan (1763-1844) samme veien over Krokskogen. Det sies at han da besøkte et nytt utsiktspunkt halvannen kilometer vest for Kleivstua, og at dette deretter ble kalt Kongens Utsikt.

Kongens Utsikt

Stien fra Kleivstua er godt merket og lett å følge. Delvis bred som en traktorvei og godt synlig. Så er den da også høyst

sannsynlig den mest beferdede stien på hele Krokskogen. Det stiger en del, for vi skal opp på 460 meter over havet, drøyt 80 meter over Kleivstua. Over et par søkk er stien bygget opp og over en myr eller to, er det lagt ut kavlebroer. Det tar 20 minutter å gå utsiktspunktet som er en halvsirkelformet steinplattung med gelender av jern, rikt utformet. På alle gamle bilder ser vi flere, flotte sittebenker. Nå er det ingen igjen. Den aller siste ligger ødelagt på bakken, men med alle delene intakt. Benken kan repareres, og det bør gjøres. Her skal altså kong Karl Johan angivelig ha stått en augustdag i 1832 og beundret utsikten før han dro tilbake til Kleivstua og ned Krokkleiva til Sundvollen og Ringerike. Han hadde med seg stort følge, deriblant statsminister Løvenskiold, Grev Brahe og statsråd Collett.

Kjente personer

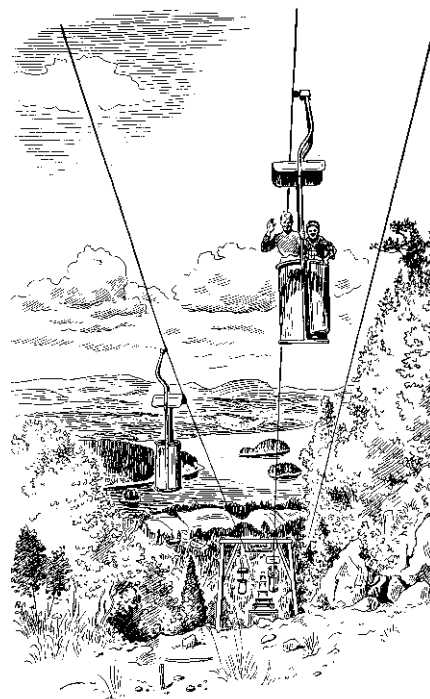
Kongeveien over Krokskogen, Krokkleiva og utsiktspunktene ned mot Ringerike var blant nasjonalromantikens høydepunkt og blant de store opplevelsene og symbolene på denne tiden.

Malere som J. C. Dahl, Thomas Fearnley og Eckersberg, diktere som Bjerregaard, Oehlenschläger, Welhaven og Wergeland, brukte sin kunst til å beskrive områdene.

Komponisten Rikard Nordraak (1842-66) besøkte Kongens Utsikt i 1860 og skrev ned sine opplevelser. Han startet med: "Behøver jeg at fortelle at Gud er stor?" Kanskje det var herfra han fikk inspirasjon til å komponere musikken til Norges nasjonalsang? Nordraak var for øvrig fetter av Bjørnstjerne Bjørnson (1832-1910) som skrev teksten.

Utsikten

Etter hvert ble utsikten nevnt i mange utenlandske reiseskildringer. I tyske, franske og engelske ble utsikten omtalt som "Der Standpunkt von der Königinbank", "Vue de Roi", "The King's View".

*Det var en gang en tønneheis som brakte turfolket opp Krokkleiva.
(Illustrasjon: Ib Withen)*

Hvilken fabelaktig utsikt er det her. Tyrifjorden med Storøya ligger 400 meter under oss. Vi ser Sundvollen, Steinsfjorden, historiske Bønsnes, ja vi har halve Østlandet foran oss, omgitt av Blefjell (1370m), Gausta (1882m), Norefjell (1458m) og mer nærliggende Ringkollen (695m) og Gyrihaugen (680m).

En rund informasjonsplate, montert på rekkverket av Hønefoss og Omegns Turistforening forteller hva vi beskuer. Også hvor de nærliggende kirkene i Tyristrand, Bønsnes, Hole, Norderhov og Haug ligger. Rett under oss er sterkt trafikkerte E16 som krysser Kroksundet på nøyaktig samme sted som overfarten alltid har gått, enten med fergeskyss eller over eldre broer.

Men vi hører den knapt. Her oppe hersker stillheten, og vi nyter den i fulle drag.

Navneberg

Snur vi oss og ser innover mot skogen, ser vi fjellet ned mot plattformen som danner fine, naturlige trappetrinn. Bergene bakenfor er blankslitt av all trafikken, og ser vi nøyere etter, er de fulle av bokstaver og tall, gjerne med ramme rundt. Det eldste årstallet vi finner er 1886, men mange av gammel årgang er nok slitt bort av all ferdselen. Noen inskripsjoner har også stukken skrift. Et stort skråttliggende berg like øst for nedgangen til plattformen ser vi nøyere på - og finner til vår overraskelse masse runetegn. Det begynner med monogrammet til kong Olav V og tydet av ingeniør Trygve Berge i juni 2002 lyder teksten i oversatt form:

*Noregs krone han har
Kom fra der
Noregs konger ofte var
Drott som ikke sviker
Hele folket liker*

Når vi vet at Olav V ble Norges konge 21. september i 1957, er disse runetegnene høyst sannsynlig risset inn samme høsten og ment som en hyllest til han.

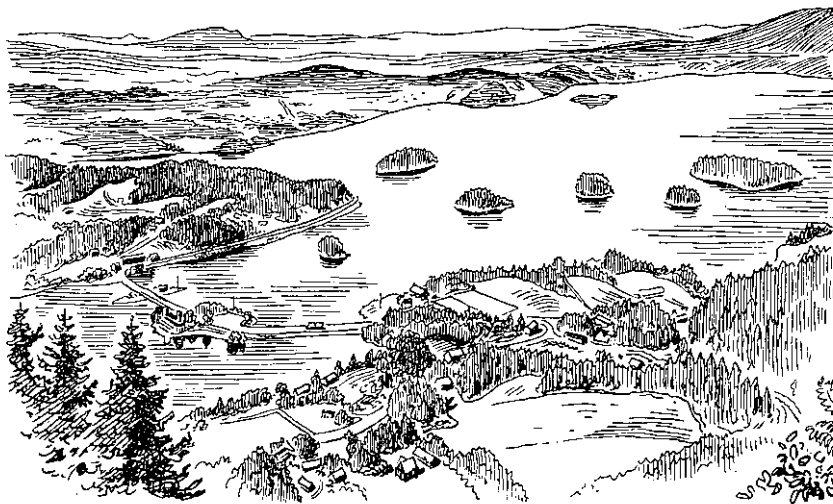
Mer skal vi ikke fordype oss i dette, men heller konstatere at navnebergene på Kongens Utsikt er de mest omfattende vi kjenner til, både på Krokskogen og i Nordmarka. Runene er for øvrig lettest å lese en solrik dag rundt klokken 12.

Var Karl Johan på stedet?

Kongens Utsikt er også en attraktiv rasteplass. Det er mange flaberg blant ranke furustammer innenfor utsiktspattformen. Flere sittebenker er satt opp, også de preget av alder. Det eneste nye er en informasjonstavle som igjen forteller at Karl Johans besøk i 1832 satte navn på stedet. Etter et slikt viktig besøk burde også det årstallet og kongens bokstaver eller monogram vært meislet inn i fjellet på et fremtredende sted. Vi leter, men finner ingenting.

I "Den Norske Rigstidende" fra 23. august 1832 er en utførlig omtale fra kongens reise to dager tidligere. Vi gjengir det første avsnittet i referatet:

"Ved Grendsen af Buskeruds Amt paa Midtskogen modtoges Hans Kongl. Majestæt af Amtmanden og Fogden, samt escorteredes af Landmænd til hest. Ankomsten til

Utsikt nordover fra Kongens utsikt. (Illustrasjon: Ib Withen)

Krogkleven skede Kl. 12. Her var opførte Løvsale og plantede Alleer, og, hvor Hans Majestæt passerede, Strøedes Blomster af Egnens Bondepiger.

Fra "Dronningens Udsigt" tog Hans Majestæt hiint med Rette berømte Prospect i Øiesyn og betragtede med beundring og dyp Bevegelse dette til Sjæl og Øie talende store Natur-Maleri. Hs. Maj. kjørte deretter nedover Kleven til Sundvolden, Hvor en stor Mængde Mennesker af alle Stænder og Kiøn vare forsamlede".

Etter å ha blitt mottatt av en stor folkemengde på Sundvollen, både fra Ringerike og Hallingdal, spiste kongen middag før han vendte hjemover og ankom Bærums Verk igjen klokken 21.

Ved midnattstider var han tilbake i Christiania. Referatet har ikke et ord om noe nytt utsiktspunkt. Derimot kommer det klart frem at også Karl Johan var på Dronningens Utsikt, i likhet med sin kone syv år tidligere. Dermed kan vi slå fra oss at dette besøket var bakgrunnen for navnet på Kongens Utsikt!

Starten på Kongens Utsikt

På et kart fra 1826 er verken Dronningens eller Kongens utsikt inntegnet. Derimot står det "Aagaardsknatten" der Kongens Utsikt senere kom. I 1846 er både "Konge-Udsigten og Dronningens Udsigt" nevnt. I 1872 er bare "Kongens Udsigt" påskrevet kartet. Det skulle fortelle oss litt om utviklingen av de to utsiktene, men la oss i tillegg se hva historien kan gi oss.

I 1816 selger staten Krokskogen til bønder i Hole og Norderhov for 5407 spd. Ved utskiftingen (delingen) noen år senere fikk Stein gård et stykke på 618 mål, beliggende fra Krokkleiva vestover til Manaskaret.

Eier var Fougnerfamilien og de syntes nok at deres område hadde utsiktspunkter som var minst like bra som Dronningens. Derfor bygget de en treplattning med rekkverk på et gunstig sted og laget en sti dit.

For å kunne konkurrere med Dronningens og gjøre punktet mer attraktivt kalte de det Kongens Utsikt, uten at de kunne referere til noe bestemt besøk. Og de fikk rett!

Den nye utsikten fikk etter hvert større oppmerksomhet og stadig mer besøk.

Selv om Dronningens hadde en mer tilgjengelig beliggenhet, overtok Kongens Utsikt mer og mer av turisttrafikken utover i 1830-årene. I reisebeskrivelsen til Richard Carter Smith fra 1838 er det en tegning av treplattningen med tekst "The King's View, Krokkleven near Christiania".

I 1841 nevner Bernhard Herre begge utsiktspunktene, men det er bare Kongens han beskriver:

"Så trett jeg var, kunne jeg dog ikke sove. Om det nå var min store tretthet, der hindret det, eller det var den praktfulle natur, der ikke ville tillate meg å lukke øynene, vet jeg ikke, men det vet jeg, at jeg ikke angret på den søvnløse time. Jeg satt der omgitt av de stolte fjell; under meg tapte øyet seg i den

dype, mørke skog. Ringerike lå foran meg og brente i all sin lyse prakt. Lot jeg øyet gli videre, så hvilte det på de fjerne snedekte fjell.

Belysningen var så fantastisk sterk, at den nesten blendet øyet".

I 1851 var det Nordisk Studentermøte i Christiania med over 600 deltagere. De vandret kongeveien over Krokskogen med stopp på Kleivstua og Dronningens før de nådde Tandbergmoen ved Hønefoss.

På tilbaketuren neste dag dro de bort til Kongens Utsikt hvor det var sang og taler. Så i 1862 følger en stolt Gabriel Fougner dronning Louise (1828-71) opp Krokkleiva og bort til Kongens. Mannen hennes, kong Karl 4. (1826-72) var også her i begynnelsen 1860 årene.

Fortsatt var det bare en treplattning her, men trafikken har økt vesentlig og er fullt på høyde med Dronningens.

Utbedringer

I 1880 var treplattningen rått og moden for utskifting. Et initiativ ble tatt til "Utsiktens forbedring".

Bak tiltaket sto primært tre menn. Det var Johannes Solberg (1845-1920), eier av Stein gård og senere ordfører i Hole. Dessuten Ivar Rytterager (1818-98) examinatus juris, kongelig fuldmektig i revisjonsdepartementet og senere eier av Storøya i tidsrommet 1885-90. Han var meget interessert i sport og friluftsliv og hadde allerede sørget for at "Kleivkallen med bøssen" ble satt opp i 1860 årene. Tredjemann var Peter Petersen (1826-96), grosserer og generalkonsul. Skaperen av Nydalens Compagnie og den moderne tekstilindustri, Victoria Terrasse og Gausdals Høyfjellssanatorium. Han var alltid pent kledd, gjerne med flosshatt, kjole og hvitt slips. Bartene var skarpe som syler og tilnavnet hans var naturlig nok "Peter Nydelig". Støtte ble også gitt av hotell-eierne Johan Blyberg på Sundvolden og Hans Berg på Kleivstua.

Disse sørget for at følgende tiltak ble gjennomført og utgiftene dekket:

<i>Ny plattform av stein</i>	<i>kr. 156,80</i>
<i>Jernrekkverk og benker</i>	<i>kr. 308,12</i>
<i>Rydding og merking av veien</i>	<i>kr. 10,47</i>
<i>Til sammen</i>	<i>kr. 475,39</i>

Ingen ringe sum på den tiden og med disse forbedringene ble Kongens Utsikt sikret "evig levetid"

og det utseende den fortsatt har i dag.

I 1948 kom stolheisen opp Krokkleiva og trafikken økte vesentlig. I 1951 overtok Hole kommune Kongens Utsikt og et 60 mål stort område omkring for 42000 kroner. Beløpet ble fastsatt etter skjønn og salget var nærmest som en ekspropriasjon. Som selger undertegnet Stein gårds medeier, fru Erna Moltzau.

Ringerike Turistforening

Foreningen ble stiftet i 1893 som Hønefoss og Omegn Turistforening.

I 1906 utvidet de virksomheten til Krokskogen. Krokkleiva og Kongens Utsikt ble straks "hjerdebarn" for foreningen. De tok også på seg ansvaret for Kleivmannen. I 1907 ble bøssen åpnet og den inneholdt 55,79 kroner. Pengene ble øremerket til vedlikehold av Krokkleiva og veien til Kongens Utsikt.

De gamle jernbenkene fra 1880 ble reparert og satt i skikkelig stand. I 1909 ble stålskiven med informasjon om utsikten montert. I 1935 tok foreningen opp spørsmålet om å få fredet Krokkleiva og Kongens Utsikt.

Det ble en langvarig kamp som foreløpig har endt med at Krokkleiva ble fredet i 1957, mens Kongens Utsikt fortsatt er "fritt område". Burde man ikke igjen forsøke i hvert fall å få området rundt Kongens Utsikt vernet, nå med Hole kommune som initiativtaker?

Foreningen skiftet navn til Ringerike Turistforening i 1936. Ansvaret for vedlikeholdet av Kongens Utsikt hadde de frem til Hole kommune kjøpte området i 1951.

Fremtiden?

Etter det har lite skjedd på Kongens Utsikt.

Det solide jernrekkverket er intakt. De flotte sittebenkene med utsmykkede jernben er imidlertid for lengst borte. Bare en ødelagt benk ligger igjen. Trærne vokser opp både nedenfor og langs sidene på utsikten og snevrer den inn vesentlig. Kratt og vegetasjon vokser opp bak steinplattningen. Kongens Utsikt bærer preg av lite vedlikehold. Det samme gjør stien fra Kleivstua hvor lange grener er i ferd med å gjøre fremkomsten vanskeligere. Det er ikke mye som skal til for å rette opp inntrykket av forfall. En grensaks, en sag og flittige dugnadshender ville fint gjort jobben. Pluss oppsetting av nye sittebenker. Kanskje Ringerike Turistforening eller

Hole Historielag igjen må trå til siden Hole kommune for tiden viser passivitet på grunn av dårlig økonomi og lave vedlikeholdsbudsjetter?

En annen løsning er at kommunen likevel tar et initiativ. Hva skal den med hele 60 mål rundt Kongens Utsikt? Den kunne beholdt eierskapet til selve utsiktspunktet og et stykke av stien. Resten, kanskje 40-50 mål kunne den forsøke å selge, for eksempel tilbake til tidligere eier og få en god pris for det. Kanskje det samme som de selv kjøpte for og satt pengene i et fond eller øremerket dem for Utsiktens vedlikehold og forbedring. Eller den kunne foreta hugst på området og brukt inntekten til samme formål!

Det er snakk om Hole kommunes, ja Ringerikes største og mest kjente turistattraksjon! Dagens passivitet bør derfor endres til aktivitet!

I 1994 var det en vielse her oppe på steinplattningen med den frie og luftige utsikten som altertavle. Det ble påtalt av Oslobiskopens kontor som uttalte at kirken er vårt kultsted, ikke naturen. Det er nok mange som mener det motsatte, ikke minst etter å ha vært på Kongens utsikt!

Kildehenvisninger:

Bernhard Herre: En Jægers Erindringer (1849)
 Fredrik Schjander: Artikkel i "Ringerike" 1949
 Jon Guldal: Diverse avisartikler i Ringerikes Blad på 1950 tallet.
 Jon Guldal: Artikkel i "Ringerike" 1951-52
 Skjøte fra 6/10 1951 hvor Hole kommune kjøper Kongens Utsikt og området omkring av Stein gård.
 Paul Aasnæss (red.): Skauleis til fjells. Ringerike Turistforening 1893-1993 (1993)
 Margit Harsson: Kongeveien over Krokskogen (hefte 1997)
 Margit Harsson: Stein - en storgård på Ringerike (2000)
 Trygve Berges (59) tyding av runeinnskriften, juni 2002
 Samtaler med Jan Fredrik Hornemann (53)
 Samtaler og god hjelp av Gudmund Bakke (53)

Et mesterverk av en bygdebok

"Hole er ingen stor kommune". Slik begynner Ole Jørgen Moes forord til bind I av Hole Bygdebok. Men selv om kommunen er liten, er den i ferd med å få en stor bygdebokserie. Det første bindet handler om bosettingshistorie i Årnesfjeringen og det andre bindet tar for seg Steinsfjeringen.

Av Sjur Tandberg

Årnesfjeringen omfatter området mellom Sundøya, Steinsåsen, Borgen og Storøya. Det er sikkert andre enn undertegnede som fikk en aha-opplevelse da han oppdaget at han bodde i Årnesfjeringen.

Jeg vil gratulere Hole kommune med et mesterverk av en bygdebok. Den er verdt hver eneste krone som er bevilget, og enda litt til. Allerede i høst kommer det andre bindet som handler om bosettingshistorie i Steinsfjeringen. Deretter kommer historien om Røyse og østsiden av fjorden. Som avslutning planlegges en generell bygdehistorie.

Etter å ha lest det første bindet av bygdeboka, gleder jeg meg til å ta fatt på bind II, som forhåpentligvis ligger under juletreet på julaften. Bygdebøkene fortjener en plass under juletreet hos alle holeværing og utflyttede holeværing. Dette nevnt som tips for den som måtte ha vanskeligheter med innkjøp av julegaver.

De to første bindene er bygget opp på samme måte. Et vell av gode historier, mange artige gamle bilder, gode kart og en grundig omtale av hvert eneste bruk.

Bygdebokforfatter Gudmund Bakke har ferdig de to siste bindene av bygdeboka for Hole. Her er han i gang med signere det første bindet som kom ut for ett år siden. (Foto: Fred Harald Nilssen)

Grundig

Med en gjennomført grundighet gir bind I en innføring om folk og liv i Årnesfjeringen fra så langt tilbake i tid som det har vært mulig å framskaffe opplysninger, og helt fram til 2001. Det er neppe et menneske som har vært bosatt i området de siste 200 år som har sluppet unna omtale i bygdeboka. Vi får også et innblikk i mange av våre sambygdingers liv på 1600- og 1700-tallet.

Bygdebokforfatter Gudmund Bakke har en fantastisk evne til å komme i kontakt med folk. Denne egenskapen må han ha utnyttet maksimalt i sitt arbeid. Bygdeboka er krydret med gode historier om en rekke av de som har og har hatt sin bopel i området. Det kan neppe være få timer og kaffekopper som har gått med til samtaler med holeværing

som har levd en stund. Vi får et innblikk i alt fra hverdagskriminalitet og økse-drap til solskinnshistorier.

Nesten som Se og Hør

I bygdeboka slipper ingen unna sine gjerninger. Her blir vi informert om hvem som har barn med hvem – både i og utenfor ekteskap, om oppløste ekteskap og om hvem som er samboere med hvem pr. våren 2001. For de som er interessert i pikante opplysninger om folk en kjenner, og deres forfedre, vil det antakelig være mye informasjon å hente i bygdeboka.

Systematikk

Den systematikk som er lagt til grunn er imponerende. Årnesfjeringen omfatter gårdsnumrene fra 192 (Vik) til 201

Anna Ruud (f. 1886) var fra Bruløkkene på Krokskogen, som datter av Hanna og Hans Mattisplassen. Hun ble gift med Johan Ruud, eier av Østre Rud. Deres sønn var Henry Martin Ruud (1910–2002), som testamenterte gården til Den norske kreftforening.

(Bili). Bakke tar dem for seg i tur og orden. Gårdshistoriene starter i middelalderen. Vi blir kjent med eiere, tjenestefolk og leilendinger fra 1500-tallet og fram til i dag. På to av dagens gårdsbruk kan vi følge samme familie helt tilbake til 1600-tallet:

- Søndre Gjesval. Gårdens eier Erna Gjesvold kan følge slekten sin ti ledd tilbake til Tollef Olsen Gjesval, som overtok gården rundt 1670. Tollef ble av amtmanden oppnevnt til å "innsende og angive hvis betlere og løse folk var at finde i Hole Østbygd". Erna Gjesvold har fulgt opp sin forfars arbeid for lov og orden. Hun er i dag politiinspektør og stedfortreder for politimesteren i Nordre Buskerud.

- Søndre Fekjær. John Fekjær, som i dag eier gården, har potet- og kornproduksjon. Han kan følge sin slekt tilbake til midten av 1600-tallet. I motsetning til på nabogården Søndre Gjesval, var det mer suspekte forhold på Fekjær. Vi kan blant annet lese om Henrik Fekjær som ble bøtelagt for knivstikking. Senere, i 1662, ble den samme Henrik bøtelagt for å ha fått barn for kort tid etter at ekteskapet ble inngått. Tragedien ble fullendt da småbarnsfaren Henrik drakk seg i hjel i 1664.

Ikke bare gårdshistorie

Til slutt i boka blir vi kjent med store og små i Årnesfjerdingsens nyere boligområder – Løkenmoen, Solbakken, Vik

sentrum og Kroksund. Det er knapt en side uten et kart eller et fotografi. Boka inneholder et vell av gamle fotografier, mange av dem er samlet inn av den forrige bygdebokkomiteen på 1970-tallet. I tillegg har mange av våre sambygdinger bidratt med gamle bilder. Det er også en rekke nyere bilder av Hole i dag, tatt av Marit Fagerli. De mange kartutsnitt i boka gjør det enkelt å se hvor gamle bruk og husmannsplasser lå.

Like enkelt er det ikke å plassere alle dagens bygninger i de nye boligområdene. Det å identifisere et hus ved hjelp av gårds- og bruksnummer er håpløst, fordi det er vanskelig å oppdage noen systematikk i rekkefølgen av bruksnumrene. I boligfeltene på Kroksund, Solbakken og Vikshøgda er gateadresse tatt med, og da er det lett å finne fram. I øvrige områder var det i liten grad veiadresser da boka ble produsert sommeren 2001. Et kart med gårds- og bruksnumre ville vært til god hjelp. I dag har hver bolig i Hole fått sin veiadresse. I kommende bind regner jeg med at de nye vei- og gateadressene kommer med. Gater i Hole må ikke forveksles med gater i byer. Holes gater er en språklig variant av gutuer.

Tidkrevende

Det er et møysommelig arbeid å skrive en bygdebok. En vesentlig utfordring for en bygdebokforfatter er å sette strek. Det vil alltid dukke opp ny informasjon som forfatteren gjerne skulle hatt med. Det er gått seks år fra Bakke ble ansatt til bind I forelå. I disse årene er også mye av stoffet til de øvrige tre bindene av bosetningshistorien innsamlet. Det er ikke vanskelig å skjønne at det må ta tid når man går så grundig til verks som Bakke har gjort. Når kommunen har besluttet å utgi en bygdebok, vil alle være tjent med at det gjøres grundig og ordentlig. I lys av dette er ikke seks år spesielt lang tid, selv om den ambisiøse tidsplanen som ble laget i 1995, har sprukket litt.

Det finnes imidlertid de som stiller spørsmålstegn ved om vi har råd til å lønne en bygdebokforfatter i ti år for å lage bosetningshistorien til en kommune med 5000 innbyggere – og enda noen ekstra år for å lage den generelle bygdehistorien. Bygdebokforfatteren har åpenbart følt det som et press at det hvert år under kommunens budsjettbehandling er politikere som er kritiske til

Orebråten var en av de mange husmannsplassene som Stein gård hadde i Steinsåsen. Bildet av stua og låven i Orebråten ble tatt i 1975.

både framdrift og kostnader. Bakke har de senere år, etter eget initiativ, bidratt til å redusere kostnadene ved å redusere sin stilling som bygdebokforfatter. Antakelig har han likevel hatt en arbeidsdag som varer lengre enn de fleste av oss som mottar full lønn.

Historien om Steinsfjeringen

Bind 2 i Holes bygdebokserie kommer ut i desember i år. Mens første bind var på 575 sider, er det andre bindet på rundt 800 sider. Det tar for seg den gamle Stein skolekrets, strekningen fra Hole ungdomsskole, på begge sider av E-16 langs Steinsletta og opp til kommunegrensen på Giletoppen.

Selv om skolen midt på Steinsletta ikke eksisterer lenger, beskriver boka et område som særpreges av vekst og utvikling. Steinsfjeringen omfatter de største og mest fruktbare gårdsbrukene i Hole. Vi kan lese at kornproduksjon er dominerende og at bøndene i området driver sine gårder etter avanserte metoder og med de mest moderne hjelpemidler. Men Steinsfjeringen omfatter også Holes største boligområde – Steinsåsen. Vi får oversikt over de som bor i Steinsåsen, og her finner vi en god del etterkommere fra gårdene i Hole. I mange familier var det et utall unger, og alle kunne jo ikke bli boende på gårdene. I kommuneplanen for Hole, som skal sluttbehandles i 2003, vil området få mange nye boliger. Disse vil hovedsakelig komme på Østre Rud og Koksrud.

Storgårdene

Steinsfjeringen har en rik historie. Stein gård, som også i landsmålestokk er en storgård, har en historie som de fleste holeværingene kjenner. Spelet "Haugferd", som ble satt opp på Stein gård i 1999 og 2000, forteller om Halvdan Svarte og hans sønn Harald Hårfagres oppvekst i Hole.

Mo gård er også er rik på historie. Jørgen Moes barndomshjem er beskrevet i mange av hans eventyr, og Rønnaug og Viggo Moe Haugen på Mo har vært flinke til knytte gården til Jørgen Moes virksomhet. Hver sommer kommer busslaster med turister for å se gården og høre Rønnaug fortelle. Det er fascinerende å lese om Holebygds engasjement for å beholde Mo rett etter krigen. Som så mange andre fikk eieren av Mo økonomiske problemer mot slutten av 1920-årene, og gården ble overtatt av en kar fra Skedsmo. "Heldigvis" var mannen ungkar og barnløs, så da han døde i 1948 var det ingen som kunne gjøre krav på odel. Arvingene solgte gården til Felleskjøpet, men Hole kommune benyttet sin forkjøpsrett, og sørget for at den gamle Mo-slekten igjen kunne overta gården. Gjennom boka kan vi følge den samme familien 13 slektsledd tilbake – til Jens Moe rundt år 1600.

Storgårdene Sørums og Hårums får en omfattende behandling i boka. Den gamle storgården Hårum er i dag delt i 14 gårder, og hver av disse har sin historie som vi blir nærmere kjent med. Vi kan også lese om de betydelige steinalderfunnene i området.

Til slutt vil jeg takke Gudmund Bakke for omtalen av Sjur Tanberg, som i 1624 drev gården Vekkeren. Jeg ante ikke at navnet hadde slik en historisk sus.

Til slutt vil jeg takke Gudmund Bakke for omtalen av Sjur Tanberg, som i 1624 drev gården Vekkeren. Jeg ante ikke at navnet hadde slik en historisk sus.

Det var store barnekull på mange bruk i Hole. Bildet er fra Bråten på Brenna i Steinsfjeringen cirka 1954, og vi ser Olav Eriksen (1888–1971) og hustru Elise Olava Olsdatter Sørums (1889–1977) med sine 11 barn. Foran fra venstre Erik, Alf, far Olav Eriksen, mor Elise Olava Eriksen, og Thorbjørn. Bak fra venstre Olga, Karl, Ruth, Ragnar, Ernst, Thorleif, Bergljot og Agnes.

Viker kirke har sitt særpreg, og er et kjært kirkebygg for folk i Ådal. Kirken er lite forandret siden den ble bygget for 300 år siden. (Foto: Anders Skrataas)

Viker kirke 1702-2002

Den 300 år gamle kirken er kanskje ingen skjønnhet, den panelkledte, tjærebrede tømmerkirken i Viker i Ådal, men en slik bedømmelse kommer mye an på øyet som ser, og hjertet som vet. Siden 1702 har kirken hatt sin misjon. Da den sto ferdig avløste den en kirke på samme sted, som var blitt "alt for liden og trang til Almuen". En del av inventaret fra gammelkirken, som antagelig var en stavkirke, finnes i Viker kirke.

Av Anders Skrataas

Hvorvidt 1702 er det riktige årstall for kirkens fullførelse og/eller innvielse vites ikke, men et innhugget årstall

sannsynliggjør dette årstallet. Kirkens 250 års jubileum ble behørig feiret i 1952, så det er liten grunn til å tukle med 1702. Om den første kirken vites at den er nevnt i "Diplomatarium Norvegicum" i 1462, og biskop Jens Nilssøn, som var på bispevisitas i Hole og Norderhov i 1594, har fortalt at der var en annekskirke i Ådal, men at det ikke var gjort tjeneste der i hele reformasjonsårhundret.

I et kirkeregnskap fra 1697 står det at daværende kirke måtte rives, og en ny bygges. Den første post på regnskapet fra dette året lyder: "Opbygt een ny Tømmer Lafteverdis Kirce isteden for den gamle. For samme at optømre betalt Tømmer bygmesteren paa sin og medhavendes egen kost efter derom gjorde fortingning 24 rd." De samlede byggeomkostninger beløp seg til 78 riksdaler (312 kroner). Antagelig betalte det offentlige kirkebygget, for i et skjøte undertegnet på Rosenberg slott av

Fredrik IV ble kirken solgt til Daniel Ramus i 1723, og var i hans slekts eie til dalens folk overtok den i 1783.

Tarvelig

En av prestene som tjenestegjorde ved Viker kirke skal en gang ha sagt at kirken er helt igjennom en tarvelig kirke. Om den ting har Trond Bergsund, som i stor grad interesserte seg for Viker kirke, skrevet: - I slutten av 1600-årene hadde det kommet folk på de fleste gårdene i Ådal (etter Svartedauden i 1349) og det trengtes kirke. Den gamle kirken må ha vært "brøstfeldig" og ikke til å reparere, ellers hadde det vel ikke blitt bygget nytt. Nybygget vitner ikke om overflod."

De har nok sine ord i behold både presten og Trond Bergsund, men Erling Tobiassen, som i perioden 1923-1937 tjenestegjorde som sogneprest i Ådal har nok også dekning for sitt syn på

Fra markering av kirkejubileet (Foto: Anders Skrataas).

saken, slik han uttrykte det ved 250 års jubileet i 1952:

Det hendte en gang at kloke folk ville male kirken hvit. De ville det med den begrunnelse at "kirken ikke ville virke så uanselig som nå". Men dalens folk fra 1697 som "begbredet" kirken med "tiære som af Almuen til Kircken er foræret", de ga kirken den farge som den siden har hatt og bør ha. Den solbrune, værslitte fargen er med og gir kirkehuset dets sjel. Det står til skogen og fjellet.

At folket i Vikar menighet alltid har holdt av sin kirke kan synliggjøres blant annet gjennom de mange gaver til kirken opp gjennom årene. Riktig nok var det i sin tid en ikke ubetydelig tiende å betale til kirken, og i den sammenheng skal nevnes en litt uvanlig og uvanlig variant, nemlig kirkekuene. De ble leid bort, og leieren var forpliktet til å fornye bølningen. Ordningen varte til 1838.

Få endringer

Vikar kirke har gjennomgått få endringer siden den ble bygget. Den mest iøynefallende forandring er påbyggingen av klokketårnet (stupullen).

Dette påbygget kom antagelig 30-40 år etter at kirken sto ferdig. Om det er den opprinnelige klokketårnet som står der, eller om det er endret eller nytt er bygget siden da vet man ikke. I 1901 ble det foretatt sakristiutbygging, slik at presten fikk et rom til å skifte i og oppbevare sine saker. Det andre rommet fungerer som dåpssakristi. I 1925 ble almuestuen i Vikar revet, og gjenoppsto som gravkapell ved kirken året etter. Gravkapellet har den senere tid gjennomgått et omfattende restaureringsarbeid, i stor grad basert på dugnad, og ble 4. november 2001 offisielt tatt i bruk som Vikar kirkestue.

I anledning kirkens 300 år ble det 13. oktober 2002 holdt en jubileumsgudstjeneste, hvor blant andre biskop Sigurd Osberg deltok, for øvrig en av hans siste tjenester før han gikk av med pensjon 1. desember samme år. Ellers var minnestunden preget av lokal deltagelse.

*Du har ingen tårn og tinde,
du eier ei ry og prakt.
Men gjemt i skogen derinne
du står om det evige vakt.
Du vant ingen kunstners hjerte
som gav det hellige ord....
Det brenner ei guldslett kjerte
til pryd på ditt alterbord.
(Første vers av Erling
Tobiassens
"Sang til Vikar kirke")*

Artikkelforfatter Anders Skrataas har også har skrevet jubileumsskriftet "Vikar kirke 300 år". Han er journalist i Ringerikes Blad.

Smeden Gunner Ellensen er vidkjent rundt Sperillen. Han var en særdeles dyktig børsesmed, og ble derfor kalt Børse-Gunner, men han kunne mer enn å smi. Hans omgang med børsene, også på bjørnejakt har langt på veg gjort ham udødelig. Mikkjel Fønhus har blant annet bidratt til det. I forbindelse med mitt arbeid med å lete fram opplys-

ninger om Børse-Gunner, kom jeg over en artikkel om ham skrevet av Mikkjel Fønhus i 1917. Fønhus' artikkel er den første nedtegnete fortellingen om denne mannen som smidde på gårdene og veidet i skogene omkring Sperillen før han utvandret til Amerika i 1851.

Torbjørn Rødberg

Børsesmed-Gunner

Av Mikkjel Fønhus

Det var ute i Aadalen. Midtsommers tid. Fjorden laa blank blank-still, med skygge av skog i vikene. Der kunde flyet svirre og summe og en og anden aure våke dovent, med ringer efter sig i vandet, ringer som blev større og større og tilslut fløt bort. Saa kom en ny ring længer borte. Der blasket en storfisk ...

Det var høgst dag, vartm og stilt. Blaa skogaaser laa mykt og lavt efter dalsiderne. I vest saa en kanten av brunt snaufjeld, og længst nord, mot himmelsyn, kvitnet det i sneflaker i Hedalsfjeldene ...

Her og der lysnet gaarder fram langs fjorden, smaa grønne islæt i al svart skog. Der var brune, solstekte hus og av og til stak et kvitmalt i øinene. Men røksstrimer saaes ikke fra peispipene; for det hadde vært det prægigste høiveir dagen lang, og al gaardens folk drev ute paa marken. Det gjeldt at berge hvad berges kunde. Langt ute over dalen trak himmelen i blaasvart Det aat sig høiere og høiere mot solen. Og aasene derute graanet av, og fik likesom et kvit stænk av skodde. Det var regnskuren.

I Ramberga, paa vestsiden av fjorden, var de inde og aat til middags. Manden han Børsesmed-Gunner, sat i høgsætet. Det var en middelshøi, grovlagd kar med skarpe, stikkende øine. Det var Aadalens sværeste bjørneskytter og saa spræk en kar. Bjørnebørsen hans hang paa bjelken under taket; den var grov saa der kunde stikke fingeren indi.

Mens de sat der og aat, pratet de om ymse ting. Der var om vinterturer til Branæs og kranglerier med valdressen som kom i store følger ved juleleite, skulde efter bylass. Her i vinter hadde en av dem kjørt sig ned, baade hest og kar... Det skulde ha vært saa stygt et syn, sa de som var med. Og ikke fandtes det

Nord mot Hedalen renner Knappelva - en av elvene i Børse-Gunners veidemark.
(Foto: Torbjørn Rødberg)

raad at hjelpe. De snakket om høionn og fôraar og alt som dertil hørte. Og alt i ett skottet Gunner ut av vinduet mot syd. «Det blir visst itte noko meddagskil naa,» sa han. «Regnskura kjem saa det susa.»

De reiste sig tungt efter maten. Gunner la paa pipen for at faa sig en røk mens han gik ut paa jordet igjen. De andre seg ut foran.

Da stanset Børsesmed-Gunner med ett og lydde. «Ti!» sa han. Og de andre

En fortelling oppgir dette å være steinen der Børse-Gunner reddet seg fra den skadeskutte bjørnen. (Foto: Torbjørn Røberg)

stanset, noget paa gulvet, en i døren. Gunner stod dørgende still, med aapen mund og øinene langt borte. Av og til skaket han paa hodet, som visste han ikke rigtig hvor lyden kom fra. Tilslut blev han staaende og skotte paa børsen opunder taket. De andre stod.

«Det knett!» hvisket han; maalet var lavt og hæst, som naar en er bange for at bryte stillheten. «Hør!» hvisket han igjen. Men de andre hørte ingenting.

Da drog Gunner fort mot skapet og fant krudthornet frem. «Dø faar høie aaleine!» sa han. «Je maa nok paa anna arbeide je.» Og han tok børsa ned og gav sig til at la. De syntes han var saa blek og rar.

«Du kann da skjöne du itte maa dra teskogs naa!» blandet konen sig ind. «Vi som har saa mykje tørt fôr ute ...»

«Det faar itte hjelpe. Je lyt teskogs», sa Gunner, han tok kulen og la i pipen. Det var ikke frit for at han skalv paa haanden.

Saa drog da slaattefolkene ut alene. Nu trak regnskyene op over solen, som blev til en mat, lys skive langt ind i himmelen. Store skygger gled i rasende jag nedover dalen. Fjorden gik i kulsvart og laa om mulig enda mer blikstill. Men længst ute, der hvor den svinget mot

vest og den lange skogodden stak frem, der stod det som en kvit sprøit for regnet som aat sig nordover. Og paa Rambergjorden gik rivene saa det krast i det tørre høiet. Og tjenestegutten kjørte med stapfuld vogn mot laaven til hjulene skranglet og bar sig i sten og søk ...

Da saa de Børsesmed-Gunner dra fort ned mot baatstøet, skyve baaten ut og lægge bjørnebørsen i agterskotten. Saa tok han aarene og rodde østover i strak linje ret over fjorden.

- Da han la til i en vik paa den andre siden, var regnskuren der. Og slaatefolket i Ramberget raket sammen i store saater, saa iallefald en del av fôret skulde bli berget for væten.

Det var i kveldningen. Et herrens veir gik over dalen, med regn og toreslaat. To ganger hadde de set lygnelden slaa ned øst paa bergene, og da var det som det skulde gaat svære børseskud derborti. Varmen stod rød mot himmelen; men saa hadde skuren kommet og slukket igjen paa timen.

I Ramberget sat de inde kringom peisen. De hadde ingenting ute at gjøre i slikt veir. Alt længe hadde de undredes paa hvor Gunner blev av og konen var mest ildsvien. For det er farlig i skogen naar toren slaar, det visste en da fra

gammelt.

Men mens hun drev og stampet grøten til kveldsværen, gik det i gangen, og ind kom Gunner, drivende vaar. Han satte børsen fra sig i vedroen og slasket bort til peisen der han tok lue og trøie og hængte op til tørk. Tjenestegutten gik sta og tok børsen; han saa det sat en avbrændt knaldhætte paa piggen.

«Ha de bomma naa?» spurte han.

«Aa nei!» mente Gunner lognt. «Bom var det naa itte rekti da. Je skaut ei jerpe. Gaa nedi baaten etter a du!» la han til, han snudde sig mot en av smaaguttene som sat paa sengekanten og spikket paa en pilbue. Gutten la fra sig og drog paa dør.

Konen øste grøten op i et stort træfat. Just da de satte sig indtil, kom gutten sættende hovedstupes gjennom døren. Han var vaar og andpusten, og glemte at lukke efter sig, «Det va nok ei diger jerpe detta, far!» skrek han. «Jasaa!» sa Bersesmed-Gunner lognt. «Orka du itte bera a da?» sa han. Nu drog han paa smilen.

Gutten kom overgigen tæt indtil far sin. «Du!» sa han bønlig, «je vil faa vara med aa flaa!»

Da skjønnte karene hvad slags jerpe det var. Og efter maten spænte Guner

hest for slæden og kjørte jordet nedover mot fjorden. De fulgte alle, baade karer og kvindfolk. Men komne tæt ned mot baaten, blev hesten aldeles vild, og de fik den ikke av flekken ...

Men da de saa til, da laa det en diger bjørn grue derute i baaten. Vandet under baatgulvet var rødt av blod ...

Børsesmed-Gunner hadde det slik. Naar det var bjørn i nærheten, hørte han det kneppet i børsen sin. Men denne kneppingen var det ikke andre end han som fornam. Og da drog han tilskogs, samme om han hadde aldrig saa travelt. Oftest smaldt det da inden kvelden.

Gunner var slik en utifra børsesmed, og herav fik han ogsaa navnet sit. Utallige er de børser han har gjort i Aadalen, og andre bygder med. Det var det med børsene hans at de gik saa draapende sikkert og han slap dem ikke av haanden før han visste at kulen sat der den skulde.

Saa var det en dag under jul at Gunner drev og smidde paa en børs. Det var endda paa en gaard paa Nes. Børsen hadde han saa nære færdig; det var bare igjen at fæste stokken paa.

Da tok det ham med slik skjælvning i armer og hænder at han var ikke kar for at arbeide længer. Han prøvde, men det gik ikke. Da sa han saa alle inde hørte paa det: «Det er visst noko je ska skyte naa ...», sa han. Saa tok han stokken og børseløpet og fik surret det sammen saavidt det hang. Ladde børsen og gik ut.

Bortpaa laavetaket sat en gulspurv. Børsesmed-Gunner gik nærpaa, la sig i sneen og skjød. Spurven falt. Men med det samme var det som skjælvingen blev borte, og han blev stø og rolig pa haanden som før. «Jasaa!» sa han. «Va det itte anna om aa gjøra denne gongen.»

I skogen var Gunner hard og kaldblodig som faa.

Det var i Lindelifjeldet i Hedalen - i bedste bærtiden om høsten. Veiret var vakkert med blank sol over aasene og sval gust fra alle fjeld. Det var rent et ønskeveir for Børsesmed-Gunner som gik og råk i fjeldene og saa efter bjørn. For denne tiden var det en hadde bedste taket, naar den gik og aat bær i fjeldhalene.

Det var vakkert utsyn der han gik. Nordover hadde han Hedalen som en

blaanende søk av skog blink av elv, og lysende fosser. Det var Aurdalsfossene der i vest under Bogen. Han hørte duren like hit stundomtil. Og langs fjeldkraket over liene, der blødde og brandt det i løvskogen ...

Høgstdags bøl saa han bjørn. Det var under en stor ur, høit oppe. Den gik der og aat, løftet av og til paa hodet, men aat igjen. Den kjendte sig tryg.

Børsesmed-Gunner gjorde en stor krok mot vest og syd for at komme imot veirslaget. Saa tok han til at dra sig indpaa. Det var saa let at stille; for bjørnen gik bak en stor høgd, og han hadde bare at lure sig op paa kammen, saa var han paa hold.

Han tok det smaat, stanset ofte og saa sig omkring; for han visste at bjørnen kunde flytte, og da var det fort gjort at blotte sig. Han holdt sig efter laveste lændet, langs søk og myr, og halvtimen var ikke gaat før han krøp paa alle fire frem paa fjeldkammen, der bjørnen gik nedunder.

I det samme han stak hodet over kammen, fik han et syn av Aadalens blaa skoger i øst og Spirillen som en sølvgraa

Bilde: Nes i Ådal - her bodde Børse-Gunner en tid. I bakgrunnen sees både Sperillen og hans jaktmarker med Vassfaret helt innerst. (Foto: Torbjørn Røberg)

stripe i ødemarken. Han trak sig endnu et par meter frem ... Der kom bjørnen luntene bent paa ham, ikke mer end tyve meter borte. Det smalt.

Endnu før krudtets sure lugt var gaat ham av næsen, stod han paa en diger sten tæt ved og holdt bjørnen fra sig med børsekolben. Dyret var saaret i venstre bog, og blodet strirandt langs det brunrøde ragget. Børsesmed-Gunner slog og stødte, og bamsen blev heller spakere efterhvert.

«Au! - au! - au!» sa den. Det lød saa hæst og kaldt at det var rent morskt. Og Gunner fik krudt i børsen, og papirdot over krudtet. Han la ogsaa kuglen i mundingen og skulde til at støte ned. Da satte bjørnen med ett avgaarde og blev borte bak en knaus.

«Fa'n med lell!» sa Gunner høit. «Kunde du itte venta ei liten stund te naa da!» sa han. Han gik længe og lette; med dyret fandt han ikke igjen - den dagen. Morgenen efter var han igjen i fjeldet. Da hadde han med sig en hedøling. Denne hedølingen hadde mistet to røde folunger om høsten, og han hadde en styg mistanke om at det var blit bjørnemat av begge to.

Ut paa dagen fik de se bamsen i dilt over en myr. Børsesmed-Gunner la an og skjøt den i spranget. Men da de veidet den ut og aapnet mavesække, da fandt de mange toter med røde haar der, og Gunnar lo. «Jo», sa han, «naa ser du haar følunga dine er vørte taa ...»

Et par høster senere var han ifølge med den senere saa vidgjetne bjørneskytteren fra Hedal, Per Goplerud. De drog vestover i Vassfarfjeldene.

Ut paa eftassiden sa Børsesmed-Gunner: «Naa gaar vi forbi ein bjørn men haar'n er henne, veit je itte,» De gik længe, men saa ingenting.

Om kvelden kom de til Amundheimen i Vassfaret. Der bodde en mand som het Mikkjel.

Da de var komne ind, fik de se det hang ferske bjørnelaar under taket. Og Mikkjel tok ned, skar i panden og stekte. Det var den beste mat de hadde smakt i al sin tid. Men Mikkjel gik med hele hodet tullet ind i lærretsfiller. «Haa er det du her gjort de da?» spurte Børsesmed-Gunner.

Da fortalte Mikkjel Amundheim. Det var her om dagen han var vest i fjeldet med børsen. Han traf indpaa en bjørn og skjøt, men bare saaret. Og ikke fik han

ladd igjen og ikke kom han unda før bæstet var over ham og slog ham ikoll. Tok den saa tak med labben og flekket hele skallehuden av saa den hang ut over øinene. Saa drog den sin kos.

Men Mikkjel Amundheim brættet skaldehuden opigjen og trasket paa hjemleien. Tilhuse kommen, ladde han børsen sin paany og sa til kjærringen:

«Faar je laane huggutørklæ'et dit!» sa han. Det fik han og bandt det over hodet saa skaldehuden ikke skulde falde ut iver øinene igjen.

«Du er naa vel itte tullerusk!» mente kjærringen. «Dra tilfjells att na!»

«Jaggu vil je tilfjells att naa lell!» mente Mikkjel. «Anten ska bjønn i marka naa -'ell saa je sjøl!» sa'n. Dermed drog han.

Men inden kvelden hadde han lægret bamsen ved Fjellvatnet.

Børsesmed-Gunner og Per Goplerud sov natten over i Amundheimen, og ved daggry var de paa tur Vassfaret nordover. Og da solefaldet laa rødt over Bringenfjeldet, stekte de bjørnekjøt i en gammel fiskebu ved Suluvatnet.

En smed og jeger, en forfatter og hans bøker Mikkjel er kjent for å spinne videre på virkelige fortellinger i sine bøker, og ikke minst ha gitt traktene han la hendelsene til få andre, men beslektete navn.

Artikkelen «Børsesmed-Gunner» fikk han på trykk samme år som han debuterte som forfatter med boka «Skoggangsmann». I denne artikkelen har han hverken omskrevet navn eller hendelser. Her omtaler han en virkelig mann med sitt rette navn og likeens omgivelsene han ferdes i. I tillegg holder Mikkjel seg så nærme de virkelige hendelsene som mulig. Det eneste avvikelser han foretar er å bygge på dem slik at de blir fyldigere fortellinger, slik

Snorre Sturlason bygget opp Norges Kongegasagaer, og endre litt på omstendighetene bevisst eller ubevisst.

Etterord

Offisielle kilder viser hvor Børse-Gunner bodde til bestemte tider rundt Sperillen. Hendelsen på Ramberget må således ha skjedd en gang mellom 1839, da han bodde på Nesmoen, og 1844, på Rustan. At han var på Ramberget er sikkert, for gården er oppgitt å være hans bosted i 1842, og verken før eller siden.

Mikkjel Fønhus skildrer ham som bonde på gården Ramberget. Tilfellet var at han var bygdesmed og bodde på flere gårder omkring Sperillen og arbeidet der i gårdssmiene. Det var for øvrig ikke før 1844 da han bodde på Rustan at han giftet seg. Dermed er samtalen mellom Børse-Gunner og kona hans før han drar til skogs, fri diktning. Første barnet, Gunhild, ble født i 1844 og første sønnen, Ole, i 1846. Sønnen hans som skulle hente jerpen, er dermed heller ikke tilfelle. At det var en gutt til stede på gården, virker imidlertid sannsynlig. Gudbrand Nesmoen har omtalt denne samme hendelsen der en gutt blir bedt om å hente fuglen. Episoden virker derfor troverdig.

Slutningen må derfor bli at Fønhus har holdt seg svært så tro til det han hørte om Børse-Gunner, men han har spunnet videre på denne bjørnejegeren for å gjøre en kort god fortelling til en lang og god historie. Med årene hentet Fønhus hendelser fra Børse-Gunners liv til flere av sine bøker. Den kneppende børsa er et slikt kjent motiv. For den som kjenner fortellingene om Børse-Gunner, vil således en gang iblant komme over spor av denne sagnomsuste smeden og bjørnejegerens liv i Fønhus' bøker.

Torbjørn Rødberg

Kilder:

- Mikkjel Fønhus, 1917: Norsk Jeger- og Fiskeforeningstidsskrift, (hefte 2: 91-95).
- Mikkjel Fønhus, 1978: Nye romaner og fortellinger, 7. Skogsgarden opp med Espa elv, H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).
- Mikkjel Fønhus, 1988: Reinsbukken på Jotunfjell og andre fortellinger. Aschehoug.

- Mikkjel Fønhus, 1998: Trollelgen og andre fortellinger. Aschehoug.
- Eigil Elsrud, 2000: Innhentete opplyninger og slektsgranskning om Børse-Gunner i kirkebøker i Norge og USA, private papirer.
- Gudbrand Nesmoen, håndskrevet bok, 25. april 1933, privat eie.
- Torbjørn Rødberg, 2001: Børse-Gunner - en sagnomsust smed. Ringerike. (Hefte nr. 73).

Teknikken har for lengst gjort sitt inntog i skogen

Fra øks til skogsmaskin i Ådalsskogene

Ved begynnelsen av 1900-tallet var det øksa som var skogsarbeiderens eneste og viktigste redskap. Det var den gang skogsarbeiderens inngrodde oppfatning at øksa helst burde være litt tung for å gi mest mulig effekt.

Av Paul Aasnæss

Skogarbeideren felte trærne med øks, kappet dem med sag og barket dem med barkspeade. I 1950-åra gikk skogsarbeideren over til lettere type økser, mens felling og kapping foregikk mest med sag, en snabbsvans, en enmannssag som først ble tatt i bruk i Sverige. Barkspeaden fikk snart en viktig plass

blant skogsarbeidernes redskaper.

Med motorsaga kom en ny epoke for skogsarbeiderens daglige virke. Den ble et redskap som ble uunnværlig for enhver skogsarbeider helt opp til våre dager når skogsarbeidet foregår maskinelt.

– Øksa var skogsarbeiderens viktigste redskap, da jeg begynte i skogen. Så kom bogesaga og den første svansen til å felle trær. Den var stor og tung og to mann til å betjene den. Så kom motorsaga som var til stor hjelp. Den første veide 17 kilo, og var tung å dra med seg. Etter hvert kom det lettere typer. Den siste saga jeg kjøpte bruker jeg den dag i dag, sier Alfred Alfredsen (94) i et intervju vi har med ham i anledning av at Ådal skogeierlag i år markerer at de er 100 år.

Hesten på veg ut

I 1967 sto hesten fortsatt for om lag 30 prosent av driftene til Drammens-distriktets Skogeierforening. Landbruks-traktoren hadde om lag samme andel av avvirkningen, mens skogstraktoren tok resten av driftene. I 1971 var imidlertid hesten praktisk talt ute av skogsdriften. 20 prosent av driftene ble foretatt med landbrukstraktor og 80 prosent med skogstraktor. Samtidig tok bilene over tømmertransporten.

Skogsbilveiene, av betydning, ble utbygd i 1960-åra, fløtingen opphørte og tømmeret ble fraktet ubarket til fabrikken eller sagbruket. Det var slutt med barkingen og tømmermålingen i skogen. Halvparten av det manuelle arbeidet i skogen opphørte.

Skogeier og sagbrukseier Ole Kihle

var av de første med å bruke lastebil for kjøring av virke. Han eide lastebil allerede før 1930, ikke for tømmertransport, men for å frakte virke fra saga. Først i 1937 kjøpte han en større lastebil med tømmerutstyr og tilhenger. En bil som også hentet tømmer fra skogene i Ådal. Det fortelles at sønnene Christian, Erik og Gunnar var av de første i bygda som fraktet tømmer med lastebil.

Skogsentreprenørene overtar

Selv om transport av tømmer med lastebil begynte allerede på slutten av 1930-årene, var det først i 1950-årene og framover at mekaniseringen innen skogbruket gjorde sitt inntog. Da utviklingen først var kommet i gang gikk det fort. Større lastebiler henter ut tømmeret fra skogen og frakter virket helt fram til sagbruk og fabrikkene.

Det gikk litt tregere med utviklingen for skogsarbeiderne selv om sag og bar-kespade ble gode hjelpere i tillegg til øksa. Men det var nok motorsaga som slo gjennom og ble skogsarbeiderens beste hjelper. Johnsen og Busk utviklet den norske motorsaga, Jobu-saga, i slutten av 1940-åra. Den tekniske utviklingen gikk raskt videre, og i jubileumsåret er det teknikken som stort sett har overtatt, og gjort skogsarbeiderne overflødige. Det er skogsentreprenørene

som har overtatt, og som fra sine store maskiner har hånd om avvirkningen. En person betjener hogstmaskinen som feller trærne, kvister og kapper. Samtidig som terrenggående lassbærere frakter tømmeret fra stubben til velteplassene. De store lastebilene tar seg av transporten. Den enkelte entreprenør må være i besittelse av begge maskiner, alternativt kan to eiere med hver sin maskin jobber i kompaniskap.

Fra 5 timer til 20 minutter

Skogforskningen viser at i 1951, før motorsagas tid, ble det brukt 5,7 timer for å hugge og kjøre en kubikkmeter tømmer fram til vassdraget. I 1992 ble det brukt bare 0,41 time per kubikkmeter for drift fram til bilveg. Dette betyr at en mann med solide maskiner utfører like mye arbeid som 12 mann gjorde, med betydelig større besvær, i 1951. I dag er fem kubikkmeter i timen et ikke uvanlig produksjonsmål. Dette fører til at vi i dag regner 20 minutters arbeid for å bringe en kubikkmeter tømmer fram til bilveg.

Skogsbestyrer ser tilbake

Erik Brekke på Nes i Ådal har lagt ned mange år av sitt liv i skogens tjeneste. Etter bygdefolkets mening har han gjort en god jobb. Kombinasjonen mellom vanlig skogsarbeid og bestyrrelse av skoger har fungert bra.

Mange år har han vært skogsbestyrer. Samtidig har han vært tømmerkjører med hest og siden med traktor.

Brekke begynte i skogen hos Jesper Holte på Søndre Lunde høsten 1950. Der arbeidet han i tre år. Han husker godt en stor Jobu-saga som ble brukt både til å felle og kappe med, og han husker også svansen og bogesaga. Siden har han arbeidet for flere skogeiere. Han leide med seg hogger og sto selv for lunning og kjøring. I alle år har han vært bestyrer for forskjellige skogeiere. Fortsatt bestyrer han 5000 mål høyereliggende skog Ådal.

Fra sine mange år i skogen husker Brekke de harde snøvintrene i 1950-årene selv om

det ikke var så ille i traktene fra Vassfarplassen og videre innover til Nevlingen. Han holdt på med arbeidet i Vassfaret fra 1958 til 1961 da det ble slutt med brøtningen.

Skogsarbeid og koieliv

I 1920- og 1930-årene var skogsarbeid og koieliv en spesiell livsform for mange ådølinger. Det var skogen som ga livsgrunnlaget for de fleste mannlige innvånere i bygda. Hardt arbeide og slit, men også trivsel. Kristian Fossholm som var født den 21. desember 1896, var hele sitt voksne liv småbruker, skogsarbeider og fløter. Det var lunning av tømmer fram til velteplassene og kjøring ned til vassdragene.

I et intervju for en del år siden i heftet "Ringerike" fortalte han at arbeidsdagene kunne være både lange og slit-somme. Opp ved firetiden om morgenen for å gi hesten høy og kanskje litt havre. Tiden i skogen måtte nyttes godt slik at mest mulig tømmer kom fram. Etter en lang dag kom de hjem ved åttetiden. En daglig innsats som vel må regnes som dobbelt skift, og en dagsfortjeneste for mann og hest på fem-seks kroner. Senere på våren deltok Fossholm i fløtingen både i Urula og Begna.

Koielivet

Før tømmerveiene gjorde sitt inntog i Ådalsskaugen, måtte skogsarbeiderne overnatte i de gamle tømmerkoiene. Det kunne gå både en og flere uker før karene gikk ned til bygda for å hente proviant og besøke sine familier. Koielivet ble en del av deres hverdag etter en dag med hardt arbeide i skogen. Det daglige koieliv begynte ikke før mørket hindret mer skogsarbeid for dagen.

De gamle tømmerkoiene som var vanlige på den tiden, besto av et firkantet rom bygd opp av tømmer på bar bakke. Ingen grunnmur og heller ikke noe tregolv. Jordbakken ble etter hvert tråknet godt til, og noen golvvask var det ikke behov for.

Skikkelig fyring var nødvendig for å holde kulda ute, og for å tørke våte klær. Det hendte også at kjørerne tok med seg hesteselen inn i koia for at den skulle være myk og behagelig for hestekroppen. Staller ble reist. Hesten ble tatt godt vare på. I det beskjedne koierommet

Alfred Alfredsen (Foto: Privat)

skulle mat lages, og en god ovn betydde mye for trivselen. Maten var enkel og nærende med stekt flesk og brød som en viktig del av kostholdet.

Trivdes

Gamle skogsarbeidere understreker at det tross trange boforhold, var trivsel. Historier, både sanne og oppdiktet, var god underholdning. Men søvnen kom, og det var bare å innta sitt natteleie på en brisk eller seng hvis det fantes noen seng. Etter hvert rådet stillheten inntil en ny dag varslet at det var tid å stå opp til nye strabaser med tømmeret.

Alfred Alfredsen som er omtalt innledningsvis i artikkelen, var jevnlig med faren i skogen i barneåra. Tolv år gammel begynte han som skogsarbeider sammen med faren, men bare annen

hver dag. Så lenge han gikk på skolen, arbeidet han i skogen tre dager i uka. Fast skogsarbeider ble han ikke før han var 15 år og konfirmert.

Faren, Alfred Olson, var svensk og en dyktig skogsarbeider. Sønnen hadde en god læremester. Det var få andre muligheter enn å ta øksa og dra til skogs for en unggutt på Nes i Ådal den gangen. Mange var glade for å ha et arbeid å gå til.

- Koia der vi spiste og overnattet, var ikke stort annerledes enn koier på den tida. En brisk laget av kløyvde stokker lagt ved siden av hverandre, var natteleiet. Mens en rusten feleovn var varmekilden der varmmaten skulle tilberedes. Opp til tolv mann ventet på tur. Ofte måtte vi legge oss med våte klær, men feleovnen varmet opp og klærne tørket på kroppen, sier Alfredsen i intervjuet vi

har med ham i 100 årsskriftet for Ådal skogeierlag.

I det samme skriftet intervjuer vi også skogbruker Gudbrand Brekke på Nesmoen. Han forteller at det i 1950-åra ble bygd en del nye hus i skogene til erstatning for de gamle koiene.

- Men da var det for sent. Med skogsbilveiene kom en ny tid også for skogsarbeiderne. Med mopeder som de fleste skaffet seg, kunne de komme fram til hogstplassene om morgenen og hjem igjen om kvelden. Koielivet gikk over i historien, sier Gudbrand Brekke.

Artikkelen er et utdrag fra et jubileumsskrift som er utgitt i anledning Ådal skogeierlags 100 års jubileum i 2002.

Paul Aasnæss er pensjonert journalist.

Trygve Gjerald har hatt hovedansvaret for pakkingen av heftet, utsending og kontakt med selgerne. Her er han med i pakkegjengen høsten 2000, (f.v.) Fred Harald Nilssen, Trygve Gjerald, Otto Frydenlund, Ingebjørg Liljedahl, Gudmund Bakke og Bjørn Knoph. (Foto: Olav Norheim)

Forretningsføreren vår, Trygve Gjerald, har funnet tiden inne til å takke av. Han har passet finanser og regnskap siden 1982, og har tilrettelagt utsendingen av heftene og etterfylt bokhandlene ved behov. Dessuten har han - ikke minst viktig - passet på at pengene er kommet inn slik at det har vært midler til neste utgave. Alt dette har han gjort helt og aldeles gratis i 20 år. Det er litt av en innsats for lokalhistorien og Ringerikskulturen.

Trygve Gjerald har representert Ringerike Ungdomslag i heftets redak-

sjon. Han er opprinnelig fra Veme, og var medlem av ungdomslaget der. I 1948 flyttet han til Nakkerud og var formann der i flere perioder. To ganger ble han valgt som formann i Ringerike Ungdomslag. Mesteparten av sin arbeidskraft la han ned for Koopera-sjonen på Veme, på kontoret til Ringerike Samvirkelag i Hønefoss og som sjef for avdelingen på Nakkerud.

Han ble med i Milorg i 1942, og den siste krigsvinteren tilbrakte han på skauen. Ungarn-krisen i 1956 fikk ham

til å melde seg frivillig til Heimevernet, og i en periode var han sjef for Tyristrand HV-område. De siste årene var han materialforvalter. Han ble i år overlevert Heimevernets fortjenstmedalje og diplom underskrevet av Kongen og Forsvarssjefen av HV-sjefen personlig. Man må ikke av dette tro at Trygve Gjerald er noen krigersk mann. Samarbeidet med ham har utelukkende vært godt, og Heftet Ringerikes redaksjon takker ham for langvarig, god og trofast innsats.

Trygve Gjerald takker av

Av Bjørn Knoph